10/6

$\frac{n}{2n}$

This Book was given to me by
my excellent friend W. Currie
at Hyderabad the 2nd of July 1812

W. Russell

S. Wale del. *C. Grignion sculp.*

PUBLII VIRGILII MARONIS

BUCOLICA, GEORGICA, ET AENEIS.

BIRMINGHAMIÆ;
Typis JOHANNIS BASKERVILLE.
M DCC LXVI.

PUBLII VIRGILII

MARONIS

BUCOLICA,
GEORGICA,

ET

AENEIS.

PUBLII VIRGILII MARONIS BUCOLICA.

ECLOGA I.

TITYRUS.

MELIBOEUS. TITYRUS.

MEL. TITYRE, tu patulæ recubans sub tegmine fagi
Silvestrem tenui Musam meditaris avena:
Nos patriæ fines, et dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida silvas.
TIT. O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper Deus: illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti.
MEL. Non equidem invideo, miror magis: undique totis
Usque adeo turbatur agris. En ipse capellas
Protinus æger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corylos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cœlo tactas memini prædicere quercus.
[Sæpe sinistra cava prædixit ab ilice cornix.]

Sed tamen, iste Deus qui sit, da, Tityre, nobis.
Tit. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hœdos
Noram: sic parvis componere magna solebam.
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.
Mel. Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?
Tit. Libertas: quæ sera tamen respexit inertem,
Candidior postquam tondenti barba cadebat:
Respexit tamen, et longo post tempore venit,
Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.
Quamvis multa meis exiret victima septis,
Pinguis et ingratæ premeretur caseus urbi;
Non unquam gravis aere domum mihi dextra redibat.
Mel. Mirabar, quid mœsta Deos, Amarylli, vocares:
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. Ipsæ te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta vocabant.
Tit. Quid facerem? Neque servitio me exire licebat,
Nec tam præsentes alibi cognoscere Divos.
Hic illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
Pascite, ut ante, boves, pueri: submittite tauros.
Mel. Fortunate senex! Ergo tua rura manebunt;
Et tibi magna satis: quamvis lapis omnia nudus
Limosoque palus obducat pascua junco.
Non insueta graves tentabunt pabula fœtas:
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex! Hic inter flumina nota,

Et

Et fontes ſacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ ſemper vicino ab limite ſepes
Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti,
Sæpe levi ſomnum ſuadebit inire ſuſurro.
Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aeria ceſſabit turtur ab ulmo.
TIT. Ante leves ergo paſcentur in æthere cervi,
Et freta deſtituent nudos in litore piſces:
Ante, pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quam noſtro illius labatur pectore vultus.
MEL. At nos hinc alii ſitientes ibimus Afros:
Pars Scythiam et rapidum Cretæ veniemus Oaxen,
Et penitus toto diviſos orbe Britannos.
En unquam patrios longo poſt tempore fines,
Pauperis ac tuguri congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? En quo diſcordia cives
Perduxit miſeros! En queis conſevimus agros!
Inſere nunc, Melibœe, piros: pone ordine vites.
Ite meæ, felix quondam pecus, ite capellæ.
Non ego vos poſthac, viridi projectus in antro,
Dumoſa pendere procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam. Non, me paſcente, capellæ,
Florentem cytiſum et ſalices carpetis amaras.
TIT. Hic tamen hanc mecum poteris requieſcere noctem
Fronde ſuper viridi. Sunt nobis mitia poma,
Caſtaneæ molles, et preſſi copia lactis.
Et jam ſumma procul villarum culmina fumant,
Majoreſque cadunt altis de montibus umbræ.

ECLOGA II.

ALEXIS.

FORMOSUM paſtor Corydon ardebat Alexin,
Delicias domini: nec, quid ſperaret, habebat.
Tantum inter denſas, umbroſa cacumina, fagos
Aſſidue veniebat. Ibi hæc incondita ſolus
Montibus et ſilvís ſtudio jactabat inani:
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
Nil noſtri miſerere? mori me denique coges?
Nunc etiam pecudes umbras ac frigora captant:
Nunc virides etiam occultant ſpineta lacertos:
Theſtylis et rapido feſſis meſſoribus æſtu
Allia ſerpyllumque herbas contundit olentes.
At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.
Nonne fuit ſatius triſtes Amaryllidis iras
Atque ſuperba pati faſtidia? nonne Menalcan?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus eſſes.
O formoſe puer, nimium ne crede colori.
Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Deſpectus tibi ſum, nec qui ſim quæris, Alexi;
Quam dives pecoris nivei, quam lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æſtate novum, non frigore defit.
Canto, quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeo informis: nuper me in litore vidi,
Cum placidum ventis ſtaret mare. Non ego Daphnim,
Judice te, metuam, ſi nunquam fallat imago.
O tantum libeat mecum tibi ſordida rura
Atque humiles habitare caſas, et figere cervos,
Hœdorumque gregem viridi compellere hibiſco!

Mecum

Mecum una in ſilvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera conjungere plures
Inſtituit: Pan curat oves, oviumque magiſtros.
Nec te pœniteat calamo triviſſe labellum.
Hæc eadem ut ſciret, quid non faciebat Amyntas?
Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis
Fiſtula, Damœtas dono mihi quam dedit olim,
Et dixit moriens: Te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas: invidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti
Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo,
Bina die ſiccant ovis ubera: quos tibi ſervo.
Jam pridem a me illos abducere Theſtylis orat:
Et faciet: quoniam ſordent tibi munera noſtra.
Huc ades, O formoſe puer. Tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis: tibi candida Nais,
Pallentes violas et ſumma papavera carpens,
Narciſſum et florem jungit bene olentis anethi.
Tum, caſia atque aliis intexens ſuavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipſe ego cana legam tenera lanugine mala,
Caſtaneaſque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna: honos erit huic quoque pomo.
Et vos, O lauri, carpam, et te, proxima myrte:
Sic poſitæ, quoniam ſuaves miſcetis odores.
Ruſticus es, Corydon; nec munera curat Alexis:
Nec, ſi muneribus certes, concedat Iolas.
Eheu! quid volui miſero mihi? Floribus Auſtrum
Perditus, et liquidis immiſi fontibus apros.
Quem fugis, ah demens! Habitarunt Di quoque ſilvas,
Dardaniuſque Paris. Pallas, quas condidit, arces
Ipſa colat: nobis placeant ante omnia ſilvæ.
Torva leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam:
Florentem cytiſum ſequitur laſciva capella:

Te Corydon, O Alexi. Trahit sua quemque voluptas.
Aspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci,
Et Sol crescentes decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor. Quis enim modus adsit amori?
Ah Corydon, Corydon! quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,
Viminibus mollique paras detexere junco?
Invenies alium, si te hic fastidit, Alexin.

ECLOGA III.

PALÆMON.

MENALCAS, DAMOETAS, PALAEMON.

MEN. DIC mihi, Damœta, cujum pecus? An Meliboei?
DAM. Non: verum Ægonis. Nuper mihi tradidit Ægon.
MEN. Infelix O semper oves pecus! Ipse Neæram
Dum fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur;
Hic alienus oves custos bis mulget in hora:
Et succus pecori, et lac subducitur agnis.
DAM. Parcius ista viris tamen objicienda memento.
Novimus et qui te, transversa tuentibus hircis,
Et quo, sed faciles, Nymphæ risere sacello.
MEN. Tum, credo, cum me arbustum videre Myconis,
Atque mala vites incidere falce novellas.
DAM. Aut hic ad veteres fagos, cum Daphnidis arcum
Fregisti et calamos: quæ tu, perverse Menalca,
Et cum vidisti puero donata, dolebas;
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.
MEN. Quid domini faciant, audent cum talia fures?
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca?
Et cum clamarem: Quo nunc se proripit ille?

Tityre,

Tityre, coge pecus: tu poſt carecta latebas.
DAM. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruiſſet fiſtula, caprum?
Si neſcis, meus ille caper fuit; et mihi Damon
Ipſe fatebatur: ſed reddere poſſe negabat.
MEN. Cantando tu illum? aut unquam tibi fiſtula cera
Juncta fuit? Non tu in triviis, indocte, ſolebas
Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen?
DAM. Vis ergo inter nos, quid poſſit uterque, viciſſim
Experiamur? Ego hanc vitulam (ne forte recuſes;
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.
MEN. De grege non auſim quidquam deponere tecum.
Eſt mihi namque domi pater, eſt injuſta noverca:
Biſque die numerant ambo pecus, alter et hœdos.
Verum, id quod multo tute ipſe fatebere majus,
Inſanire libet quoniam tibi, pocula ponam
Fagina, cælatum divini opus Alcimedontis;
Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis
Diffuſos edera veſtit pallente corymbos.
In medio duo ſigna, Conon: et quis fuit alter,
Deſcripſit radio totum qui gentibus orbem,
Tempora quæ meſſor, quæ curvus arator haberet?
Necdum illis labra admovi, ſed condita ſervo.
DAM. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum eſt anſas amplexus acantho;
Orpheaque in medio poſuit, ſilvaſque ſequentes.
Necdum illis labra admovi, ſed condita ſervo.
Si ad vitulam ſpectas, nihil eſt quod pocula laudes.
MEN. Nunquam hodie effugies: veniam quocunque vocâris.
Audiat hæc tantum vel qui venit: ecce, Palæmon.
Efficiam poſthac ne quemquam voce laceſſas.
DAM. Quin age, ſi quid habes; in me mora non erit ulla,
Nec quemquam fugio: tantum, vicine Palæmon,

Senſibus hæc imis (res eſt non parva) reponas.
PAL. Dicite: quandoquidem in molli conſedimus herba.
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos:
Nunc frondent ſilvæ, nunc formoſiſſimus annus.
Incipe, Damœta: tu deinde ſequere, Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna Camenæ.
DAM. Ab Jove principium, Muſæ: Jovis omnia plena:
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.
MEN. Et me Phœbus amat: Phœbo ſua ſemper apud me
Munera ſunt, lauri et ſuave rubens hyacinthus.
DAM. Malo me Galatea petit laſciva puella;
Et fugit ad ſalices, et ſe cupit ante videri.
MEN. At mihi ſeſe offert ultro meus ignis Amyntas;
Notior ut jam ſit canibus non Delia noſtris.
DAM. Parta meæ Veneri ſunt munera: namque notavi
Ipſe locum, aeriæ quo congeſſere palumbes.
MEN. Quod potui, puero ſilveſtri ex arbore lecta
Aurea mala decem miſi: cras altera mittam.
DAM. O quoties, et quæ nobis Galatea locuta eſt!
Partem aliquam, venti, Divum referatis ad aures.
MEN. Quid prodeſt, quod me ipſe animo non ſpernis, Amynta;
Si, dum tu ſectaris apros, ego retia ſervo?
DAM. Phyllida mitte mihi: meus eſt natalis, Iola.
Cum faciam vitula pro frugibus, ipſe venito.
MEN. Phyllida amo ante alias: nam me diſcedere flevit;
Et, Longum formoſe vale, vale, inquit, Iola.
DAM. Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti: nobis Amaryllidis iræ.
MEN. Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hœdis,
Lenta ſalix fœto pecori: mihi ſolus Amyntas.
DAM. Pollio amat noſtram, quamvis eſt ruſtica, Muſam.
Pierides, vitulam lectori paſcite veſtro.
MEN. Pollio et ipſe facit nova carmina. Paſcite taurum,
Jam cornu petat et pedibus qui ſpargat arenam.

DAM.

DAM. Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet.
Mella fluunt illi, ferat et rubus aſper amomum.
MEN. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi:
Atque idem jungat vulpes, et mulgeat hircos.
DAM. Qui legitis flores, et humi naſcentia fraga,
Frigidus, O pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.
MEN. Parcite, oves, nimium procedere: non bene ripæ
Creditur: ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat.
DAM. Tityre, paſcentes a flumine reice capellas:
Ipſe, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
MEN. Cogite oves, pueri: ſi lac præceperit æſtus,
Ut nuper, fruſtra preſſabimus ubera palmis.
DAM. Eheu, quam pingui macer eſt mihi taurus in arvo!
Idem amor exitium pecori eſt, pecoriſque magiſtro.
MEN. His certe neque amor cauſa eſt: vix oſſibus hærent.
Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.
DAM. Dic, quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli ſpatium non amplius ulnas.
MEN. Dic, quibus in terris inſcripti nomina regum
Naſcantur flores: et Phyllida ſolus habeto.
PAL. Non noſtrum inter vos tantas componere lites:
Et vitula tu dignus, et hic; et quiſquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite jam rivos, pueri: ſat prata biberunt.

ECLOGA IV.

POLLIO.

SICELIDES Muſæ, paulo majora canamus.
Non omnes arbuſta juvant, humileſque myricæ.
Si canimus ſilvas, ſilvæ ſint Conſule dignæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas:
Magnus ab integro ſeclorum naſcitur ordo.

Jam

Jam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modo naſcenti puero, quo ferrea primum
Deſinet, ac toto ſurget gens aurea mundo,
Caſta fave Lucina: tuus jam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc ævi, te Conſule, inibit,
Pollio; et incipient magni procedere menſes.
Te duce, ſi qua manent ſceleris veſtigia noſtri,
Irrita perpetua ſolvent formidine terras.
Ille Deum vitam accipiet, Diviſque videbit
Permiſtos heroas, et ipſe videbitur illis;
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuſcula cultu,
Errantes ederas paſſim cum baccare tellus
Miſtaque ridenti colocaſia fundet acantho.
Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ
Ubera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet et ſerpens, et fallax herba veneni
Occidet: Aſſyrium vulgo naſcetur amomum.
At ſimul heroum laudes et facta parentis
Jam legere, et quæ ſit poteris cognoſcere virtus;
Molli paulatim flaveſcet campus ariſta,
Incultiſque rubens pendebit ſentibus uva,
Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.
Pauca tamen ſuberunt priſcæ veſtigia fraudis;
Quæ tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere ſulcos.
Alter erit tum Tiphys, et altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella;
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet et ipſe mari vector; nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.

Non

Non raſtros patietur humus, non vinea falcem:
Robuſtus quoque jam tauris juga ſolvet arator.
Nec varios diſcet mentiri lana colores:
Ipſe ſed in pratis aries jam ſuave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto.
Sponte ſua ſandyx paſcentes veſtiet agnos.
Talia fecla, ſuis dixerunt, currite, fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere O magnos (aderit jam tempus) honores,
Cara Deum ſoboles, magnum Jovis incrementum!
Aſpice convexo nutantem pondere mundum,
Terraſque, tractuſque maris, cœlumque profundum:
Aſpice, venturo lætentur ut omnia ſeclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus et quantum ſat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis, atque huic pater adſit,
Orphei Calliopea, Lino formoſus Apollo.
Pan etiam Arcadia mecum ſi judice certet,
Pan etiam Arcadia dicat ſe judice victum.
Incipe, parve puer, riſu cognoſcere matrem:
Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.
Incipe, parve puer. Cui non riſere parentes,
Nec Deus hunc menſa, Dea nec dignata cubili eſt.

ECLOGA V.

DAPHNIS.

MENALCAS, MOPSUS.

MEN. CUR non, Mopſe, boni quoniam convenimus ambo,
Tu calamos inflare leves, ego dicere verſus,
Hic corylis miſtas inter conſidimus ulmos?
MOP. Tu major. Tibi me eſt æquum parere, Menalca;
Sive ſub incertas Zephyris motantibus umbras,

Sive

Sive antro potius ſuccedimus. Aſpice, ut antrum
Silveſtris raris ſparſit labruſca racemis.
MEN. Montibus in noſtris ſolus tibi certet Amyntas.
MOP. Quid ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo?
MEN. Incipe, Mopſe, prior; ſi quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.
Incipe: paſcentes ſervabit Tityrus hœdos.
MOP. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina deſcripſi, et modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.
MEN. Lenta ſalix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis;
Judicio noſtro tantum tibi cedit Amyntas.
MOP. Sed tu deſine plura, puer: ſucceſſimus antro.
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnim
Flebant: vos coryli teſtes et flumina Nymphis:
Cum, complexa ſui corpus miſerabile nati,
Atque Deos atque aſtra vocat crudelia mater.
Non ulli paſtos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina: nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, monteſque feri ſilvæque loquuntur.
Daphnis et Armenias curru ſubjungere tigres
Inſtituit, Daphnis thiaſos inducere Bacchi,
Et foliis lentas intexere mollibus haſtas.
Vitis ut arboribus decori eſt, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, ſegetes ut pinguibus arvis;
Tu decus omne tuis. Poſtquam te fata tulerunt,
Ipſa Pales agros, atque ipſe reliquit Apollo.
Grandia ſæpe quibus mandavimus hordea ſulcis,
Infelix lolium, et ſteriles naſcuntur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narciſſo,
Carduus et ſpinis ſurgit paliurus acutis.

Spargite

Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras,
Paſtores: mandat fieri ſibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, et tumulo ſuperaddite carmen:
DAPHNIS ego in ſilvis, hinc uſque ad ſidera notus,
Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.
MEN. Tale tuum carmen nobis, divine poeta,
Quale ſopor feſſis in gramine; quale per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.
Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce, magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen hæc quocunque modo tibi noſtra viciſſim
Dicemus, Daphnimque tuum tollemus ad aſtra:
Daphnim ad aſtra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
MOP. An quidquam nobis tali ſit munere majus?
Et puer ipſe fuit cantari dignus: et iſta
Jam pridem Stimicon laudavit carmina nobis.
MEN. Candidus inſuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibuſque videt nubes et ſidera Daphnis.
Ergo alacris ſilvas et cætera rura voluptas
Panaque paſtoreſque tenet, Dryadaſque puellas.
Nec lupus inſidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipſi lætitia voces ad ſidera jactant
Intonſi montes: ipſæ jam carmina rupes,
Ipſa ſonant arbuſta: Deus, Deus ille, Menalca.
Sis bonus O felixque tuis! En quatuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni; duas, altaria Phœbo.
Pocula bina novo ſpumantia lacte quotannis,
Craterаſque duo ſtatuam tibi pinguis olivi:
Et multo in primis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, ſi frigus erit; ſi meſſis, in umbra;
Vina novum fundam calathis Ariuſia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas, et Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſibœus.

Hæc

Hæc tibi ſemper erunt; et cum ſolennia vota
Reddemus Nymphis, et cum luſtrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piſcis amabit,
Dumque thymo paſcentur apes, dum rore cicadæ;
Semper honos, nomenque tuum, laudeſque manebunt.
Ut Baccho Cererique, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoque votis.
MOP. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis ſibilus Auſtri,
Nec percuſſa juvant fluctu tam litora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.
MEN. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.
Hæc nos, Formoſum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? An Melibœi?
MOP. At tu ſume pedum, quod, me cum ſæpe rogaret,
Non tulit Antigenes (et erat tum dignus amari)
Formoſum paribus nodis atque ære, Menalca.

ECLOGA VI.

SILENUS.

FAUNORUM, SATYRORUM, ET SILVANORUM DELECTATIO.

PRIMA Syracoſio dignata eſt ludere verſu
Noſtra, nec erubuit ſilvas habitare, Thalia.
Cum canerem reges et prœlia, Cynthius aurem
Vellit, et admonuit: Paſtorem, Tityre, pingues
Paſcere oportet oves, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque ſuper tibi erunt qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, et triſtia condere bella)
Agreſtem tenui meditabor arundine Muſam.
Non injuſſa cano. Si quis tamen hæc quoque, ſi quis
Captus amore leget; te noſtræ, Vare, myricæ,

Te

Te nemus omne canet. Nec Phœbo gratior ulla eſt,
Quam ſibi quæ Vari præſcripſit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis et Mnaſylus in antro
Silenum pueri ſomno videre jacentem,
Inflatum heſterno venas, ut ſemper, Iaccho.
Serta procul tantum capiti delapſa jacebant:
Et gravis attrita pendebat cantharus anſa.
Aggreſſi (nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambo
Luſerat) injiciunt ipſis ex vincula ſertis.
Addit ſe ſociam, timidiſque ſupervenit Ægle:
Ægle Naiadum pulcherrima: jamque videnti
Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
Ille dolum ridens: Quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri: ſatis eſt potuiſſe videri.
Carmina, quæ vultis, cognoſcite: carmina vobis;
Huic aliud mercedis erit. Simul incipit ipſe.
Tum vero in numerum Faunoſque feraſque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnaſſia rupes:
Nec tantum Rhodope mirantur et Iſmarus Orphea.
Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina terrarumque, animæque, mariſque fuiſſent,
Et liquidi ſimul ignis: ut his exordia primis
Omnia, et ipſe tener mundi concreverit orbis.
Tum durare ſolum, et diſcludere Nerea ponto
Cœperit, et rerum paulatim ſumere formas.
Jamque novum ut terræ ſtupeant luceſcere ſolem,
Altius atque cadant ſubmotis nubibus imbres:
Incipiant ſilvæ cum primum ſurgere, cumque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucaſiaſque refert volucres, furtumque Promethei.
His adjungit, Hylan nautæ quo fonte relictum
Clamaſſent: ut litus, Hyla, Hyla, omne ſonaret.

Et

Et fortunatam, ſi nunquam armenta fuiſſent,
Paſiphaen nivei ſolatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit!
Prætides implerunt falſis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla ſecuta eſt
Concubitus; quamvis collo timuiſſet aratrum,
Et ſæpe in levi quæſiſſet cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras!
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice ſub nigra pallentes ruminat herbas;
Aut aliquam in magno ſequitur grege. Claudite, Nymphæ,
Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite ſaltus;
Si qua forte ferant oculis ſeſe obvia noſtris
Errabunda bovis veſtigia. Forſitan illum,
Aut herba captum viridi, aut armenta ſecutum,
Perducant aliquæ ſtabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Heſperidum miratam mala puellam:
Tum Phaetontiadas muſco circumdat amaræ
Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos.
Tum canit, errantem Permeſſi ad flumina Gallum
Aonas in montes ut duxerit una ſororum;
Utque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis:
Ut Linus hæc illi divino carmine paſtor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos (en accipe) Muſæ,
Aſcræo quos ante ſeni; quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Ne quis ſit lucus, quo ſe plus jactet Apollo.
Quid loquar, ut Scyllam Niſi; aut quam fama ſecuta eſt,
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris,
Dulichias vexaſſe rates, et gurgite in alto
Ah! timidos nautas canibus laceraſſe marinis;
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?

Quas

Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit?
Quo cursu deserta petiverit, et quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, jussitque edisscere lauros,
Ille canit. Pulsæ referunt ad sidera valles;
Cogere donec oves stabulis, numerumque referre
Jussit, et invito processit Vesper Olympo.

ECLOGA VII.

MELIBOEUS.

MELIBOEUS, CORYDON, THYRSIS.

MEL. FORTE sub arguta consederat ilice Daphnis,
Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum:
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas.
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo;
Et cantare pares, et respondere parati.
Hic mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
Vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnim
Aspicio. Ille ubi me contra videt: Ocius, inquit,
Huc ades, O Melibœe; caper tibi salvus, et hœdi;
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra.
Huc ipsi potum venient per prata juvenci:
Hic viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius, eque sacra resonant examina quercu.
Quid facerem? Neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulsos a lacte domi quæ clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpere: alternos Musæ meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.

COR. Nymphæ, noſter amor, Libethrides, aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite: proxima Phœbi
Verſibus ille facit: aut, ſi non poſſumus omnes,
Hic arguta ſacra pendebit fiſtula pinu.
THYR. Paſtores edera creſcentem ornate poetam
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro:
Aut ſi ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
COR. Setoſi caput hoc apri tibi, Delia, parvus
Et ramoſa Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras evincta cothurno.
THYR. Sinum lactis et hæc te liba, Priape, quotannis
Expectare ſat eſt: cuſtos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem ſuppleverit, aureus eſto.
COR. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, edera formoſior alba:
Cum primum paſti repetent præſepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
THYR. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior ruſco, projecta vilior alga;
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno eſt.
Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite juvenci.
COR. Muſcoſi fontes, et ſomno mollior herba,
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solſtitium pecori defendite: jam venit æſtas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.
THYR. Hic focus, ac tædæ pingues: hic plurimus ignis
Semper, et aſſidua poſtes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
COR. Stant et juniperi, et caſtaneæ hirſutæ:
Strata jacent paſſim ſua quæque ſub arbore poma.

Omnia

Omnia nunc rident. At ſi formoſus Alexis
Montibus his abeat, videas et flumina ſicca.
THYR. Aret ager: vitio moriens ſitit aeris herba:
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu noſtræ nemus omne virebit:
Jupiter et læto deſcendet plurimus imbri.
COR. Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho,
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo.
Phyllis amat corylos. Illas dum Phyllis amabit;
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
THYR. Fraxinus in ſilvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Sæpius at ſi me, Lycida formoſe, reviſas,
Fraxinus in ſilvis cedat tibi, pinus in hortis.
MEL. Hæc memini, et victum fruſtra contendere Thyrſin.
Ex illo Corydon, Corydon eſt tempore nobis.

ECLOGA VIII.

PHARMACEUTRIA.

DAMON, ALPHESIBOEUS.

PASTORUM Muſam Damonis et Alpheſibœi,
Immemor herbarum quos eſt mirata juvenca
Certantes, quorum ſtupefactæ carmine lynces,
Et mutata ſuos requierunt flumina curſus:
Damonis Muſam dicemus et Alpheſibœi.
Tu mihi; ſeu magni ſuperas jam ſaxa Timavi,
Sive oram Illyrici legis æquoris. En erit unquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta!
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno!
A te principium: tibi deſinet. Accipe juſſis
Carmina cœpta tuis; atque hanc ſine tempora circum

Inter victrices ederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cum ros in tenera pecori gratissimus herba;
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
DAM. Nascere, præque diem veniens age, Lucifer, almum;
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror, et Divos (quanquam nil testibus illis
Profeci) extrema moriens tamen alloquor hora.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutumque nemus pinosque loquentes
Semper habet: semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur. Quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes equis, ævoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus OEtam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
O digno conjuncta viro! dum despicis omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
Hirsutumque supercilium, prolixaque barba;
Nec curare Deum credis mortalia quemquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sepibus in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
Jam fragiles poteram a terra contingere ramos.
Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc scio quid sit amor. Duris in cotibus illum
Aut Tmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis nostri puerum nec sanguinis, edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.

Sævus

Sævus Amor docuit natorum sanguine matrem
Commaculare manus: crudelis tu quoque, mater.
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer: crudelis tu quoque, mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc et oves ultro fugiat lupus; aurea duræ
Mala ferant quercus; narcisso floreat alnus;
Pinguia corticibus sudent electra myricæ.
Certent et cycnis ululæ; sit Tityrus Orpheus:
Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare: vivite silvæ.
Præceps aerii specula de montis in undas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine, tibia, versus.
Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite, Pierides. Non omnia possumus omnes.
ALPH. Effer aquam, et molli cinge hæc altaria vitta,
Verbenasque adole pingues et mascula tura;
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus. Nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulyssei:
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Terna tibi hæc primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco. Numero Deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
Necte, Amarylli, modo; et, Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Limus ut hic durescit, et hæc ut cera liquescit

Uno eodemque igni: ſic noſtro Daphnis amore.
Sparge molam, et fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim, qualis, cum feſſa juvencum
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva
Perdita, nec ſeræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat, nec ſit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara ſui; quæ nunc ego limine in ipſo,
Terra, tibi mando: debent hæc pignora Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipſe dedit Mœris: naſcuntur plurima Ponto.
His ego ſæpe lupum fieri et ſe condere ſilvis
Mœrin, ſæpe animas imis excire ſepulcris,
Atque ſatas alio vidi traducere meſſes.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Fer cineres, Amarylli, foras; rivoque fluenti,
Tranſque caput jace: ne reſpexeris. His ego Daphnim
Aggrediar: nihil ille Deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Aſpice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte ſua, dum ferre moror, cinis ipſe. Bonum ſit!
Neſcio quid certe eſt: et Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina, Daphnis.

ECLOGA IX.

MOERIS.

LYCIDAS, MOERIS.

LYC. QUO te, Mœri, pedes? An, quo via ducit, in urbem?
MOER. O Lycida, vivi pervenimus; advena noſtri,
Quod nunquam veriti ſumus, ut poſſeſſor agelli
Diceret: Hæc mea ſunt; veteres migrate coloni.
Nunc victi, triſtes, quoniam Fors omnia verſat,
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdos.
LYC. Certe equidem audieram, qua ſe ſubducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Uſque ad aquam et veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus veſtrum ſervaſſe Menalcan.
MOER. Audieras, et fama fuit. Sed carmina tantum
Noſtra valent, Lycida, tela inter Martia; quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod niſi me quacunque novas incidere lites
Ante ſiniſtra cava monuiſſet ab ilice cornix;
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipſe Menalcas.
LYC. Heu! cadit in quemquam tantum ſcelus? heu, tua nobis
Pene ſimul tecum ſolatia rapta, Menalca!
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbra?
Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amaryllida noſtras?
Tityre, dum redeo, brevis eſt via, paſce capellas;
Et potum paſtas age, Tityre: et inter agendum
Occurſare capro, cornu ferit ille, caveto.
MOER. Immo hæc, quæ Varo, necdum perfecta, canebat.
Vare, tuum nomen (ſuperet modo Mantua nobis,
Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ!)

Cantantes ſublime ferent ad ſidera cycni.
Lyc. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos:
Sic cytiſo paſtæ diſtentent ubera vaccæ.
Incipe, ſi quid habes. Et me fecere poetam
Pierides; ſunt et mihi carmina: me quoque dicunt
Vatem paſtores: ſed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinna
Digna, ſed argutos inter ſtrepere anſer olores.
Moer. Id quidem ago; ac tacitus, Lycida, mecum ipſe voluto,
Si valeam meminiſſe: neque eſt ignobile carmen.
Huc ades, O Galatea: quis eſt nam ludus in undis?
Hic ver purpureum: varios hic flumina circum
Fundit humus flores: hic candida populus antro
Imminet, et lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades: inſani feriant ſine litora fluctus.
Lyc. Quid, quæ te pura ſolum ſub nocte canentem
Audieram? Numeros memini, ſi verba tenerem.
Moer. Daphni, quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus?
Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum:
Aſtrum, quo ſegetes gauderent frugibus; et quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Inſere, Daphni, piros: carpent tua poma nepotes.
Omnia fert ætas, animum quoque. Sæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere ſoles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrin
Jam fugit ipſa: lupi Mœrin videre priores.
Sed tamen iſta ſatis referet tibi ſæpe Menalcas.
Lyc. Cauſando noſtros in longum ducis amores.
Et nunc omne tibi ſtratum ſilet æquor; et omnes
(Aſpice) ventoſi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeo media eſt nobis via: namque ſepulcrum
Incipit apparere Bianoris. Hic, ubi denſas
Agricolæ ſtringunt frondes, hic, Mœri, canamus;
Hic hœdos depone: tamen veniemus in urbem.

Aut

Aut ſi, nox pluviam ne colligat ante, veremur;
Cantantes licet uſque (minus via lædet) eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te faſce levabo.
MOER. Deſine plura, puer; et, quod nunc inſtat, agamus.
Carmina tum melius, cum venerit ipſe, canemus.

ECLOGA X.

GALLUS.

EXTREMUM hunc, Arethuſa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, ſed quæ legat ipſa Lycoris,
Carmina ſunt dicenda. Neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, cum fluctus ſubter labere Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat undam.
Incipe: ſollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent ſimæ virgulta capellæ.
Non canimus ſurdis: reſpondent omnia ſilvæ.
Quæ nemora, aut qui vos ſaltus habuere, puellæ
Naiades, indigno cum Gallus amore periret?
Nam neque Parnaſſi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam flevere myricæ:
Pinifer illum etiam ſola ſub rupe jacentem
Mænalus, et gelidi fleverunt ſaxa Lycæi.
Stant et oves circum; noſtri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris, divine poeta.
Et formoſus oves ad flumina pavit Adonis.
Venit et upilio, tardi venere bubulci:
Uvidus hiberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iſte, rogant, tibi? Venit Apollo.
Galle, quid inſanis? inquit. Tua cura Lycoris
Perque nives alium, perque horrida caſtra ſecuta eſt.
Venit et agreſti capitis Silvanus honore,

Florentes

Florentes ferulas et grandia lilia quaſſans.
Pan Deus Arcadiæ venit; quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
Ecquis erit modus? inquit. Amor non talia curat.
Nec lacrimis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiſo ſaturantur apes, nec fronde capellæ.
Triſtis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus hæc veſtris: ſoli cantare periti,
Arcades. O mihi tum quam molliter oſſa quieſcant,
Veſtra meos olim ſi fiſtula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, veſtrique fuiſſem
Aut cuſtos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
Certe ſive mihi Phyllis, ſive eſſet Amyntas,
Seu quicunque furor (quid tum, ſi fuſcus Amyntas?
Et nigræ violæ ſunt, et vaccinia nigra)
Mecum inter ſalices lenta ſub vite jaceret:
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori;
Hic nemus: hic ipſo tecum conſumerer ævo.
Nunc inſanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media atque adverſos detinet hoſtes.
Tu procul a patria (nec ſit mihi credere) tantum
Alpinas, ah dura! nives, et frigora Rheni
Me ſine ſola vides. Ah te ne frigora lædant!
Ah tibi ne teneras glacies ſecet aſpera plantas!
Ibo, et Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu
Carmina paſtoris Siculi modulabor avena.
Certum eſt in ſilvis, inter ſpelæa ferarum,
Malle pati, teneriſque meos incidere amores
Arboribus: creſcent illæ, creſcetis amores.
Interea miſtis luſtrabo Mænala Nymphis,
Aut acres venabor apros. Non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare ſaltus.
Jam mihi per rupes videor lucoſque ſonantes

Ire:

Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula: tanquam hæc ſint noſtri medicina furoris,
Aut Deus ille malis hominum miteſcere diſcat.
Jam neque Hamadryades rurſum, nec carmina nobis
Ipſa placent: ipſæ rurſum concedite ſilvæ.
Non illum noſtri poſſunt mutare labores:
Nec ſi frigoribus mediis Hebrumque bibamus,
Sithoniaſque nives hiemis ſubeamus aquoſæ;
Nec ſi, cum moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum verſemus oves ſub ſidere Cancri.
Omnia vincit Amor; et nos cedamus Amori.
Hæc ſat erit, Divæ, veſtrum cecinisse poetam,
Dum ſedet, et gracili fiſcellam texit hibiſco,
Pierides. Vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi creſcit in horas,
Quantum vere novo viridis ſe ſubjicit alnus.
Surgamus: ſolet esse gravis cantantibus umbra:
Juniperi gravis umbra: nocent et frugibus umbræ.
Ite domum ſaturæ, venit Heſperus, ite capellæ.

P. VIRGILII MARONIS BUCOLICON
LIBER EXPLICITUS.

PUBLII

PUBLII
VIRGILII MARONIS
GEORGICON
LIBER I.
AD C. CILNIUM MÆCENATEM.

QUID faciat lætas segetes, quo sidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat; quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis:
Hinc canere incipiam. Vos, O clarissima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum:
Liber et alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis:
Et vos agrestum præsentia numina Fauni,
Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellæ:
Munera vestro cano. Tuque O, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci:
Ipse, nemus linquens patrium saltusque Lycæi,
Pan ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis O Tegeæe favens; oleæque Minerva
Inventrix, uncique puer monstrator aratri,
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum:
Dique Deæque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non ullo semine fruges,

Quique

Quique fatis largum cœlo demittitis imbrem.
Tuque adeo, quem mox quæ ſint habitura Deorum
Concilia incertum eſt: urbeſne inviſere, Cæſar,
Terrarumque velis curam, et te maximus orbis
Auctorem frugum tempeſtatumque potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto:
An Deus immenſi venias maris, ac tua nautæ
Numina ſola colant, tibi ſerviat ultima Thule,
Teque ſibi generum Tethys emat omnibus undis:
Anne novum tardis ſidus te menſibus addas,
Qua locus Erigonen inter Chelaſque ſequentes
Panditur. Ipſe tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, et cœli juſta plus parte reliquit.
Quidquid eris (nam te nec ſperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido;
Quamvis Elyſios miretur Græcia campos,
Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem)
Da facilem curſum, atque audacibus annue cœptis;
Ignaroſque viæ mecum miſeratus agreſtes
Ingredere, et votis jam nunc aſſueſce vocari.
Vere novo, gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, et Zephyro putris ſe gleba reſolvit;
Depreſſo incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, et ſulco attritus ſplendeſcere vomer.
Illa ſeges demum votis reſpondet avari
Agricolæ, bis quæ ſolem, bis frigora ſenſit:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.
At prius ignotum ferro quam ſcindimus æquor,
Ventos et varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultuſque habituſque locorum;
Et quid quæque ferat regio, et quid quæque recuſet.
Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvæ:
Arborei fœtus alibi atque injuſſa vireſcunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,

India

India mittit ebur, molles sua tura Sabæi;
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epirus equarum?
Continuo has leges æternaque fœdera certis
Imposuit Natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:
Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terræ
Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
Fortes invertant tauri; glebasque jacentes
Pulverulenta coquat maturis solibus æstas.
At si non fuerit tellus fœcunda, sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ;
Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.
Alternis idem tonsas cessare novales,
Et segnem patiere situ durescere campum.
Aut ibi flava seres mutato sidere farra,
Unde prius lætum siliqua quassante legumen,
Aut tenues fœtus viciæ, tristisque lupini
Sustuleris fragiles calamos silvamque sonantem.
Urit enim lini campum seges, urit avenæ:
Urunt Lethæo perfusa papavera somno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne saturare fimo pingui pudeat sola, neve
Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fœtibus arva.
Nec nulla interea est inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires et pabula terræ
Pinguia concipiunt; sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor;
Seu plures calor ille vias et cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas;

Seu durat magis, et venas aſtringit hiantes,
Ne tenues pluviæ, rapidive potentia ſolis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.
Multum adeo, raſtris glebas qui frangit inertes,
Vimineaſque trahit crates, juvat arva; neque illum
Flava Ceres alto nequidquam ſpectat Olympo:
Et qui, proſciſſo quæ ſuſcitat æquore, terga
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.
Humida ſolſtitia atque hiemes orate ſerenas,
Agricolæ. Hiberno lætiſſima pulvere farra,
Lætus ager. Nullo tantum ſe Myſia cultu
Jactat, et ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.
Quid dicam, jacto qui ſemine comminus arva
Inſequitur, cumuloſque ruit male pinguis arenæ,
Deinde ſatis fluvium inducit, rivoſque ſequentes?
Et, cum exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce ſupercilio clivoſi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, ſcatebriſque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba,
Cum primum ſulcos æquant ſata? quique paludis
Collectum humorem bibula deducit arena?
Præſertim incertis ſi menſibus amnis abundans
Exit, et obducto late tenet omnia limo;
Unde cavæ tepido ſudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cum ſint hominumque boumque labores
Verſando terram experti) nihil improbus anſer,
Strymoniæque grues, et amaris intuba fibris
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipſe colendi
Haud facilem eſſe viam voluit, primuſque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda;
Nec torpere gravi paſſus ſua regna veterno.

Ante

Ante Jovem nulli ſubigebant arva coloni:
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat. In medium quærebant; ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.
Ille malum virus ſerpentibus addidit atris,
Prædarique lupos juſſit pontumque moveri,
Mellaque decuſſit foliis, ignemque removit,
Et paſſim rivis currentia vina repreſſit;
Ut varias uſus meditando extunderet artes
Paulatim, et ſulcis frumenti quæreret herbam;
Ut ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii ſenſere cavatas:
Navita tum ſtellis numeros et nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, et fallere viſco
Inventum, et magnos canibus circumdare ſaltus.
Atque alius latum funda jam verberat amnem,
Alta petens; pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina ſerræ,
(Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum)
Tum variæ venere artes. Labor omnia vicit
Improbus, ac duris urgens in rebus egeſtas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Inſtituit; cum jam glandes atque arbuta ſacræ
Deficerent ſilvæ, et victum Dodona negaret.
Mox et frumentis labor additus; ut mala culmos
Eſſet rubigo, ſegniſque horreret in arvis
Carduus. Intereunt ſegetes: ſubit aſpera ſilva,
Lappæque tribulique; interque nitentia culta
Infelix lolium et ſteriles dominantur avenæ.
Quod niſi et aſſiduis terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aves, et ruris opaci
Falce premes umbras, votiſque vocaveris imbrem;
Heu! magnum alterius fruſtra ſpectabis acervum,

Concuſſaque famem in ſilvis ſolabere quercu.
Dicendum et quæ ſint duris agreſtibus arma;
Quis ſine nec potuere ſeri, nec ſurgere meſſes.
Vomis, et inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleuſinæ matris volventia plauſtra,
Tribulaque, traheæque, et iniqui pondera raſtri;
Virgea præterea Celei viliſque ſupellex,
Arbuteæ crates, et myſtica vannus Iacchi:
Omnia quæ multo ante memor proviſa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in ſilvis magna vi flexa domatur
In burim, et curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic a ſtirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo.
Cæditur et tilia ante jugo levis, altaque fagus,
Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos;
Et ſuſpenſa focis explorat robora fumus.
Poſſum multa tibi veterum præcepta referre;
Ni refugis, tenueſque piget cognoſcere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, et creta ſolidanda tenaci;
Ne ſubeant herbæ, neu pulvere victa fatiſcat.
Tum variæ illudunt peſtes. Sæpe exiguus mus
Sub terris poſuitque domos atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ:
Inventuſque cavis bufo, et quæ plurima terræ
Monſtra ferunt: populatque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica ſenectæ.
Contemplator item, cum ſe nux plurima ſilvis
Induet in florem, et ramos curvabit olentes;
Si ſuperant fœtus, pariter frumenta ſequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At ſi luxuria foliorum exuberat umbra,
Nequidquam pingues palea teret area culmos.

Semina

Semina vidi equidem multos medicare ferentes,
Et nitro prius et nigra perfundere amurca,
Grandior ut fœtus siliquis fallacibus esset.
Et, quamvis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu, et multo spectata labore
Degenerare tamen; ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret. Sic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro sublapsa referri.
Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit; si brachia forte remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis,
Hœdorumque dies servandi, et lucidus Anguis,
Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die somnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci atque umbris jam dividit orbem;
Exercete, viri, tauros: serite hordea campis,
Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Nec non et lini segetem, et Cereale papaver
Tempus humo tegere, et jamdudum incumbere rastris;
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio. Tum te quoque, Medica, putres
Accipiunt sulci: et milio venit annua cura,
Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus, et averso cedens Canis occidit astro.
At si triticeam in messem robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis;
Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Cnossiaque ardentis decedat stella Coronæ,
Debita quam sulcis committas semina, quamque
Invitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Maiæ cœpere: sed illos
Expectata seges vanis elusit aristis.

Si vero viciamque feres vilemque faſelum,
Nec Peluſiacæ curam aſpernabere lentis;
Haud obſcura cadens mittet tibi ſigna Bootes.
Incipe, et ad medias ſementem extende pruinas.
Idcirco certis dimenſum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.
Quinque tenent cœlum zonæ: quarum una coruſco
Semper ſole rubens, ac torrida ſemper ab igni:
Quam circum extremæ dextra lævaque trahuntur,
Cærulea glacie concretæ atque imbribus atris.
Has inter mediamque duæ mortalibus ægris
Munere conceſſæ Divum. Via ſecta per ambas,
Obliquus qua ſe ſignorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Riphæaſque arduus arces
Conſurgit, premitur Libyæ devexus in Auſtros.
Hic vertex nobis ſemper ſublimis; at illum
Sub pedibus Styx atra videt, Maneſque profundi.
Maximus hic flexu ſinuoſo elabitur Anguis
Circum, perque duas in morem fluminis Arctos;
Arctos Oceani metuentes æquore tingi.
Illic, ut perhibent, aut intempeſta ſilet nox
Semper, et obtenta denſentur nocte tenebræ;
Aut redit a nobis Aurora diemque reducit:
Noſque ubi primus equis Oriens afflavit anhelis,
Illic ſera rubens accendit lumina Veſper.
Hinc tempeſtates dubio prædiſcere cœlo
Poſſumus, hinc meſſiſque diem tempuſque ferendi;
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat, quando armatas deducere claſſes,
Aut tempeſtivam ſilvis evertere pinum.
Nec fruſtra ſignorum obitus ſpeculamur et ortus,
Temporibuſque parem diverſis quatuor annum.
Frigidus agricolam ſi quando continet imber,
Multa, forent quæ mox cœlo properanda ſereno,

Maturare

Maturare datur. Durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem, cavat arbore lintres,
Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis.
Exacuunt alii vallos furcasque bicornes,
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis Rubia texatur fiscina virga:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas et jura sinunt. Rivos deducere nulla
Religio vetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Sæpe oleo tardi costas agitator asselli
Vilibus aut onerat pomis, lapidemque revertens
Incusum aut atræ massam picis urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum. Quintam fuge: pallidus Orcus,
Eumenidesque satæ. Tum partu Terra nefando
Cœumque Iapetumque creat, sævumque Typhoea,
Et conjuratos cœlum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam
Scilicet, atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater extructos disjecit fulmine montes.
Septima post decimam felix et ponere vitem,
Et prensos domitare boves, et licia telæ
Addere. Nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeo gelida melius se nocte dedere;
Aut cum sole novo terras irrorat Eous.
Nocte leves melius stipulæ, nocte arida prata
Tondentur: noctes non lentus deficit humor.
Et quidam seros hiberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto.
Interea, longum cantu solata laborem,
Arguto conjux percurrit pectine telas;

Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam trepidi deſpumat aheni.
At rubicunda Ceres medio ſucciditur æſtu,
Et medio toſtas æſtu terit area fruges.
Nudus ara, ſere nudus: hiems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerumque fruuntur,
Mutuaque inter ſe læti convivia curant.
Invitat genialis hiems, curaſque reſolvit:
Ceu preſſæ cum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus et læti nautæ impoſuere coronas.
Sed tamen et quernas glandes tum ſtringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta.
Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis,
Auritoſque ſequi lepores: tum figere damas,
Stupea torquentem Balearis verbera fundæ,
Cum nix alta jacet, glaciem cum flumina trudunt.
Quid tempeſtates autumni et ſidera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, et mollior æſtas,
Quæ vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver;
Spicea jam campis cum meſſis inhorruit, et cum
Frumenta in viridi ſtipula lactentia turgent?
Sæpe ego, cum flavis meſſorem induceret arvis
Agricola, et fragili jam ſtringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prœlia vidi;
Quæ gravidam late ſegetem ab radicibus imis
Sublime expulſam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hiems culmumque levem, ſtipulaſque volantes.
Sæpe etiam immenſum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
Et pluvia ingenti ſata læta boumque labores
Diluit: implentur foſſæ, et cava flumina creſcunt
Cum ſonitu, fervetque fretis ſpirantibus æquor.
Ipſe pater, media nimborum in nocte, coruſca

Fulmina

Fulmina molitur dextra: quo maxima motu
Terra tremit; fugere feræ; et mortalia corda
Per gentes humilis ſtravit pavor. Ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit: ingeminant Auſtri et denſiſſimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
Hoc metuens, cœli menſes et ſidera ſerva:
Frigida Saturni ſese quo ſtella receptet;
Quos ignes cœli Cyllenius erret in orbes.
In primis venerare Deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri lætis operatus in herbis,
Extremæ ſub caſum hiemis, jam vere ſereno.
Tum pingues agni, et tum molliſſima vina:
Tum ſomni dulces, denſæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret:
Cui tu lacte favos et miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hoſtia fruges;
Omnis quam chorus et ſocii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quam Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompoſitos, et carmina dicat.
Atque hæc ut certis poſſimus diſcere ſignis,
Æſtuſque, pluviaſque, et agentes frigora ventos;
Ipſe pater ſtatuit quid menſtrua Luna moneret,
Quo ſigno caderent Auſtri; quid ſæpe videntes
Agricolæ propius ſtabulis armenta tenerent.
Continuo, ventis ſurgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumeſcere, et aridus altis
Montibus audiri fragor; aut reſonantia longe
Litora miſceri, et nemorum increbreſcere murmur.
Jam ſibi tum curvis male temperat unda carinis,
Cum medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamoremque ferunt ad litora; cumque marinæ

In ficco ludunt fulicæ; notaſque paludes
Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpe etiam ſtellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi, noctiſque per umbram
Flammarum longos a tergo albeſcere tractus:
Sæpe levem paleam et frondes volitare caducas,
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis cum fulminat, et cum
Eurique Zephyrique tonat domus; omnia plenis
Rura natant foſſis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. Nunquam imprudentibus imber
Obſuit. Aut illum ſurgentem vallibus imis
Aeriæ fugere grues; aut bucula cœlum
Suſpiciens patulis captavit naribus auras;
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo;
Aut veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius et tectis penetralibus extulit ova
Anguſtum formica terens iter; et bibit ingens
Arcus; et e paſtu decedens agmine magno
Corvorum increpuit denſis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, et quæ Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores;
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et ſtudio incaſſum videas geſtire lavandi.
Tum cornix plena pluviam vocat improba voce,
Et ſola in ficca ſecum ſpatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſcivere hiemem; teſta cum ardente viderent
Scintillare oleum, et putres concreſcere fungos.
Nec minus eximbres ſoles et aperta ſerena
Proſpicere, et certis poteris cognoſcere ſignis.
Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia ſurgere Luna;

Tenuia

Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad ſolem pennas in litore pandunt
Dilectæ Thetidi Alcyones: non ore ſolutos
Immundi meminere ſues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campoque recumbunt;
Solis et occaſum ſervans de culmine ſummo
Nequidquam ſeros exercet noctua cantus.
Apparet liquido ſublimis in aere Niſus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa levem fugiens ſecat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras
Inſequitur Niſus: qua ſe fert Niſus ad auras,
Illa levem fugiens raptim ſecat æthera pennis.
Tum liquidas corvi preſſo ter gutture voces
Aut quater ingeminant; et ſæpe cubilibus altis,
Neſcio qua præter ſolitum dulcedine læti,
Inter ſe foliis ſtrepitant: juvat, imbribus actis,
Progeniem parvam dulceſque reviſere nidos.
Haud equidem credo, quia ſit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
Verum ubi tempeſtas et cœli mobilis humor
Mutavere vias, et Jupiter uvidus Auſtris
Denſet, erant quæ rara modo, aut, quæ denſa, relaxat;
Vertuntur ſpecies animorum, et pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt. Hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, et ovantes gutture corvi.
Si vero ſolem ad rapidum lunaſque ſequentes
Ordine reſpicies; nunquam te craſtina fallet
Hora, neque inſidiis noctis capiere ſerenæ.
Luna revertentes cum primum colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aera cornu,
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
At, ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,

Ventus

Ventus erit: vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu quarto (namque is certissimus auctor)
Pura, neque obtusis per cœlum cornibus ibit;
Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt;
Votaque servati solvent in litore nautæ
Glauco, et Panopeæ, et Inoo Melicertæ.
Sol quoque et exoriens, et cum se condit in undas,
Signa dabit: solem certissima signa sequuntur,
Et quæ mane refert, et quæ surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
Suspecti tibi sint imbres: namque urget ab alto
Arboribusque satisque Notus pecorique sinister.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi rumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu! male tum mites defendet pampinus uvas:
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, emenso cum jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis; nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluviam denunciat, igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni,
Omnia tunc pariter vento nimbisque videbis
Fervere. Non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque a terra moneat convellere funem.
At si, cum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit; frustra terrebere nimbis,
Et claro silvas cernes Aquilone moveri.
Denique, quid Vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit; Solem quis dicere falsum
Audeat? Ille etiam cæcos instare tumultus

Sæpe

Sæpe monet, fraudemque et operta tumeſcere bella.
Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romam,
Cum caput obſcura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt ſecula noctem.
Tempore quanquam illo tellus quoque, et æquora ponti,
Obſcœnique canes, importunæque volucres
Signa dabant. Quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere ſaxa!
Armorum ſonitum toto Germania cœlo
Audiit: inſolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens, et ſimulacra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis; pecudeſque locutæ,
Infandum! ſiſtunt amnes, terræque dehiſcunt;
Et mœſtum illacrimat templis ebur, æraque ſudant.
Proluit inſano contorquens vortice ſilvas
Fluviorum rex Eridanus, campoſque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit. Nec tempore eodem
Triſtibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſavit; et alte
Per noctem reſonare lupis ululantibus urbes.
Non alias cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura, nec diri toties arſere cometæ.
Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum ſuperis bis ſanguine noſtro
Emathiam, et latos Hæmi pingueſcere campos.
Scilicet et tempus veniet, cum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exeſa inveniet ſcabra rubigine pila;
Aut gravibus raſtris galeas pulſabit inanes,
Grandiaque effoſſis mirabitur oſſa ſepulcris.
Di patrii Indigetes, et Romule, Veſtaque mater,

Quæ

Quæ Tuſcum Tiberim, et Romana palatia ſervas;
Hunc ſaltem everſo juvenem ſuccurrere ſeclo
Ne prohibete: ſatis jam pridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.
Jam pridem nobis cœli te regia, Cæſar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas verſum atque nefas: tot bella per orbem:
Tam multæ ſcelerum facies: non ullus aratro
Dignus honos: ſqualent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter ſe legibus urbes
Arma ferunt: ſævit toto Mars impius orbe.
Ut, cum carceribus ſeſe effudere, quadrigæ
Addunt in ſpatio, et fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

GEORGICON LIB. II.

HACTENUS arvorum cultus, et ſidera cœli:
Nunc te, Bacche, canam, nec non ſilveſtria tecum
Virgulta, et prolem tarde creſcentis olivæ.
Huc, pater O Lenæe, (tuis hic omnia plena
Muneribus: tibi pampineo gravidus autumno
Floret ager, ſpumat plenis vindemia labris)
Huc, pater O Lenæe, veni; nudataque muſto
Tinge novo mecum dereptis crura cothurnis.
Principio arboribus varia eſt Natura creandis.
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſua veniunt, campoſque et flumina late
Curva tenent: ut molle ſiler, lentæque geniſtæ,
Populus, et glauca canentia fronde ſalicta.
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine: ut altæ

Caſtaneæ

Caſtaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondet
Eſculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſilva,
Ut ceraſis ulmiſque: etiam Parnaſſia laurus
Parva ſub ingenti matris ſe ſubjicit umbra.
Hos Natura modos primum dedit: his genus omne
Silvarum fruticumque viret, nemorumque ſacrorum.
Sunt alii, quos ipſe via ſibi repperit, uſus.
Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum
Depoſuit ſulcis: hic ſtirpes obruit arvo,
Quadrifidaſque ſudes, et acuto robore vallos:
Silvarumque aliæ preſſos propaginis arcus
Expectant, et viva ſua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ; ſummumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin et caudicibus ſectis, mirabile dictu,
Truditur e ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius, mutatamque inſita mala
Ferre pirum, et prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite, O proprios generatim diſcite cultus,
Agricolæ, fructuſque feros mollite colendo.
Neu ſegnes jaceant terræ. Juvat Iſmara Baccho
Conſerere, atque olea magnum veſtire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
O decus, O famæ merito pars maxima noſtræ,
Mæcenas; pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto:
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox. Ades, et primi lege litoris oram.
In manibus terræ. Non hic te carmine ficto,
Atque per ambages et longa exorſa tenebo.
Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, ſed læta et fortia ſurgunt.

Quippe

Quippe ſolo Natura ſubeſt. Tamen hæc quoque ſi quis
Inſerat, aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis,
Exuerint ſilveſtrem animum; cultuque frequenti
In quaſcunque voces artes haud tarda ſequentur.
Nec non et ſterilis, quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros:
Nunc altæ frondes, et rami matris opacant,
Creſcentique adimunt fœtus, uruntque ferentem.
Jam, quæ ſeminibus jactis ſe ſuſtulit, arbos
Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram;
Pomaque degenerant ſuccos oblita priores,
Et turpes avibus prædam fert uva racemos.
Scilicet omnibus eſt labor impendendus, et omnes
Cogendæ in ſulcum, ac multa mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Reſpondent, ſolido Paphiæ de robore myrtus.
Plantis eduræ coryli naſcuntur, et ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbroſa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Naſcitur, et caſus abies viſura marinos.
Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida,
Et ſteriles platani malos geſſere valentes:
Caſtaneæ fagus, ornuſque incanuit albo
Flore piri; glandemque ſues fregere ſub ulmis.
Nec modus inſerere atque oculos imponere ſimplex.
Nam qua ſe medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci reſecantur, et alte
Finditur in ſolidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur. Nec longum tempus, et ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondes, et non ſua poma.

Præterea

Præterea genus haud unum nec fortibus ulmis
Nec ſalici lotoque, nec Idæis cypariſſis:
Nec pingues unam in faciem naſcuntur olivæ,
Orchites, et radii, et amara pauſia bacca,
Pomaque, et Alcinoi ſilvæ: nec ſurculus idem
Cruſtumiis Syriiſque piris, gravibuſque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Leſbos.
Sunt Thaſiæ vites, ſunt et Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et paſſo Pſythia utilior, tenuiſque lageos,
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam,
Purpureæ, preciæque: et quo te carmine dicam,
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt etiam Ammineæ vites, firmiſſima vina;
Tmolius aſſurgit quibus, et rex ipſe Phanæus,
Argitiſque minor; cui non certaverit ulla
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, menſis et Dis accepta ſecundis,
Tranſierim, Rhodia, et tumidis, bumaſte, racemis.
Sed neque quam multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus: neque enim comprendere refert.
Quem qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere, quam multæ Zephyro turbentur arenæ;
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Noſſe quot Ionii veniant ad litora fluctus.
Nec vero terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices, craſſiſque paludibus alni
Naſcuntur; ſteriles ſaxoſis montibus orni:
Litora myrtetis lætiſſima: denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem et frigora taxi.
Aſpice et extremis domitum cultoribus orbem,
Eoaſque domos Arabum, pictoſque Gelonos.
Diviſæ arboribus patriæ. Sola India nigrum

Fert

Fert ebenum: ſolis eſt turea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno
Balſamaque, et baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi ſinus orbis? ubi aera vincere ſummum
Arboris haud ullæ jactu potuere ſagittæ:
Et gens illa quidem ſumtis non tarda pharetris.
Media fert triſtes ſuccos, tardumque ſaporem
Felicis mali; quo non præſentius ullum,
Pocula ſi quando ſævæ infecere novercæ,
Miſcueruntque herbas, et non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipſa ingens arbos, faciemque ſimillima lauro;
Et, ſi non alium late jactaret odorem,
Laurus erat. Folia haud ullis labentia ventis:
Flos ad prima tenax. Animas et olentia Medi
Ora fovent illo, et ſenibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum ſilvæ, ditiſſima terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis.
Hæc loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Invertere, ſatis immanis dentibus hydri,
Nec galeis denſiſque virum ſeges horruit haſtis;
Sed gravidæ fruges et Bacchi Maſſicus humor
Implevere: tenent oleæ armentaque læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert:
Hinc albi, Clitumne, greges, et maxima taurus
Victima, ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro,
Romanos ad templa Deum duxere triumphos.
Hic ver aſſiduum, atque alienis menſibus æſtas:
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.

At rabidæ tigres abſunt, et ſæva leonum
Semina; nec miſeros fallunt aconita legentes;
Nec rapit imminenſos orbes per humum, neque tanto
Squameus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumque laborem,
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis,
Fluminaque antiquos ſubterlabentia muros.
An mare, quod ſupra, memorem, quodque alluit infra;
Anne lacus tantos? te, Lari maxime; teque
Fluctibus et fremitu aſſurgens, Benace, marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita clauſtra;
Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor,
Julia qua ponto longe ſonat unda reſuſo,
Tyrrhenuſque fretis immittitur æſtus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos æriſque metalla
Oſtendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virum Marſos, pubemque Sabellam,
Aſſuetumque malo Ligurem, Volſcoſque verutos
Extulit: hæc Decios, Marios, magnoſque Camillos,
Scipiadas duros bello; et te, maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virum: tibi res antiquæ laudis et artis
Ingredior, ſanctos auſus recludere fontes,
Aſcræumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis; quæ robora cuique,
Quis color, et quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ, colleſque maligni,
Tenuis ubi argilla, et dumoſis calculus arvis,
Palladia gaudent ſilva vivacis olivæ.
Indicio eſt tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus, et ſtrati baccis ſilveſtribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,

Quique frequens herbis et fertilis ubere campus,
Qualem sæpe cava montis convalle solemus
Despicere (huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum) quique editus Austro,
Et filicem curvis invisam pascit aratris;
Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ,
Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis studium vitulosque tueri,
Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas;
Saltus et saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt;
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere, et presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum, namque hoc imitamur arando,
Optima frumentis. Non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis;
Aut unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis;
At rudis enituit impulso vomere campus.
Nam jejuna quidem clivosi glarea ruris
Vix humiles apibus casias roremque ministrat;
Et tophus scaber, et nigris exesa chelydris
Creta, negant alios æque serpentibus agros
Dulcem ferre cibum, et curvas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam fumosque volucres,
Et bibit humorem, et, cum vult, ex se ipsa remittit;

Quæque

Quæque ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit,
Nec ſcabie et ſalſa lædit rubigine ferrum;
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos:
Illa ferax oleo eſt: illam experiere colendo
Et facilem pecori, et patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, et vicina Veſevo
Ora jugo, et vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc, quo quamque modo poſſis cognoſcere, dicam.
Rara ſit, an ſupra morem ſi denſa, requiras;
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
Denſa magis Cereri, rariſſima quæque Lyæo;
Ante locum capies oculis, alteque jubebis
In ſolido puteum demitti, omnemque repones
Rurſus humum, et pedibus ſummas æquabis arenas.
Si deerunt; rarum, pecorique et vitibus almis
Aptius uber erit: ſin in ſua poſſe negabunt
Ire loca, et ſcrobibus ſuperabit terra repletis;
Spiſſus ager: glebas cunctantes, craſſaque terga
Expecta, et validis terram proſcinde juvencis.
Salſa autem tellus, et quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſervat)
Tale dabit ſpecimen. Tu ſpiſſo vimine qualos,
Colaque prelorum fumoſis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulceſque a fontibus undæ
Ad plenum calcentur. Aqua eluctabitur omnis
Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttæ:
At ſapor indicium faciet manifeſtus, et ora
Triſtia tentantum ſenſu torquebit amaror.
Pinguis item quæ ſit tellus, hoc denique pacto
Diſcimus: haud unquam manibus jactata fatiſcit;
Sed picis in morem ad digitos lenteſcit habendo.
Humida majores alit herbas, ipſaque juſto
Lætior. Ah nimium ne ſit mihi fertilis illa,

Nec se prævalidam primis ostendat aristis!
Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit;
Quæque levis. Promtum est oculis prædiscere nigram,
Et quis cui color. At sceleratum exquirere frigus
Difficile est: piceæ tantum, taxique nocentes
Interdum, aut ederæ pandunt vestigia nigræ.
His animadversis, terram multo ante memento
Excoquere, et magnos scrobibus concidere montes;
Ante supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quam lætum infodias vitis genus. Optima putri
Arva solo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robustus jugera fossor.
At si quos haud ulla viros vigilantia fugit;
Ante locum simílem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus seges, et quo mox digesta seratur;
Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice signant;
Ut, quo quæque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
Restituant. Adeo in teneris consuescere multum est.
Collibus an plano melius sit ponere vitem,
Quære prius. Si pinguis agros metabere campi,
Densa fere: in denso non segnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive solum collesque supinos,
Indulge ordinibus; nec secius omnis in unguem
Arboribus positis secto via limite quadret.
Ut sæpe ingenti bello cum longa cohortes
Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto,
Directæque acies, ac late fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, necdum horrida miscent
Prœlia, sed dubius mediis Mars errat in armis:
Omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
Non animum modo uti pascat prospectus inanem,
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas

Terra,

Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.
Forsitan et scrobibus quæ sint fastigia quæras.
Ausim vel tenui vitem committere sulco.
Altior ac penitus terræ defigitur arbos;
Esculus in primis: quæ quantum vertice ad auras
Ætthereas, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: immota manet, multosque nepotes,
Multa virum volvens durando secula vincit.
Tum fortes late ramos et brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
Neve tibi ad solem vergant vincta cadentem;
Neve inter vites corylum sere; neve flagella
Summa pete, aut summa destringe ex arbore plantas;
Tantus amor terræ: neu ferro læde retuso
Semina; neve oleæ silvestres insere truncos.
Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primum sub cortice tectus
Robora comprendit, frondesque elapsus in altas
Ingentem cœlo sonitum dedit: inde secutus
Per ramos victor perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, et ruit atram
Ad cœlum picea crassus caligine nubem;
Præsertim si tempestas a vertice silvas
Incubuit, gloomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi; non a stirpe valent, cæsæque reverti
Possunt, atque ima similes revirescere terra:
Infelix superat foliis oleaster amaris.
Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidam spirante moveri.
Rura gelu tum claudit hiems; nec semine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis satio, cum vere rubenti
Candida venit avis longis invisa colubris;

Prima vel autumni ſub frigora, cum rapidus Sol
Nondum hiemem contingit equis, jam præterit æſtas.
Ver adeo frondi nemorum, ver utile ſilvis:
Vere tument terræ, et genitalia ſemina poſcunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus Æther
Conjugis in gremium lætæ deſcendit: et omnes
Magnus alit, magno commiſtus corpore, fœtus.
Avia tum reſonant avibus virgulta canoris;
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager. Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva ſinus: ſuperat tener omnibus humor:
Inque novos ſoles audent ſe gramina tuto
Credere: nec metuit ſurgentes pampinus Auſtros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem;
Sed trudit gemmas, et frondes explicat omnes.
Non alios prima creſcentis origine mundi
Illuxiſſe dies, aliumve habuiſſe tenorem
Crediderim. Ver illud erat: ver magnus agebat
Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri;
Cum primæ lucem pecudes hauſere, virumque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immiſſæque feræ ſilvis, et ſidera cœlo.
Nec res hunc teneræ poſſent perferre laborem,
Si non tanta quies iret friguſque caloremque
Inter, et exciperet cœli indulgentia terras.
Quod ſupereſt, quæcumque premes virgulta per agros,
Sparge ſimo pingui, et multa memor occule terra;
Aut lapidem bibulum, aut ſqualentes infode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuiſque ſubibit
Halitus, atque animos tollent ſata. Jamque reperti,
Qui ſaxo ſuper atque ingentis pondere teſtæ
Urgerent: hoc effuſos munimen ad imbres:
Hoc, ubi hiulca ſiti findit Canis æſtifer arva.
Seminibus poſitis, ſupereſt deducere terram

Sæpius

Sæpius ad capita, et duros jactare bidentes;
Aut preſſo exercere ſolum ſub vomere, et ipſa
Flectere luctantes inter vineta juvencos.
Tum leves calamos, et raſæ haſtilia virgæ,
Fraxineaſque aptare ſudes, furcaſque bicornes;
Viribus eniti quarum, et contemnere ventos
Aſſueſcant, ſummaſque ſequi tabulata per ulmos.
Ac, dum prima novis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris; et, dum ſe lætus ad auras
Palmes agit, laxis per purum immiſſus habenis,
Ipſa acies nondum falcis tentanda, ſed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde ubi jam validis amplexæ ſtirpibus ulmos
Exierint, tum ſtringe comas, tum brachia tonde.
Ante reformidant ferrum: tum denique dura
Exerce imperia, et ramos compeſce fluentes.
Texendæ ſepes etiam, et pecus omne tenendum,
Præcipue dum frons tenera imprudenſque laborum:
Cui, ſuper indignas hiemes ſolemque potentem,
Silveſtres uri aſſidue capreæque ſequaces
Illudunt: paſcuntur oves avidæque juvencæ.
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens ſcopulis arentibus æſtas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, et admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, et veteres ineunt proſcenia ludi;
Præmiaque ingeniis pagos et compita circum
Theſeidæ poſuere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos ſaluere per utres.
Nec non Auſonii, Troja gens miſſa, coloni
Verſibus incomtis ludunt riſuque ſoluto,
Oraque corticibus ſumunt horrenda cavatis;
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique

Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur valleſque cavæ ſaltuſque profundi,
Et quocunque Deus circum caput egit honeſtum.
Ergo rite ſuos Baccho dicemus honores
Carminibus patriis, lanceſque et liba feremus;
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram,
Pinguiaque in veribus torrebimus exta colurnis.
Eſt etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhauſti ſatis eſt; namque omne quotannis
Terque quaterque ſolum ſcindendum, glebaque verſis
Æternum frangenda bidentibus, omne levandum
Fronde nemus. Redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.
Ac jam olim feras poſuit cum vinea frondes,
Frigidus et ſilvis Aquilo decuſſit honorem;
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus, et curvo Saturni dente relictam
Perſequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, et vallos primus ſub tecta referto:
Poſtremus metito. Bis vitibus ingruit umbra:
Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ.
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura,
Exiguum colito. Nec non etiam aſpera ruſci
Vimina per ſilvam, et ripis fluvialis arundo
Cæditur, incultique exercet cura ſalicti.
Jam vinctæ vites: jam falcem arbuſta reponunt:
Jam canit extremos effœtus vinitor antes.
Sollicitanda tamen tellus, pulviſque movendus;
Et jam maturis metuendus Jupiter uvis.
Contra, non ulla eſt oleis cultura; neque illæ
Procurvam expectant falcem raſtroſque tenaces,
Cum ſemel hæſerunt arvis, auraſque tulerunt.

Ipſa

Ipſa ſatis tellus, cum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, et gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam.
Poma quoque, ut primum truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas, ad ſidera raptim
Vi propria nituntur, opiſque haud indiga noſtræ.
Nec minus interea fœtu nemus omne graveſcit,
Sanguineiſque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytiſi, tædas ſilva alta miniſtrat,
Paſcunturque ignes nocturni, et lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atque impendere curam?
Quid majora ſequar? Salicesque humileſque geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbras
Sufficiunt, ſepemque ſatis, et pabula melli.
Et juvat undantem buxo ſpectare Cytorum,
Naryciæque picis lucos: juvat arva videre
Non raſtris, hominum non ulli obnoxia curæ.
Ipſæ Caucaſio ſteriles in vertice ſilvæ,
Quas animoſi Euri aſſidue franguntque feruntque,
Dant alios aliæ fœtus: dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedrumque cupreſſoſque.
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plauſtris
Agricolæ, et pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ, frondibus ulmi;
At myrtus validis haſtilibus, et bona bello
Cornus: Ityræos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leves, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto.
Nec non et torrentem undam levis innatat alnus,
Miſſa Pado: nec non et apes examina condunt
Corticibuſque cavis, vitioſæque ilicis alveo.
Quid memorandum æque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus et ad culpam cauſas dedit. Ille furentes
Centauros leto domuit, Rhœtumque Pholumque,

Et

Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolas! quibus ipſa, procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum juſtiſſima Tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Mane ſalutantum totis vomit ædibus undam;
Nec varios inhiant pulchra teſtudine poſtes,
Illuſaſque auro veſtes, Ephyreiaque æra;
Alba neque Aſſyrio fucatur lana veneno,
Nec caſia liquidi corrumpitur uſus olivi:
At ſecura quies, et neſcia fallere vita,
Dives opum variarum; at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus; at frigida Tempe,
Mugituſque boum, molleſque ſub arbore ſomni
Non abſunt. Illic ſaltus, ac luſtra ferarum,
Et patiens operum, exiguoque aſſueta juventus,
Sacra Deum, ſanctique patres. Extrema per illos
Juſtitia excedens terris veſtigia fecit.
Me vero primum dulces ante omnia Muſæ,
Quarum ſacra fero ingenti percuſſus amore,
Accipiant; cœlique vias, et ſidera monſtrent;
Defectus ſolis varios, lunæque labores;
Unde tremor terris; qua vi maria alta tumeſcant
Objicibus ruptis, rurſuſque in ſe ipſa reſidant;
Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Sin, has ne poſſim naturæ accedere partes,
Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis;
Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes,
Flumina amem ſilvaſque inglorius. O ubi campi,
Sperchiuſque, et virginibus bacchata Lacænis
Taygeta! O qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat, et ingenti ramorum protegat umbra!
Felix, qui potuit rerum cognoſcere cauſas;

Atque

Atque metus omnes, et inexorabile fatum
Subjecit pedibus, ſtrepitumque Acherontis avari!
Fortunatus et ille, Deos qui novit agreſtes,
Panaque Silvanumque ſenem Nymphaſque ſorores!
Illum non populi faſces, non purpura regum
Flexit, et infidos agitans Diſcordia fratres,
Aut conjurato deſcendens Dacus ab Iſtro;
Non res Romanæ, perituraque regna: neque ille
Aut doluit miſerans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipſa volentia rura
Sponte tulere ſua, carpſit; nec ferrea jura,
Inſanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruuntque
In ferrum, penetrant aulas et limina regum.
Hic petit excidiis urbem, miſeroſque Penates,
Ut gemma bibat, et Sarrano indormiat oſtro.
Condit opes alius, defoſſoque incubat auro.
Hic ſtupet attonitus Roſtris: hunc plauſus hiantem
Per cuneos (geminatus enim) plebiſque patrumque
Corripuit. Gaudent perfuſi ſanguine fratrum,
Exilioque domos et dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt ſub ſole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor; hinc patriam parvoſque nepotes
Suſtinet; hinc armenta boum meritoſque juvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Proventuque oneret ſulcos, atque horrea vincat.
Venit hiems; teritur Sicyonia bacca trapetis,
Glande ſues læti redeunt, dant arbuta ſilvæ:
Et varios ponit fœtus autumnus; et alte
Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea dulces pendent circum oſcula nati:
Caſta pudicitiam ſervat domus: ubera vaccæ

Lactea

Lactea demittunt; pinguesque in gramine læto
Inter se adversis luctantur cornibus hœdi.
Ipse dies agitat festos; fususque per herbam,
Ignis ubi in medio, et socii cratera coronant,
Te libans, Lenæe, vocat; pecorisque magistris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo,
Corporaque agresti nudat prædura palæstra.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:
Hanc Remus et frater: sic fortis Etruria crevit;
Scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
Septemque una sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictæi regis, et ante
Impia quam cæsis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor:
Et jam tempus equum fumantia solvere colla.

GEORGICON LIB. III.

TE quoque, magna Pales, et te memorande canemus
Pastor ab Amphryso: vos, silvæ amnesque Lycæi.
Cætera, quæ vacuas tenuissent carmine mentes,
Omnia jam vulgata. Quis aut Eurystheа durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, et Latonia Delos,
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? Tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virum volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit,
Aonio rediens deducam vertice Musas:
Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas:

Et

Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, et tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, et Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,
Cursibus et crudo decernet Græcia cæstu.
Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ
Dona feram. Jam nunc solennes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsosque videre juvencos;
Vel scena ut versis discedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victoriisque arma Quirini;
Atque hic undantem bello, magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentes ære columnas.
Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphaten,
Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis,
Et duo rapta manu diverso ex hoste tropæa,
Bisque triumphatas utroque ab litore gentes.
Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis
Nomina, Trosque parens, et Trojæ Cynthius auctor.
Invidia infelix Furias amnemque severum
Cocyti metuet, tortosque Ixionis angues
Immanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
Interea Dryadum silvas saltusque sequamur
Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia jussa.
Te sine nil altum mens inchoat. En age, segnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum;
Et vox assensu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas

Cæsaris,

Cæsaris, et nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.]
Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Pascit equos, seu quis fortes ad aratra juvencos;
Corpora præcipue matrum legat. Optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus a mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, et camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis et albo,
Aut juga detrectans, interdumque aspera cornu,
Et faciem tauro propior, quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.
Ætas Lucinam justosque pati hymenæos
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum læta juventas,
Solve mares: mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.
Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit: subeunt morbi tristisque senectus,
Et labor, et duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis.
Semper enim refice: ac, ne post amissa requiras,
Anteveni, et sobolem armento sortire quotannis.
Nec non et pecori est idem delectus equino.
Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
Præcipuum jam inde a teneris impende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit:
Primus et ire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponti:
Nec vanos horret strepitus. Illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga;

Luxuriatque

Luxuriatque toris animoſum pectus: honeſti
Spadices, glaucique: color deterrimus albis,
Et gilvo. Tum, ſiqua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit: micat auribus, ac tremit artus,
Collectumque premens volvit ſub naribus ignem:
Denſa juba, et dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos ſpina, cavatque
Tellurem, et ſolido graviter ſonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus; et, quorum Graii meminere poetæ,
Martis equi bijuges, et magni currus Achillis.
Talis et ipſe jubam cervice effudit equina
Conjugis adventu pernix Saturnus, et altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam ſegnior annis
Deficit, abde domo; nec turpi ignoſce ſenectæ.
Frigidus in Venerem ſenior, fruſtraque laborem
Ingratum trahit; et, ſi quando ad prælia ventum eſt,
Ut quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis,
Incaſſum furit. Ergo animos ævumque notabis
Præcipue: hinc alias artes, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides? cum præcipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus,
Cum ſpes arrectæ juvenum, exultantiaque haurit
Corda pavor pulſans; illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus axis.
Jamque humiles, jamque elati ſublime videntur
Aera per vacuum ferri, atque aſſurgere in auras.
Nec mora, nec requies: at fulvæ nimbus arenæ
Tollitur: humeſcunt ſpumis flatuque ſequentum.
Tantus amor laudum, tantæ eſt victoria curæ.
Primus Erichthonius currus et quatuor auſus
Jungere equos, rapidiſque rotis inſiſtere victor.

Fræna

Fræna Pelethronii Lapithæ gyroſque dedere
Impoſiti dorſo, atque equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo, et greſſus glomerare ſuperbos.
Æquus uterque labor: æque juvenemque magiſtri
Exquirunt, calidumque animis, et curſibus acrem;
Quamvis ſæpe fuga verſos ille egerit hoſtes,
Et patriam Epirum referat forteſque Mycenas,
Neptunique ipſa deducat origine gentem.
His animadverſis, inſtant ſub tempus, et omnes
Impendunt curas denſo diſtendere pingui,
Quem legere ducem, et pecori dixere maritum,
Pubenteſque ſecant herbas, fluvioſque miniſtrant,
Farraque; ne blando nequeat ſupereſſe labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipſa autem macie tenuant armenta volentes.
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondeſque negant, et fontibus arcent:
Sæpe etiam curſu quatiunt, et ſole fatigant,
Cum graviter tunſis gemit area frugibus, et cum
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali arvo, et ſulcos oblimet inertes;
Sed rapiat ſitiens Venerem, interiuſque recondat.
Rurſus cura patrum cadere, et ſuccedere matrum
Incipit. Exactis gravidæ cum menſibus errant,
Non illas gravibus quiſquam juga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, et acri
Carpere prata fuga, fluvioſque innare rapaces.
Saltibus in vacuis paſcant, et plena ſecundum
Flumina; muſcus ubi, et viridiſſima gramine ripa,
Speluncæque tegant, et ſaxea procubet umbra.
Eſt lucos Silari circa ilicibuſque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen aſilo
Romanum eſt, œſtron Graii vertere vocantes;

Aſper,

Aſper, acerbâ ſonans, quo tota exterrita ſilvis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
Concuſſus, ſilvæque et ſicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monſtro horribiles exercuit iras
Inachiæ Juno peſtem meditata juvencæ.
Hunc quoque, nam mediis fervoribus acrior inſtat,
Arcebis gravido pecori; armentaque paſces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus aſtris.
Poſt partum cura in vitulos traducitur omnis:
Continuoque notas, et nomina gentis inurunt;
Et quos aut pecori malint ſubmittere habendo,
Aut aris ſervare ſacros, aut ſcindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera paſcuntur virides armenta per herbas.
Tu, quos ad ſtudium atque uſum formabis agreſtem,
Jam vitulos hortare, viamque inſiſte domandi,
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici ſubnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio aſſuerint, ipſis e torquibus aptos
Junge pares, et coge gradum conferre juvencos.
Atque illis jam ſæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, et ſummo veſtigia pulvere ſignent.
Poſt valido nitens ſub pondere faginus axis
Inſtrepat, et junctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
Nec veſcas falicum frondes ulvamque paluſtrem,
Sed frumenta manu carpes ſata: nec tibi fœtæ,
More patrum, nivea implebunt mulctraria vaccæ,
Sed tota in dulces conſument ubera natos.
Sin ad bella magis ſtudium turmaſque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Piſæ,
Et Jovis in luco currus agitare volantes;
Primus equi labor eſt animos atque arma videre

Bellantum, lituoſque pati, tractuque gementem
Ferre rotam, et ſtabulo frænos audire ſonantes:
Tum magis atque magis blandis gaudere magiſtri
Laudibus, et plauſæ ſonitum cervicis amare.
Atque hæc jam primo depulſus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capiſtris
Invalidus, et jamque tremens, et jam inſcius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta acceſſerit æſtas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibuſque ſonare
Compoſitis, ſinuetque alterna volumina crurum,
Sitque laboranti ſimilis. Tum curſibus auras
Provocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix ſumma veſtigia ponat arena.
Qualis Hyperboreis Aquilo cum denſus ab oris
Incubuit, Scythiæque hiemes atque arida differt
Nubila: tum ſegetes altæ campique natantes
Lenibus horreſcunt flabris, ſumnæque ſonorem
Dant ſilvæ, longique urgent ad litora fluctus:
Ille volat, ſimul arva fuga, ſimul æquora verrens.
Hic vel ad Elei metas et maxima campi
Sudabit ſpatia, et ſpumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli melius feret eſſeda collo.
Tum demum craſſa magnum farragine corpus
Creſcere jam domitis ſinito; namque ante domandum
Ingentes tollent animos, prenſique negabunt
Verbera lenta pati, et duris parere lupatis.
Sed non ulla magis vires induſtria firmat,
Quam Venerem et cæci ſtimulos avertere amoris;
Sive boum, ſive eſt cui gratior uſus equorum.
Atque ideo tauros procul atque in ſola relegant
Paſcua, poſt montem oppoſitum, et trans flumina lata;
Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſervant.
Carpit enim vires paulatim, uritque videndo
Femina; nec nemorum patitur meminiſſe, neque herbæ.

Dulcibus

Dulcibus illa quidem illecebris, et ſæpe ſuperbos
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes.
Paſcitur in magna ſilva formoſa juvenca:
Illi alternantes multa vi prœlia miſcent
Vulneribus crebris: lavit ater corpora ſanguis,
Verſaque in obnixos urgentur cornua vaſto
Cum gemitu: reboant ſilvæque et magnus Olympus.
Nec mos bellantes una ſtabulare: ſed alter
Victus abit, longeque ignotis exulat oris,
Multa gemens ignominiam plagaſque ſuperbi
Victoris, tum quos amiſit inultus amores;
Et ſtabula aſpectans regnis exceſſit avitis.
Ergo omni cura vires exercet, et inter
Dura jacet pernox inſtrato ſaxa cubili,
Frondibus hirſutis et carice paſtus acuta;
Et tentat ſeſe, atque iraſci in cornua diſcit
Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit
Ictibus, et ſparſa ad pugnam proludit arena.
Poſt, ubi collectum robur vireſque refectæ,
Signa movet, præcepſque oblitum fertur in hoſtem:
Fluctus uti, medio cœpit cum albeſcere ponto,
Longius ex altoque ſinum trahit; utque volutus
Ad terras immane ſonat per ſaxa, neque ipſo
Monte minor procumbit: at ima exæſtuat unda
Vorticibus, nigramque alte ſubjectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres
In furias ignemque ruunt. Amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis; nec funera vulgo
Tam multa informes urſi ſtragemque dedere
Per ſilvas. Tum ſævus aper, tum peſſima tigris.
Heu! male tum Libyæ ſolis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum

Corpora, ſi tantum notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam fræna, virum neque verbera ſæva,
Non ſcopuli rupeſque cavæ, atque objecta retardant
Flumina correptos unda torquentia montes.
Ipſe ruit denteſque Sabellicus exacuit ſus,
Et pede profubigit terram, fricat arbore coſtas
Atque hinc atque illinc, humeroſque ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnum cui verſat in oſſibus ignem
Durus amor? Nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæca ſerus freta: quem ſuper ingens
Porta tonat cœli, et ſcopulis illiſa reclamant
Æquora; nec miſeri poſſunt revocare parentes,
Nec moritura ſuper crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variæ, et genus acre luporum
Atque canum? quid, quæ imbelles dant prœlia cervi?
Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum:
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tranſque ſonantem
Aſcanium: ſuperant montes, et flumina tranant:
Continuoque avidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis (quia vere calor redit oſſibus) illæ
Ore omnes verſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptantque leves auras; et ſæpe ſine ullis
Conjugiis vento gravidæ, mirabile dictu,
Saxa per et ſcopulos et depreſſas convalles
Diffugiunt; non, Eure, tuos, neque ſolis ad ortus;
In Borean Caurumque; aut unde nigerrimus Auſter
Naſcitur, et pluvio contriſtat frigore cœlum.
Hinc demum, Hippomanes vero quod nomine dicunt
Paſtores, lentum deſtillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod ſæpe malæ legere novercæ,
Miſcueruntque herbas, et non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,

Singula

Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis. Superat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtasque capellas.
Hic labor: hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis
Raptat amor: juvat ire jugis, qua nulla priorum
Castaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens stabulis edico in mollibus herbam
Carpere oves, dum mox frondosa reducitur æstas;
Et multa duram stipula filicumque maniplis
Sternere subter humum; glacies ne frigida lædat
Molle pecus, scabiemque ferat turpesque podagras.
Post, hinc digressus, jubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, et fluvios præbere recentes;
Et stabula a ventis hiberno opponere soli
Ad medium conversa diem; cum frigidus olim
Jam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.
Hæ quoque non cura nobis leviore tuendæ;
Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.
Densior hinc soboles: hinc largi copia lactis.
Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra;
Læta magis pressis manabunt flumina mammis.
Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci setasque comantes,
Usum in castrorum, et miseris velamina nautis.
Pascuntur vero silvas et summa Lycæi,
Horrentesque rubos, et amantes ardua dumos.
Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem ventosque nivales,

Quo minor eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Avertes, victumque feres et virgea lætus
Pabula; nec tota claudes fœnilia bruma.
At vero, Zephyris cum læta vocantibus æſtas
In ſaltus utrumque gregem atque in paſcua mittet,
Luciferi primo cum ſidere frigida rura
Carpamus; dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba.
Inde, ubi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ;
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna jubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam:
Æſtibus at mediis umbroſam exquirere vallem,
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos; aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacra nemus accubet umbra:
Tum tenues dare rurſus aquas, et paſcere rurſus
Solis ad occaſum; cum frigidus aera Veſper
Temperat, et ſaltus reficit jam roſcida Luna,
Litoraque Alcyonen reſonant, acalanthida dumi.
Quid tibi paſtores Libyæ, quid paſcua verſu
Proſequar, et raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem noctemque et totum ex ordine menſem
Paſcitur, itque pecus longa in deſerta ſine ullis
Hoſpitiis: tantum campi jacet. Omnia ſecum
Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Creſſamque pharetram.
Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis
Injuſto ſub faſce viam cum carpit, et hoſti
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non, qua Scythiæ gentes, Mœotiaque unda,
Turbidus ac torquens flaventes Iſter arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta ſub axem.
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta; neque ullæ

Aut

Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes;
Sed jacet aggeribus niveis informis et alto
Terra gelu late, ſeptemque aſſurgit in ulnas.
Semper hiems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentes haud unquam diſcutit umbras;
Nec cum invectus equis altum petit æthera, nec cum
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concreſcunt ſubitæ currenti in flumine cruſtæ;
Undaque jam tergo ferratos ſuſtinet orbes,
Puppibus illa prius patulis, nunc hoſpita plauſtris;
Æraque diffiliunt vulgo, veſteſque rigeſcunt
Indutæ, cæduntque ſecuribus humida vina,
Et totæ ſolidam in glaciem vertere lacunæ,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non ſecius aere ningit:
Intereunt pecudes: ſtant circumfuſa pruinis
Corpora magna boum; confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, et ſummis vix cornibus exſtant.
Hos non immiſſis canibus, non caſſibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
Sed fruſtra oppoſitum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, graviterque rudentes
Cædunt; et magno læti clamore reportant.
Ipſi in defoſſis ſpecubus ſecura ſub alta
Otia agunt terrra, congeſtaque robora totaſque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, et pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo ſeptem ſubjecta trioni
Gens effræna virum Riphæo tunditur Euro,
Et pecudum fulvis velatur corpora ſetis.
Si tibi lanitium curæ; primum aſpera ſilva,
Lappæque tribulique abſint: fuge pabula læta;
Continuoque greges villis lege mollibus albos.

Illum autem, quamvis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt udo tantum cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum; plenoque alium circumſpice campo.
Munere ſic niveo lanæ, ſi credere dignum eſt,
Pan Deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aſpernata vocantem.
At cui lactis amor, cytiſum lotoſque frequentes
Ipſe manu ſalſaſque ferat præſepibus herbas.
Hinc et amant fluvios magis, et magis ubera tendunt,
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi jam excretos prohibent a matribus hœdos,
Primaque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere horiſque diurnis,
Nocte premunt: quod jam tenebris et ſole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida paſtor;
Aut parco ſale contingunt, hiemique reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit poſtrema: ſed una
Veloces Spartæ catulos acremque Moloſſum
Paſce fero pingui. Nunquam cuſtodibus illis
Nocturnum ſtabulis furem, incurſuſque luporum,
Aut impacatos a tergo horrebis Iberos.
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſilveſtribus apros
Latratu turbabis agens; monteſque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Diſce et odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit:
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccedere et umbræ,
Peſtis acerba boum, pecorique aſpergere virus,
Fovit humum. Cape ſaxa manu, cape robora, paſtor;

Tollentemque

Tollentemque minas, et ſibila colla tumentem
Dejice. Jamque fuga timidum caput abdidit alte,
Cum medii nexus, extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardoſque trahit ſinus ultimus orbes.
Eſt etiam ille malus Calabris in ſaltibus anguis,
Squamea convolvens ſublato pectore terga,
Atque notis longam maculoſus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, et dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus Auſtris,
Stagna colit; ripiſque habitans, hic piſcibus atram
Improbus ingluviem raniſque loquacibus explet.
Poſtquam exhauſta palus, terræque ardore dehiſcunt,
Exilit in ſiccum; et flammantia lumina torquens
Sævit agris, aſperque ſiti atque exercitus æſtu.
Ne mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat jacuiſſe per herbas:
Cum poſitis novus exuviis nitiduſque juventa
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
Arduus ad ſolem, et linguis micat ore triſulcis.
Morborum quoque te cauſas, et ſigna docebo.
Turpis oves tentat ſcabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivum perſedit, et horrida cano
Bruma gelu; vel cum tonſis illotus adhæſit
Sudor, et hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magiſtri
Perfundunt, udiſque aries in gurgite villis
Merſatur, miſſuſque ſecundo defluit amni:
Aut tonſum triſti contingunt corpus amurca,
Et ſpumas miſcent argenti, vivaque ſulfura,
Idæaſque pices, et pingues unguine ceras,
Scillamque, elleboroſque graves, nigrumque bitumen.
Non tamen ulla magis præſens fortuna laborum eſt,
Quam ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Ulceris os. Alitur vitium, vivitque tegendo;

Dum

Dum medicas adhibere manus ad vulnera paſtor
Abnegat, aut meliora Deos ſedet omina poſcens.
Quin etiam ima dolor balantum lapſus ad oſſa
Cum furit, atque artus depaſcitur arida febris;
Profuit incenſos æſtus avertere, et inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam:
Biſaltæ quo more ſolent, acerque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atque in deſerta Getarum,
Et lac concretum cum ſanguine potat equino.
Quam procul aut molli ſuccedere ſæpius umbræ
Videris, aut ſummas carpentem ignavius herbas,
Extremamque ſequi, aut medio procumbere campo
Paſcentem, et ſeræ ſolam decedere nocti;
Continuo culpam ferro compeſce, prius quam
Dira per incautum ſerpant contagia vulgus.
Non tam creber agens hiemem ruit æquore turbo,
Quam multæ pecudum peſtes. Nec ſingula morbi
Corpora corripiunt; ſed tota æſtiva repente,
Spemque gregemque ſimul, cunctamque ab origine gentem.
Tum ſciat; aerias Alpes, et Norica ſi quis
Caſtella in tumulis, et Iapidis arva Timavi
Nunc quoque poſt tanto videat, deſertaque regna
Paſtorum, et longe ſaltus lateque vacantes.
Hic quondam morbo cœli miſeranda coorta eſt
Tempeſtas, totoque autumni incanduit æſtu;
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum;
Corrupitque lacus; infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat ſimplex: ſed ubi ignea venis
Omnibus acta ſitis miſeros adduxerat artus,
Rurſus abundabat fluidus liquor, omniaque in ſe
Oſſa minutatim morbo collapſa trahebat.
Sæpe in honore Deum medio ſtans hoſtia ad aram,
Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros.

Aut

Aut ſi quam ferro mactaverat ante ſacerdos;
Inde neque impoſitis ardent altaria fibris,
Nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates;
Ac vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri,
Summaque jejuna ſanie infuſcatur arena.
Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præſepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit; et quatit ægros
Tuſſis anhela ſues, ac faucibus angit obeſis.
Labitur infelix, ſtudiorum atque immemor herbæ,
Victor equus, fonteſque avertitur, et pede terram
Crebra ferit: demiſſæ aures: incertus ibidem
Sudor, et ille quidem morituris frigidus: aret
Pellis, et ad tactum tractanti dura reſiſtit.
Hæc ante exitium primis dant ſigna diebus.
Sin in proceſſu cœpit crudeſcere morbus;
Tum vero ardentes oculi atque attractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
Ilia ſingultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, et obſeſſas fauces premit aſpera lingua.
Profuit inſerto latices infundere cornu
Lenæos: ea viſa ſalus morientibus una.
Mox erat hoc ipſum exitio; furiiſque refecti
Ardebant, ipſique ſuos, jam morte ſub ægra,
(Di meliora piis, erroremque hoſtibus illum)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
Concidit, et miſtum ſpumis vomit ore cruorem,
Extremoſque ciet gemitus. It triſtis arator,
Mœrentem abjungens fraterna morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia poſſunt
Prata movere animum, non qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima

Solvuntur

Solvuntur latera, atque oculos ſtupor urget inertes,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertiſſe graves? Atqui non Maſſica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repoſtæ.
Frondibus et victu paſcuntur ſimplicis herbæ:
Pocula ſunt fontes liquidi, atque exercita curſu
Flumina: nec ſomnos abrumpit Cura ſalubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæſitas ad ſacra boves Junonis, et uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægre raſtris terram rimantur, et ipſis
Unguibus infodiunt fruges; monteſque per altos
Contenta cervice trahunt ſtridentia plauſtra.
Non lupus inſidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat. Timidi damæ, cervique fugaces
Nunc interque canes et circum tecta vagantur.
Jam maris immenſi prolem et genus omne natantum
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: inſolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit et curvis fruſtra defenſa latebris
Vipera, et attoniti ſquamis adſtantibus hydri.
Ipſis eſt aer avibus non æquus; et illæ
Præcipites alta vitam ſub nube relinquunt.
Præterea jam nec mutari pabula refert,
Quæſitæque nocent artes: ceſſere magiſtri,
Phillyrides Chiron Amythaoniuſque Melampus.
Sævit et in lucem Stygiis emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone: morbos agit ante metumque,
Inque dies avidum ſurgens caput altius effert.
Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes,
Arenteſque ſonant ripæ, colleſque ſupini.
Jamque catervatim dat ſtragem, atque aggerat ipſis

In

In ſtabulis turpi dilapſa cadavera tabo;
Donec humo tegere, ac foveis abſcondere diſcunt.
Nam neque erat coriis uſus; nec viſcera quiſquam
Aut undis abolere poteſt, aut vincere flamma.
Ne tondere quidem morbo illuvieque pereſa
Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
Verum etiam, inviſos ſi quis tentarat amictus,
Ardentes papulæ, atque immundus olentia ſudor
Membra ſequebatur; nec longo deinde moranti
Tempore contactos artus facer ignis edebat.

GEORGICON LIB. IV.

PROTINUS aerii mellis cœleſtia dona
Exequar. Hanc etiam, Mæcenas, aſpice partem.
Admiranda tibi levium ſpectacula rerum,
Magnanimoſque duces, totiuſque ordine gentis
Mores, et ſtudia, et populos, et prœlia dicam.
In tenui labor: at tenuis non gloria, ſi quem
Numina læva ſinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio ſedes apibus ſtatioque petenda,
Quo neque ſit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves hœdique petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, et ſurgentes atterat herbas.
Abſint et picti ſqualentia terga lacerti
Pinguibus a ſtabulis, meropeſque, aliæque volucres;
Et manibus Procne pectus ſignata cruentis.
Omnia nam late vaſtant, ipſaſque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus eſcam.
At liquidi fontes et ſtagna virentia muſco
Adſint, et tenuis fugiens per gramina rivus,
Palmaque veſtibulum aut ingens oleaſter inumbret;

Ut,

Ut, cum prima novi ducent examina reges
Vere ſuo, ludetque favis emiſſa juventus,
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hoſpitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, ſeu ſtabit iners, ſeu profluet humor,
Tranſverſas ſalices et grandia conjice ſaxa;
Pontibus ut crebris poſſint conſiſtere, et alas
Pandere ad æſtivum ſolem; ſi forte morantes
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.
Hæc circum caſiæ virides, et olentia late
Serpylla, et graviter ſpirantis copia thymbræ
Floreat; irriguumque bibant violaria fontem.
Ipſa autem, ſeu corticibus tibi ſuta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Anguſtos habeant aditus; nam frigore mella
Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
Utraque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequidquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras
Explent, collectumque hæc ipſa ad munera gluten
Et viſco et Phrygiæ ſervant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effoſſis (ſi vera eſt fama) latebris
Sub terra fovere Larem; penituſque repertæ
Pumicibuſque cavis, exeſæque arboris antro.
Tu tamen e levi rimoſa cubilia limo
Unge fovens circum, et raras ſuperinjice frondes.
Neu propius tectis taxum ſine, neve rubentes
Ure foco cancros, altæ neu crede paludi;
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulſu
Saxa ſonant, vociſque offenſa reſultat imago.
Quod ſupereſt, ubi pulſam hiemem Sol aureus egit
Sub terras, cœlumque æſtiva luce reclufit;
Illæ continuo ſaltus ſilvaſque peragrant,
Purpureoſque metunt flores, et flumina libant

Summa

Summa leves. Hinc, neſcio qua dulcedine lætæ,
Progeniem nidoſque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.
Hinc ubi jam emiſſum caveis ad ſidera cœli
Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen,
Obſcuramque trahi vento mirabere nubem,
Contemplator: aquas dulces et frondea ſemper
Tecta petunt: huc tu juſſos aſperge ſapores,
Trita meliſphylla, et cerinthæ ignobile gramen;
Tinnituſque cie, et Matris quate cymbala circum.
Ipſæ conſident medicatis ſedibus: ipſæ
Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint (nam ſæpe duobus
Regibus inceſſit magno diſcordia motu)
Continuoque animos vulgi et trepidantia bello
Corda licet longe præſciſcere; namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, et vox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.
Tum trepidæ inter ſe coeunt, penniſque coruſcant,
Spiculaque exacuunt roſtris, aptantque lacertos,
Et circa regem atque ipſa ad prætoria denſæ
Miſcentur, magniſque vocant clamoribus hoſtem.
Ergo, ubi ver nactæ ſudum campoſque patentes,
Erumpunt portis: concurritur: æthere in alto
Fit ſonitus: magnum miſtæ glomerantur in orbem,
Præcipiteſque cadunt. Non denſior aere grando,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.
Ipſi per medias acies, inſignibus alis,
Ingentes animos anguſto in pectore verſant;
Uſque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos
Aut hos verſa fuga victor dare terga ſubegit.
Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compreſſa quieſcunt.
Verum ubi ductores acie revocaveris ambo;

Deterior

Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci: melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis et ore,
Et rutilis clarus squamis; ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ita corpora plebis.
Namque aliæ turpes horrent; ceu pulvere ab alto
Cum venit, et sicco terram spuit ore viator
Aridus: elucent aliæ, et fulgore coruscant
Ardentes auro, et paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles: hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.
At cum incerta volant cœloque examina ludunt,
Contemnuntque favos, et frigida tecta relinquunt;
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
Eripe: non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti;
Et custos furum atque avium cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
Tecta serat late circum, cui talia curæ:
Ipse labore manum duro terat: ipse feraces
Figat humo plantas, et amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum
Vela traham, ac terris festinem advertere proram;
Forsitan et, pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Pæsti;
Quoque modo potis gauderent intuba rivis,
Et virides apio ripæ; tortusque per herbam
Crescceret in ventrem cucumis: nec sera comantem

Narcissum,

Narciſſum, aut flexi tacuiſſem vimen acanthi,
Pallenteſque ederas, et amantes litora myrtos.
Namque ſub OEbaliæ memini me turribus altis,
Qua niger humectat flaventia culta Galeſus,
Corycium vidiſſe ſenem, cui pauca relicti
Jugera ruris erant: nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna ſeges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum
Lilia verbenaſque premens, veſcumque papaver,
Regum æquabat opes animis; ſeraque revertens
Nocte domum dapibus menſas onerabat inemtis.
Primus vere roſam atque autumno carpere poma;
Et cum triſtis hiems etiamnum frigore ſaxa
Rumperet, et glacie curſus frænaret aquarum,
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Æſtatem increpitans ſeram Zephyroſque morantes.
Ergo apibus fœtis idem atque examine multo
Primus abundare, et ſpumantia cogere preſſis
Mella favis. Illi tiliæ, atque uberrima pinus;
Quotque in flore novo pomis ſe fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras in verſum diſtulit ulmos,
Eduramque pirum, et ſpinos jam pruna ferentes,
Jamque miniſtrantem platanum potantibus umbras.
Verum hæc ipſe equidem ſpatiis excluſus iniquis
Prætereo, atque aliis poſt me memoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Jupiter ipſe
Addidit, expediam: pro qua mercede, canoros
Curetum ſonitus crepitantiaque æra ſecutæ,
Dictæo cœli regem pavere ſub antro.
Solæ communes natos, conſortia tecta
Urbis habent, magniſque agitant ſub legibus ævum;
Et patriam ſolæ et certos novere Penates;
Venturæque hiemis memores æſtate laborem

Experiuntur, et in medium quæsita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, et fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra septa domorum
Narcissi lacrimam, et lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina; deinde tenaces
Suspendunt ceras. Aliæ spem gentis adultos
Educunt fœtus: aliæ purissima mella
Stipant, et liquido distendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti;
Inque vicem speculantur aquas et nubila cœli,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Cum properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter, si parva licet componere magnis,
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo. Grandævis oppida curæ,
Et munire favos, et dædala fingere tecta.
At fessæ multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ: pascuntur et arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis: nusquam mora. Rursus eadem
Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
Post, ubi jam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.

Nec

Nec vero a ſtabulis pluvia impendente recedunt
Longius, aut credunt cœlo adventantibus Euris;
Sed circum tutæ ſub mœnibus urbis aquantur,
Excurſuſque breves tentant, et ſæpe lapillos,
Ut cymbæ inſtabiles fluctu jactante ſaburram,
Tollunt: his ſeſe per inania nubila librant.
Illum adeo placuiſſe apibus mirabere morem,
Quod neque concubitu indulgent, nec corpora ſegnes
In Venerem ſolvunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verum ipſæ e foliis natos et ſuavibus herbis
Ore legunt: ipſæ regem parvoſque Quirites
Sufficiunt, aulaſque et cerea regna refingunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam ſub faſce dedere:
Tantus amor florum, et generandi gloria mellis.
Ergo ipſas quamvis anguſti terminus ævi
Excipiat (neque enim plus ſeptima ducitur æſtas)
At genus immortale manet, multoſque per annos
Stat fortuna domus, et avi numerantur avorum.
Præterea regem non ſic Ægyptus, et ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes
Obſervant. Rege incolumi, mens omnibus una eſt:
Amiſſo, rupere fidem; conſtructaque mella
Diripuere ipſæ, et crates ſolvere favorum.
Ille operum cuſtos: illum admirantur, et omnes
Circumſtant fremitu denſo, ſtipantque frequentes;
Et ſæpe attollunt humeris, et corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.
His quidam ſignis atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem divinæ mentis, et hauſtus
Æthereos dixere; Deum namque ire per omnes
Terraſque, tractuſque maris, cœlumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas.

Scilicet huc reddi deinde ac reſoluta referri
Omnia; nec morti eſſe locum, ſed viva volare
Sideris in numerum, atque alto ſuccedere cœlo.
Si quando ſedem auguſtam ſervataque mella
Theſauris relines; prius hauſtu ſparſus aquarum
Ora fove, fumoſque manu prætende ſequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora meſſis,
Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum
Pleias, et Oceani ſpretos pede repulit amnes;
Aut eadem ſidus fugiens ubi Piſcis aquoſi
Triſtior hibernas cœlo deſcendit in undas.
Illis ira modum ſupra eſt, læſæque venenum
Morſibus inſpirant, et ſpicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animaſque in vulnera ponunt.
Sin duram metues hiemem, parceſque futuro,
Contuſoſque animos et res miſerabere fractas;
At ſuffire thymo, ceraſque recidere inanes
Quis dubitet? Nam ſæpe favos ignotus adedit
Stellio, et lucifugis congeſta cubilia blattis;
Immuniſque ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis;
Aut dirum tineæ genus, aut inviſa Minervæ
Laxos in foribus ſuſpendit aranea caſſes.
Quo magis exhauſtæ fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas,
Complebuntque foros, et floribus horrea texent.
Si vero (quoniam caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit) triſti languebunt corpora morbo,
Quod jam non dubiis poteris cognoſcere ſignis;
Continuo eſt ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, ac triſtia funera ducunt:
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clauſis cunctantur in ædibus omnes,

Ignavæque

Ignavæque fame, et contracto frigore pigræ.
Tum ſonus auditur gravior, tractimque ſufurrant:
Frigidus ut quondam ſilvis immurmurat Auſter;
Ut mare ſollicitum ſtridet refluentibus undis;
Æſtuat ut clauſis rapidus fornacibus ignis.
Hic jam galbaneos ſuadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, et feſſas ad pabula nota vocantem.
Proderit et tunſum gallæ admiſcere ſaporem,
Arenteſque roſas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel Pÿthia paſſos de vite racemos,
Cecropiumque thymum, et grave olentia centaurea.
Eſt etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba:
Namque uno ingentem tollit de cespite ſilvam,
Aureus ipſe; ſed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ.
Sæpe Deum nexis ornatæ torquibus aræ.
Aſper in ore ſapor. Tonſis in vallibus illum
Paſtores et curva legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis appone caniſtris.
Sed ſi quem proles ſubito defecerit omnis,
Nec, genus unde novæ ſtirpis revocetur, habebit;
Tempus et Arcadii memoranda inventa magiſtri
Pandere, quoque modo cæſis jam ſæpe juvencis
Inſincerus apes tulerit cruor. Altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.
Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuſo ſtagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur ſua rura phaſelis;
Quaque pharetratæ vicinia Perſidis urget,
Et viridem Ægyptum nigra fœcundat arena,
Et diverſa ruens ſeptem diſcurrit in ora

Uſque coloratis amnis devexus ab Indis;
Omnis in hac certam regio jacit arte ſalutem.
Exiguus primum atque ipſos contractus ad uſus
Eligitur locus. Hunc anguſtique imbrice tecti
Parietibuſque premunt arctis, et quatuor addunt
Quatuor a ventis obliqua luce feneſtras.
Tum vitulus, bima curvans jam cornua fronte,
Quæritur: huic geminæ nares, et ſpiritus oris
Multa reluctanti obſtruitur, plagiſque peremto
Tunſa per integram ſolvuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt, et ramea coſtis
Subjiciunt fragmenta, thymum, caſiaſque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primum impellentibus undas,
Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tigni nidum ſuſpendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in oſſibus humor
Æſtuat, et viſenda modis animalia miris
Trunca pedum primo, mox et ſtridentia pennis
Miſcentur, tenuemque magis magis aera carpunt;
Donec, ut æſtivis effuſus nubibus imber,
Erupere; aut ut nervo pulſante ſagittæ,
Prima leves ineunt ſi quando prœlia Parthi.
Quis Deus hanc, Muſæ, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingreſſus hominum experientia cepit?
Paſtor Ariſtæus fugiens Peneia Tempe,
Amiſſis (ut fama) apibus morboque fameque,
Triſtis ad extremi ſacrum caput adſtitit amnis,
Multa querens, atque hac affatus voce parentem:
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes; quid me præclara ſtirpe Deorum,
Si modo, quem perhibes, pater eſt Thymbræus Apollo,
Inviſum fatis genuiſti? quo tibi noſtri
Pulſus amor? quid me cœlum ſperare jubebas?
En etiam hunc ipſum vitæ mortalis honorem,

Quem

Quem mihi vix frugum et pecudum cuſtodia ſolers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, et ipſa manu felices erue ſilvas;
Fer ſtabulis inimicum ignem, atque interfice meſſes:
Ure ſata, et validam in vites molire bipennem;
Tanta meæ ſi te ceperunt tædia laudis.
At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit. Eam circum Mileſia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali ſaturo fucata colore;
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllidoceque,
Cæſariem effuſæ nitidam per candida colla;
Neſæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippeque, et flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;
Clioque et Beroe ſoror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis, et Aſia Deiopea,
Et tandem poſitis velox Arethuſa ſagittis.
Quas inter curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martiſque dolos et dulcia furta;
Aque Chao denſos Divum enumerabat amores.
Carmine quo captæ, fuſis dum mollia penſa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Ariſtæi, vitreiſque ſedilibus omnes
Obſtupuere: ſed ante alias Arethuſa ſorores
Proſpiciens ſumma flavum caput extulit unda.
Et procul: O gemitu non fruſtra exterrita tanto,
Cyrene ſoror; ipſe tibi, tua maxima cura,
Triſtis Ariſtæus Penei genitoris ad undam
Stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.
Huic percuſſa nova mentem formidine mater:
Duc age, duc ad nos; fas illi limina Divum
Tangere, ait. Simul alta jubet diſcedere late
Flumina, qua juvenis greſſus inferret: at illum

Curvata in montis faciem circumſtetit unda,
Accepitque ſinu vaſto, miſitque ſub amnem.
Jamque domum mirans genetricis, et humida regna,
Speluncique lacus clauſos, lucoſque ſonantes,
Ibat, et ingenti motu ſtupefactus aquarum
Omnia ſub magna labentia flumina terra
Spectabat diverſa locis, Phaſimque Lycumque,
Et caput, unde altus primum ſe erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, et unde Aniena fluenta,
Saxoſumque ſonans Hypanis, Myſuſque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus; quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior effluit amnis.
Poſtquam eſt in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, et nati fletus cognovit inanes
Cyrene; manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonſiſque ferunt mantelia villis.
Pars epulis onerant menſas, et plena reponunt
Pocula: Panchæis adoleſcunt ignibus aræ.
Et mater: Cape Mæonii carcheſia Bacchi;
Oceano libemus, ait. Simul ipſa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphaſque ſorores,
Centum quæ ſilvas, centum quæ flumina ſervant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Veſtam:
Ter flamma ad ſummum tecti ſubjecta reluxit.
Omine quo firmans animum, ſic incipit ipſa:
Eſt in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus, magnum qui piſcibus æquor
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus patriamque reviſit
Pallenen. Hunc et Nymphæ veneramur, et ipſe
Grandævus Nereus; novit namque omnia vates,
Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno viſum eſt; immania cujus

Armenta

Armenta et turpes pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventusque secundet;
Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando vinces. Vim duram et vincula capto
Tende: doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios cum Sol accenderit æstus,
Cum sitiunt herbæ, et pecori jam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
Se recipit; facile ut somno aggrediare jacentem.
Verum ubi correptum manibus vinclisque tenebis;
Tum variæ eludent species atque ora ferarum.
Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, et fulva cervice leæna;
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet; aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes,
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla;
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina somno.
Hæc ait, et liquidum ambrosiæ diffundit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit: at illi
Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese unda reductos;
Deprensis olim statio tutissima nautis.
Intus se vasti Proteus tegit objice saxi.
Hic juvenem in latebris aversum a lumine Nympha
Collocat: ipsa procul nebulis obscura resistit.
Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos
Ardebat, cœlo et medium Sol igneus orbem
Hauserat: arebant herbæ, et cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:

Cum

Cum Proteus conſueta petens e fluctibus antra
Ibat. Eum vaſti circum gens humida ponti
Exultans rorem late diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diverſæ in litore phocæ.
Ipſe, velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper ubi e paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditiſque lupos acuunt balatibus agni,
Conſidit ſcopulo medius, numerumque recenſet.
Cujus Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas;
Vix defeſſa ſenem paſſus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
Occupat. Ille ſuæ contra non immemor artis
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Iguemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
Verum ubi nulla fugam reperit pellacia, victus
In ſeſe redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, juvenum confidentiſſime, noſtras
Juſſit adire domos? quidve hinc petis? inquit. At ille:
Scis, Proteu, ſcis ipſe: neque eſt te fallere cuiquam.
Sed tu deſine velle. Deum præcepta ſecuti
Venimus hinc lapſis quæſitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multa
Ardentes oculos intorſit lumine glauco,
Et graviter frendens ſic fatis ora reſolvit.
Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna luis commiſſa. Tibi has miſerabilis Orpheus
Haudquaquam ob meritum pœnas, ni fata reſiſtant,
Suſcitat; et rapta graviter pro conjuge ſævit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore ſupremos
Implerunt montes. Flerunt Rhodopeiæ arces,
Altaque Pangæa, et Rheſi Mavortia tellus,

Atque

Atque Getæ, atque Hebrus, et Actias Orithyia.
Ipſe cava ſolans ægrum teſtudine amorem,
Te, dulcis conjux, te ſolo in litore ſecum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta oſtia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingreſſus, Maneſque adiit regemque tremendum,
Neſciaque humanis precibus manſueſcere corda.
At cantu commotæ Erebi de ſedibus imis
Umbræ ibant tenues, ſimulacraque luce carentum;
Quam multa in foliis avium ſe millia condunt,
Veſper ubi, aut hibernus agit de montibus imber:
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri innuptæque puellæ,
Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum;
Quos circum limus niger, et deformis arundo
Cocyti, tardaque palus inamabilis unda
Alligat, et novies Styx interfuſa coercet.
Quin ipſæ obſtupuere domus, atque intima Leti
Tartara, cæruleoſque implexæ crinibus angues
Eumenides; tenuitque inhiantis tria Cerberus ora,
Atque Ixionii cantu rota constitit orbis.
Jamque pedem referens casus evaſerat omnes,
Redditaque Eurydice ſuperas veniebat ad auras,
Pone ſequens; namque hanc dederat Proſerpina legem:
Cum ſubita incautum dementia cepit amantem,
Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere Manes.
Reſtitit; Eurydicenque ſuam jam luce ſub ipſa
Immemor heu! victuſque animi reſpexit. Ibi omnis
Effuſus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor ſtagnis auditus Avernis.
Illa: Quis et me, inquit, miſeram, et te perdidit, Orpheu?
Quis tantus furor? En iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina ſomnus.

Jamque

Jamque vale. Feror ingenti circumdata nocte,
Invalidaſque tibi tendens, heu non tua! palmas.
Dixit: et ex oculis ſubito, ceu fumus in auras
Commiſtus tenues, fugit diverſa; neque illum
Prenſantem nequidquam umbras, et multa volentem
Dicere, præterea vidit: nec portitor Orci
Amplius objectam paſſus tranſire paludem.
Quid faceret? quo ſe rapta bis conjuge ferret?
Quo fletu Manes, qua numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat jam frigida cymba.
Septem illum totos perhibent ex ordine menſes
Rupe ſub aeria deſerti ad Strymonis undam
Fleviſſe, et gelidis hæc evolviſſe ſub antris,
Mulcentem tigres, et agentem carmine quercus.
Qualis populea mœrens Philomela ſub umbra
Amiſſos queritur fœtus, quos durus arator
Obſervans nido implumes detraxit: at illa
Flet noctem, ramoque ſedens miſerabile carmen
Integrat, et mœſtis late loca queſtibus implet.
Nulla Venus, non ulli animum flexere hymenæi.
Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem,
Arvaque Riphæis nunquam viduata pruinis
Luſtrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
Dona querens. Spretæ Ciconum quæ munere matres,
Inter ſacra Deum, nocturnique orgia Bacchi,
Diſcerptum latos juvenem ſparſere per agros.
Tum quoque marmorea caput a cervice revulſum,
Gurgite cum medio portans OEagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipſa et frigida lingua,
Ah miſeram Eurydicen! anima fugiente vocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus, et ſe jactu dedit æquor in altum;
Quaque dedit, ſpumantem undam ſub vertice torſit.
At non Cyrene: namque ultro affata timentem:
Nate,

Nate; licet triſtes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſa: hinc miſerabile Nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium miſere apibus. Tu munera ſupplex
Tende petens pacem, et faciles venerare Napæas:
Namque dabunt veniam votis, iraſque remittent.
Sed, modus orandi qui ſit, prius ordine dicam.
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc virides depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, et intacta totidem cervice juvencas.
Quatuor his aras alta ad delubra Dearum
Conſtitue, et ſacrum jugulis demitte cruorem;
Corporaque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Poſt, ubi nona ſuos Aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei Lethæa papavera mittes,
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæſa,
Et nigram mactabis ovem, lucumque reviſes.
Haud mora: continuo matris præcepta faceſſit:
Ad delubra venit; monſtratas excitat aras;
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit, et intacta totidem cervice juvencas.
Poſt, ubi nona ſuos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque reviſit.
Hic vero ſubitum ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt, liquefacta boum per viſcera toto
Stridere apes utero, et ruptis effervere coſtis,
Immenſaſque trahi nubes; jamque arbore ſumma
Confluere, et lentis uvam demittere ramis.
Hæc ſuper arvorum cultu pecorumque canebam,
Et ſuper arboribus; Cæſar dum magnus ad altum
Fulminat Euphraten bello, victorque volentes
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, ſtudiis florentem ignobilis oti;

Carmina

Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventa, 565
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON
LIBER IV. EXPLICITUS.

PUBLII

PUBLII

VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER I.

ARMA virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinaque venit
Litora. Multum ille et terris jactatus et alto
Vi superum, sævæ memorem Junonis ob iram.
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem,
Inferretque Deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Musa, mihi causas memora, quo numine læso,
Quidve dolens regina Deum, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit. Tantæne animis cœlestibus iræ?
Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli;
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum Dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, jam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ everteret arces.
Hinc populum late regem, belloque superbum,
Venturum excidio Libyæ: sic volvere Parcas.

Id

Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro caris gesserat Argis.
Necdum etiam causæ irarum sævique dolores
Exciderant animo. Manet alta mente repostum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ;
Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores.
His accensa super jactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaum atque immitis Achillei,
Arcebat longe Latio; multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conspectu Siculæ tellaris in altum
Vela dabant læti, et spumas salis ære ruebant;
Cum Juno, æternum servans sub pectore vulnus,
Hæc secum: Mene incepto desistere victam,
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem
Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam et furias Ajacis Oilei?
Ipsa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem,
Disjecitque rates, evertitque æquora ventis:
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.
Ast ego, quæ Divum incedo regina, Jovisque
Et soror et conjux, una cum gente tot annos
Bella gero: et quisquam numen Junonis adoret
Præterea, aut supplex aris imponat honorem?
Talia flammato secum Dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Austris,
Æoliam venit. Hic vasto rex Æolus antro
Luctantes ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis et carcere frænat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt. Celsa sedet Æolus arce

Sceptra

Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens; molemque et montes insuper altos
Imposuit, regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere et laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est:
Æole (namque tibi Divum pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victosque Penates:
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes;
Aut age diversos, et disjice corpora ponto.
Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeam
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo;
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, et pulchra faciat te prole parentem.
Æolus hæc contra: Tuus, O regina, quid optes
Explorare labor: mihi jussa capessere fas est.
Tu mihi, quodcunque hoc regni, tu sceptra Jovemque
Concilias: tu das epulis accumbere Divum,
Nimborumque facis tempestatumque potentem.
Hæc ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
Impulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt, et terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque a sedibus imis
Una Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus; et vastos volvunt ad litora fluctus.
Insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes cœlumque diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, et crebris micat ignibus æther:

Præſentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ ſolvuntur frigore membra.
Ingemit, et duplices tendens ad ſidera palmas
Talia voce refert: O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum Trojæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere! O Danaum fortiſſime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe, tuaque animam hanc effundere dextra?
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon: ubi tot Simois correpta ſub undis
Scuta virum galeaſque et fortia corpora volvit.
Talia jactanti ſtridens Aquilone procella
Velum adverſa ferit, fluctuſque ad ſidera tollit.
Franguntur remi: tum prora avertit, et undis
Dat latus. Inſequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi ſummo in fluctu pendent: his unda dehiſcens
Terram inter fluctus aperit. Furit æſtus arenis.
Tres Notus abreptas in ſaxa latentia torquet:
Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus, aras.
Dorſum immane mari ſummo. Tres Eurus ab alto
In brevia et Syrtes urget, miſerabile viſu!
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipſius ante oculos, ingens a vertice pontus
In puppim ferit. Excutitur pronuſque magiſter
Volvitur in caput. Aſt illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus vorat æquore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vaſto;
Arma virum, tabulæque, et Troia gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et qua vectus Abas, et qua grandævus Alethes,
Vicit hiems. Laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimiſque fatiſcunt.
Interea magno miſceri murmure pontum,

Emiſſamque

Emiſſamque hiemem ſenſit Neptunus, et imis
Stagna refuſa vadis: graviter commotus, et alto
Proſpiciens, ſumma placidum caput extulit unda.
Disjectam Æneæ toto videt æquore claſſem,
Fluctibus oppreſſos Troas cœlique ruina.
Nec latuere doli fratrem Junonis et iræ.
Eurum ad ſe Zephyrumque vocat; dehinc talia fatur:
Tantane vos generis tenuit fiducia veſtri?
Jam cœlum terramque meo ſine numine, venti,
Miſcere, et tantas audetis tollere moles?
Quos ego. Sed motos præſtat componere fluctus.
Poſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis.
Maturate fugam, regique hæc dicite veſtro:
Non illi imperium pelagi ſævumque tridentem,
Sed mihi ſorte datum. Tenet ille immania ſaxa,
Veſtras, Eure, domos. Illa ſe jactet in aula
Æolus, et clauſo ventorum carcere regnet.
Sic ait, et dicto citius tumida æquora placat;
Collectaſque fugat nubes, ſolemque reducit.
Cymothoe, ſimul et Triton adnixus, acuto
Detrudunt naves ſcopulo. Levat ipſe tridenti;
Et vaſtas aperit Syrtes, et temperat æquor;
Atque rotis ſummas levibus perlabitur undas.
Ac, veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt
Seditio, ſævitque animis ignobile vulgus;
Jamque faces et ſaxa volant; furor arma miniſtrat:
Tum, pietate gravem ac meritis ſi forte virum quem
Conſpexere, ſilent, arrectiſque auribus adſtant:
Ille regit dictis animos, et pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi cecidit fragor; æquora poſtquam
Proſpiciens genitor, cœloque invectus aperto
Flectit equos, curruque volans dat lora ſecundo.
Defeſſi Æneadæ, quæ proxima, litora curſu
Contendunt petere, et Libyæ vertuntur ad oras.

Eſt in ſeceſſu longo locus. Inſula portum
Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur inque ſinus ſcindit ſeſe unda reductos.
Hinc atque hinc vaſtæ rupes, geminique minantur
In cœlum ſcopuli; quorum ſub vertice late
Æquora tuta ſilent. Tum ſilvis ſcena coruſcis
Deſuper horrentique atrum nemus imminet umbra.
Fronte ſub adverſa ſcopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, vivoque ſedilia ſaxo;
Nympharum domus. Hic feſſas non vincula naves
Ulla tenent, unco non alligat anchora morſu.
Huc ſeptem Æneas collectis navibus omni
Ex numero ſubit: ac magno telluris amore
Egreſſi optata potiuntur Troes arena,
Et ſale tabentes artus in litore ponunt.
Ac primum ſilici ſcintillam excudit Achates,
Suſcepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis, Cerealiaque arma
Expediunt feſſi rerum; frugeſque receptas
Et torrere parant flammis, et frangere ſaxo.
Æneas ſcopulum interea conſcendit, et omnem
Proſpectum late pelago petit; Anthea ſi qua
Jactatum vento videat Phrygiaſque biremes,
Aut Capyn, aut celſis in puppibus arma Caici.
Navem in conſpectu nullam. Tres litore cervos
Proſpicit errantes: hos tota armenta ſequuntur,
A tergo et longum per valles paſcitur agmen.
Conſtitit hic, arcumque manu celereſque ſagittas
Corripuit; fidus quæ tela gerebat Achates:
Ductoreſque ipſos primum, capita alta ferentes
Cornibus arboreis, ſternit; tum vulgus: et omnem
Miſcet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius abſiſtit, quam ſeptem ingentia victor

Corpora

Corpora fundat humi, et numerum cum navibus æquet.
Hinc portum petit, et ſocios partitur in omnes.
Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Aceſtes
Litore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
Dividit, et dictis mœrentia pectora mulcet:
O ſocii (neque enim ignari ſumus ante malorum)
O paſſi graviora; dabit Deus his quoque finem.
Vos et Scyllæam rabiem penituſque ſonantes
Acceſtis ſcopulos: vos et Cyclopea ſaxa
Experti. Revocate animos, mœſtumque timorem
Mittite. Forſan et hæc olim meminiſſe juvabit.
Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium; ſedes ubi fata quietas
Oſtendunt. Illic fas regna reſurgere Trojæ.
Durate, et voſmet rebus ſervate ſecundis.
Talia voce refert; curiſque ingentibus æger
Spem vultu ſimulat, premit altum corde dolorem.
Illi ſe prædæ accingunt, dapibuſque futuris:
Tergora deripiunt coſtis, et viſcera nudant.
Pars in fruſta ſecant, veribuſque trementia figunt:
Litore ahena locant alii, flammaſque miniſtrant.
Tum victu revocant vires; fuſique per herbam
Implentur veteris Bacchi pinguiſque ferinæ.
Poſtquam exemta fames epulis, menſæque remotæ,
Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt:
Spemque metumque inter dubii; ſeu vivere credant,
Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipue pius Æneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci caſum gemit et crudelia ſecum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et jam finis erat: cum Jupiter æthere ſummo
Deſpiciens mare velivolum terraſque jacentes,
Litoraque et latos populos, ſic vertice cœli
Conſtitit, et Libyæ defixit lumina regnis.

Atque illum tales jactantem pectore curas
Triſtior, et lacrimis oculos ſuffuſa nitentes,
Alloquitur Venus: O qui res hominumque Deumque
Æternis regis imperiis, et fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troes potuere? quibus, tot funera paſſis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.
Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato a ſanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus. Quæ te, genitor, ſententia vertit?
Hoc equidem occaſum Trojæ triſteſque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot caſibus actos
Inſequitur. Quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapſus Achivis,
Illyricos penetrare ſinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum et fontem ſuperare Timavi;
Unde per ora novem vaſto cum murmure montis
It mare proruptum, et pelago premit arva ſonanti.
Hic tamen ille urbem Patavi ſedeſque locavit
Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
Troia. Nunc placida compoſtus pace quieſcit.
Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum) amiſſis, unius ob iram
Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
Hic pietatis honos? Sic nos in ſceptra reponis?
Olli ſubridens hominum ſator atque Deorum,
Vultu, quo cœlum tempeſtateſque ſerenat,
Oſcula libavit natæ; dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea. Manent immota tuorum
Fata tibi. Cernes urbem et promiſſa Lavini
Mœnia, ſublimemque feres ad ſidera cœli
Magnanimum Æneam: neque me ſententia vertit.

Hic

Hic (tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet;
Longius et volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italia, populoſque feroces
Contundet, moreſque viris et mœnia ponet;
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
Ternaque tranſierint Rutulis hiberna ſubactis.
At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur (Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis menſibus orbes
Imperio explebit, regnumque ab ſede Lavini
Transferet, et longam multa vi muniet Albam.
Hic jam ter centum totos regnabitur annos
Gente ſub Hectorea, donec regina ſacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
Mœnia, Romanoſque ſuo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium ſine fine dedi. Quin aſpera Juno,
Quæ mare nunc terraſque metu cœlumque fatigat,
Conſilia in melius referet, mecumque fovebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum. Veniet luſtris labentibus ætas,
Cum domus Aſſaraci Phthiam claraſque Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Naſcetur pulchra Trojanus origine Cæſar
(Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris)
Julius, a magno demiſſum nomen Iulo.
Hunc tu olim cœlo ſpoliis Orientis onuſtum
Accipies ſecura. Vocabitur hic quoque votis.
Aſpera tum poſitis miteſcent ſecula bellis.
Cana Fides, et Veſta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt. Diræ ferro et compagibus arctis
Claudentur belli portæ. Furor impius intus

Sæva

Sæva ſedens ſuper arma, et centum vinctus ahenis
Poſt tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, et Maia genitum demittit ab alto;
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hoſpitio Teucris: ne fati neſcia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aera magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus adſtitit oris.
Et jam juſſa facit; ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo. In primis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentemque benignam.
At pius Æneas per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data eſt, exire, locoſque
Explorare novos, quas vento acceſſerit oras;
Qui teneant (nam inculta videt) hominesne feræne,
Quærere conſtituit, ſociiſque exacta referre.
Claſſem in convexo nemorum, ſub rupe cavata,
Arboribus clauſam circum atque horrentibus umbris
Occulit. Ipſe uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Cui mater media ſeſe tulit obvia ſilva,
Virginis os habitumque gerens, et virginis arma
Spartanæ; vel qualis equos Threiſſa fatigat
Harpalyce, volucremque fuga prævertitur Eurum.
Namque humeris de more habilem ſuſpenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodoque ſinus collecta fluentes.
Ac prior: Heus, inquit, juvenes, monſtrate mearum
Vidiſtis ſi quam hic errantem forte ſororum,
Succinctam pharetra et maculoſæ tegmine lyncis,
Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem.
Sic Venus; et Veneris contra ſic filius orſus:
Nulla tuarum audita mihi neque viſa ſororum,
O (quam te memorem?) virgo: namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat. O, Dea certe:

An

An Phœbi ſoror, an Nympharum ſanguinis una?
Sis felix, noſtrumque leves quæcunque laborem:
Et quo ſub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas. Ignari hominumque locorumque
Erramus, vento huc et vaſtis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras noſtra cadet hoſtia dextra.
Tum Venus: Haud equidem tali me dignor honore:
Virginibus Tyriis mos eſt geſtare pharetram,
Purpureoque alte ſuras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens. Longa eſt injuria, longæ
Ambages: ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditiſſimus agri
Phœnicum, et magno miſeræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primiſque jugarat
Ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, ſcelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius venit furor. Ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum ſuperat, ſecurus amorum
Germanæ; factumque diu celavit, et ægram,
Multa malus ſimulans, vana ſpe luſit amantem.
Ipſa ſed in ſomnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras, trajectaque pectora ferro
Nudavit, cæcumque domus ſcelus omne retexit.
Tum celerare fugam patriaque excedere ſuadet,
Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
Theſauros, ignotum argenti pondus et auri.
His commota fugam Dido ſocioſque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naves, quæ forte paratæ,

Corripiunt,

Corripiunt, onerantque auro. Portantur avari
Pygmalionis opes pelago. Dux femina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentemque novæ Carthaginis arcem;
Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
Quove tenetis iter? Quærenti talibus ille
Suspirans, imoque trahens a pectore vocem:
O Dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annales nostrorum audire laborum;
Ante diem clauso componet Vesper Olympo.
Nos Troja antiqua, si vestras forte per aures
Trojæ nomen iit, diversa per æquora vectos,
Forte sua Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum, fama super æthera notus.
Italiam quæro patriam; et genus ab Jove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor;
Matre Dea monstrante viam, data fata secutus:
Vix septem convulsæ undis Euroque superstunt.
Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, haud, credo, invisus cœlestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios classemque relatam
Nuntio, et in tutum versis Aquilonibus actam:
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Aspice bis senos lætantes agmine cycnos,
Ætherea quos lapsa plaga Jovis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam despectare videntur.

Ut

Ut reduces illi ludunt ſtridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantuſque dedere;
Haud aliter puppeſque tuæ pubeſque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno ſubit oſtia velo.
Perge modo, et, qua te ducit via, dirige greſſum.
Dixit, et avertens roſea cervice refulſit,
Ambroſiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere: pedes veſtis defluxit ad imos,
Et vera inceſſu patuit Dea. Ille, ubi matrem
Agnovit, tali fugientem eſt voce ſecutus:
Quid natum toties crudelis tu quoque falſis
Ludis imaginibus? Cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire et reddere voces?
Talibus incuſat, greſſumque ad mœnia tendit.
At Venus obſcuro gradientes aere ſepſit,
Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu;
Cernere ne quis eos, neu quis contingere poſſet,
Molirive moram, aut veniendi poſcere cauſas.
Ipſa Paphum ſublimis abit, ſedeſque reviſit
Læta ſuas, ubi templum illi, centumque Sabæo
Ture calent aræ, ſertiſque recentibus halant.
Corripuere viam interea, qua ſemita monſtrat.
Jamque aſcendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, adverſaſque aſpectat deſuper arces.
Miratur molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, ſtrepitumque, et ſtrata viarum.
Inſtant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique arcem, et manibus ſubvolvere ſaxa;
Pars optare locum tecto, et concludere ſulco.
Jura magiſtratuſque legunt, ſanctumque ſenatum.
Hic portus alii effodiunt: hic alta theatris
Fundamenta locant alii, immaneſque columnas
Rupibus excidunt, ſcenis decora alta futuris.
Qualis apes æſtate nova per florea rura

Exercet ſub ſolè labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus; aut cum liquentia mella
Stipant, et dulci diſtendunt nectare cellas;
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a præſepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia ſurgunt!
Æneas ait, et faſtigia ſuſpicit urbis.
Infert ſe ſeptus nebula, mirabile dictu,
Per medios, miſcetque viris; neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media, lætiſſimus umbræ,
Quo primum jactati undis et turbine Pœni
Effodere loco ſignum, quod regia Juno
Monſtrarat, caput acris equi. Sic nam fore bello
Egregiam et facilem victu per ſecula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum et numine Divæ;
Ærea cui gradibus ſurgebant limina, nexæque
Ære trabes: foribus cardo ſtridebat ahenis.
Hoc primum in loco nova res oblata timorem
Leniit. Hic primum Æneas ſperare ſalutem
Auſus, et afflictis melius confidere rebus.
Namque, ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo
Reginam opperiens, dum quæ fortuna ſit urbi,
Artificumque manus inter ſe operumque laborem
Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam fama totum vulgata per orbem;
Atriden, Priamumque, et ſævum ambobus Achillem.
Conſtitit, et lacrimans: Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris noſtri non plena laboris?
En Priamus. Sunt hic etiam ſua præmia laudi:
Sunt lacrimæ rerum: et mentem mortalia tangunt.
Solve metus. Feret hæc aliquam tibi fama ſalutem.
Sic ait, atque animum pictura paſcit inani

Multa

Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.
Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Trojana juventus:
Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrimans, primo quæ prodita somno
Tydides multa vastabat cæde cruentus;
Ardentesque avertit equos in castra, prius quam
Pabula gustassent Trojæ, Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
Infelix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque hæret resupinus inani,
Lora tenens tamen. Huic cervixque comæque trahuntur
Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant
Suppliciter tristes, et tunsæ pectora palmis.
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo;
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permistum agnovit Achivis,
Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet;
Aurea subnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno;
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
Incessit, magna juvenum stipante caterva.
Qualis in Eurotæ ripis aut per juga Cynthi

Exercet

Exercet Diana choros, quam mille ſecutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
Fert humero, gradienſque Deas ſupereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido: talem ſe læta ferebat
Per medios, inſtans operi regniſque futuris.
Tum foribus Divæ, media teſtudine templi,
Septa armis, ſolioque alte ſubnixa reſedit.
Jura dabat legeſque viris, operumque laborem
Partibus æquabat juſtis, aut ſorte trahebat;
Cum ſubito Æneas concurſu accedere magno
Anthea Sergeſtumque videt fortemque Cloanthum,
Teucrorumque alios, ater quos æquore turbo
Diſpulerat, penituſque alias avexerat oras.
Obſtupuit ſimul ipſe, ſimul perculſus Achates
Lætitiaque metuque. Avidi conjungere dextras
Ardebant: ſed res animos incognita turbat.
Diſſimulant: et nube cava ſpeculantur amicti,
Quæ fortuna viris; claſſem quo litore linquant;
Quid veniant. Cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes veniam, et templum clamore petebant.
Poſtquam introgreſſi, et coram data copia fandi;
Maximus Ilioneus placido ſic pectore cœpit:
O regina, novum cui condere Jupiter urbem,
Juſtitiaque dedit gentes frænare ſuperbas;
Troes te miſeri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos a navibus ignes;
Parce pio generi, et propius res aſpice noſtras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas.
Non ea vis animo, nec tanta ſuperbia victis.
Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ:
OEnotri coluere viri: nunc fama, minores

Italiam

Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem.
Huc curſus fuit:
Cum ſubito aſſurgens fluctu nimboſus Orion
In vada cæca tulit, penituſque procacibus Auſtris,
Perque undas, ſuperante ſalo, perque invia ſaxa
Diſpulit. Huc pauci veſtris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum, quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? Hoſpitio prohibemur arenæ.
Bella cient, primaque vetant conſiſtere terra.
Si genus humanum et mortalia temnitis arma;
At ſperate Deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo juſtior alter
Nec pietate fuit, nec bello major et armis.
Quem ſi fata virum ſervant, ſi veſcitur aura
Ætherea, neque adhuc crudelibus occubat umbris;
Non metus, officio nec te certaſſe priorem
Pœniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes,
Armaque, Trojanoque a ſanguine clarus Aceſtes.
Quaſſatam ventis liceat ſubducere claſſem,
Et ſilvis aptare trabes, et ſtringere remos;
Si datur Italiam, ſociis et rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti Latiumque petamus.
Sin abſumta ſalus, et te, pater optime Teucrum,
Pontus habet Libyæ, nec ſpes jam reſtat Iuli;
At freta Sicaniæ ſaltem, ſedeſque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Aceſten.
Talibus Ilioneus. Cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido, vultum demiſſa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri: ſecludite curas.
Res dura, et regni novitas me talia cogunt
Moliri, et late fines cuſtode tueri.
Quis genus Æneadum, quis Trojæ neſciat urbem,
Virtuteſque viroſque, aut tanti incendia belli?

Non

Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni:
Nec tam averſus equos Tyria Sol jungit ab urbe.
Seu vos Heſperiam magnam Saturniaque arva,
Sive Erycis fines regemque optatis Aceſten;
Auxilio tutos dimittam, opibuſque juvabo.
Vultis et his mecum pariter conſidere regnis?
Urbem quam ſtatuo, veſtra eſt. Subducite naves.
Tros Tyriuſque mihi nullo diſcrimine agetur.
Atque utinam rex ipſe Noto compulſus eodem
Afforet Æneas! Equidem per litora certos
Dimittam, et Libyæ luſtrare extrema jubebo;
Si quibus ejectus ſilvis aut urbibus errat.
His animum arrecti dictis, et fortis Achates:
Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem
Ardebant. Prior Ænean compellat Achates:
Nate Dea, quæ nunc animo ſententia ſurgit?
Omnia tuta vides, claſſem ſocioſque receptos.
Unus abeſt, medio in fluctu quem vidimus ipſi
Submerſum: dictis reſpondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cum circumfuſa repente
Scindit ſe nubes, et in æthera purgat apertum.
Reſtitit Æneas, claraque in luce refulſit,
Os humeroſque Deo ſimilis: namque ipſa decoram
Cæſariem nato genetrix, lumenque juventæ
Purpureum, et lætos oculis afflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariuſve lapis circumdatur auro.
Tum ſic reginam alloquitur, cunctiſque repente
Improviſus ait: Coram, quem quæritis, adſum
Troius Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O ſola infandos Trojæ miſerata labores,
Quæ nos, reliquias Danaum, terræque mariſque
Omnibus exhauſtos jam caſibus, omnium egenos,
Urbe, domo ſocias: grates perſolvere dignas

Non

Non opis eſt noſtræ, Dido; nec quidquid ubique eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quæ ſparſa per orbem.
Di tibi, ſi qua pios reſpectant numina, ſi quid
Uſquam juſtitiæ eſt, et mens ſibi conſcia recti,
Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Luſtrabunt convexa, polus dum ſidera paſcet;
Semper honos, nomenque tuum, laudeſque manebunt:
Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, lævaque Sereſtum:
Poſt alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido,
Caſu deinde viri tanto; et ſic ore locuta eſt:
Quis te, nate Dea, per tanta pericula caſus
Inſequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchiſæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulſum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli. Genitor tum Belus opimam
Vaſtabat Cyprum, et victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo caſus mihi cognitus urbis
Trojanæ, nomenque tuum, regeſque Pelaſgi.
Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat,
Seque ortum antiqua Teucrorum ab ſtirpe volebat.
Quare agite, O tectis, juvenes, ſuccedite noſtris.
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores
Jactatam hac demum voluit conſiſtere terra.
Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco.
Sic memorat. Simul Æneam in regia ducit
Tecta: ſimul Divum templis indicit honorem.
Nec minus interea ſociis ad litora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum

Terga ſuum, pingues centum cum matribus agnos
Munera, lætitiamque Dei.
At domus interior regali ſplendida luxu
Inſtruitur, mediiſque parant convivia tectis.
Arte laboratæ veſtes, oſtroque ſuperbo:
Ingens argentum menſis, cælataque in auro
Fortia facta patrum, ſeries longiſſima rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius conſiſtere mentem
Paſſus amor) rapidum ad naves præmittit Achaten,
Aſcanio ferat hæc; ipſumque ad mœnia ducat.
Omnis in Aſcanio cari ſtat cura parentis.
Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet; pallam ſignis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivæ Helenæ; quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret inconceſſoſque Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea ſceptrum, Ilione quod geſſerat olim,
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore verſat
Conſilia; ut faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Aſcanio veniat, doniſque furentem
Incendat reginam, atque oſſibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguam, Tyrioſque bilingues.
Urit atrox Juno, et ſub noctem cura recurſat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:
Nate, meæ vires, mea magna potentia, ſolus,
Nate, patris ſummi qui tela Typhoea temnis;
Ad te confugio, et ſupplex tua numina poſco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Litora jactetur, odiis Junonis iniquæ,

Nota

Nota tibi; et noſtro doluiſti ſæpe dolore.
Hunc Phœniſſa tenet Dido, blandiſque moratur
Vocibus; et vereor, quo ſe Junonia vertant
Hoſpitia. Haud tanto ceſſabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis, et cingere flamma
Reginam meditor; ne quo ſe numine mutet,
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Qua facere id poſſis, noſtram nunc accipe mentem.
Regius accitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura;
Dona ferens pelago et flammis reſtantia Trojæ.
Hunc ego ſopitum ſomno, ſuper alta Cythera,
Aut ſuper Idalium ſacrata ſede recondam;
Ne qua ſcire dolos, mediuſve occurrere poſſit.
Tu faciem illius noctem non amplius unam
Falle dolo, et notos pueri puer indue vultus;
Ut, cum te gremio accipiet lætiſſima Dido
Regales inter menſas laticemque Lyæum,
Cum dabit amplexus atque oſcula dulcia figet,
Occultum inſpires ignem, fallaſque veneno.
Paret Amor dictis caræ genetricis, et alas
Exuit, et greſſu gaudens incedit Iuli.
At Venus Aſcanio placidam per membra quietem
Irrigat, et fotum gremio Dea tollit in altos
Idaliæ lucos; ubi mollis amaracus illum
Floribus et dulci aſpirans complectitur umbra.
Jamque ibat dicto parens, et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cum venit, aulæis jam ſe regina ſuperbis
Aurea compoſuit ſponda, mediamque locavit.
Jam pater Æneas, et jam Trojana juventus
Conveniunt, ſtratoque ſuper diſcumbitur oſtro.
Dant famuli manibus lymphas, Cereremque caniſtris
Expediunt, tonſiſque ferunt mantelia villis.

Quinquaginta intus famulæ; quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, et flammis adolere Penates:
Centum aliæ, totidemque pares ætate miniſtri,
Qui dapibus menſas onerent, et pocula ponant.
Nec non et Tyrii per limina læta frequentes
Convenere, toris juſſi diſcumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ: mirantur Iulum,
Flagranteſque Dei vultus, ſimulataque verba,
Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
Præcipue infelix peſti devota futuræ
Expleri mentem nequit, ardeſcitque tuendo
Phœniſſa, et puero pariter doniſque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ colloque pependit,
Et magnum falſi implevit genitoris amorem,
Reginam petit. Hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret: et interdum gremio fovet, inſcia Dido
Inſidat quantus miſeræ Deus. At memor ille
Matris Acidaliæ paulatim abolere Sichæum
Incipit, et vivo tentat prævertere amore
Jam pridem reſides animos deſuetaque corda.
Poſtquam prima quies epulis, menſæque remotæ;
Crateras magnos ſtatuunt, et vina coronant.
Fit ſtrepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incenſi, et noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auroque poposcit
Implevitque mero pateram, quam Belus, et omnes
A Belo ſoliti. Tum facta ſilentia tectis:
Jupiter (hoſpitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriiſque diem Trojaque profectis
Eſſe velis, noſtroſque hujus meminiſſe minores.
Adſit lætitiæ Bacchus dator, et bona Juno.
Et vos O cœtum Tyrii celebrate faventes.
Dixit, et in menſam latieum libavit honorem,

Primaque

Primaque libato ſummo tenus attigit ore:
Tum Bitiæ dedit increpitans. Ille impiger hauſit
Spumantem pateram, et pleno ſe proluit auro.
Poſt alii proceres. Cithara crinitus Iopas
Perſonat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem lunam, ſolisque labores;
Unde hominum genus, et pecudes; unde imber, et ignes;
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminoſque Triones;
Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Ingeminant plauſu Tyrii, Troeſque ſequuntur.
Nec non et vario noctem ſermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem;
Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa:
Nunc, quibus Auroræ veniſſet filius armis;
Nunc, quales Diomedis equi; nunc, quantus Achilles.
Immo age, et a prima dic, hoſpes, origine nobis
Inſidias, inquit, Danaum, caſuſque tuorum,
Erroreſque tuos. Nam te jam ſeptima portat
Omnibus errantem terris et fluctibus æſtas.

ÆNEIDOS LIB. II.

CONTICUERE omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Æneas ſic orſus ab alto:
Infandum, regina, jubes renovare dolorem;
Trojanas ut opes, et lamentabile regnum
Eruerint Danai; quæque ipſe miſerrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulyſſei,
Temperet a lacrimis! Et jam nox humida cœlo
Præcipitat, ſuadentque cadentia ſidera ſomnos.
Sed, ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros,

Et breviter Trojæ ſupremum audire laborem;
Quanquam animus meminiſſe horret, luctuque refugit,
Incipiam. Fracti bello, fatiſque repulſi
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Inſtar montis equum divina Palladis arte
Ædificant, ſectaque intexunt abiete coſtas.
Votum pro reditu ſimulant. Ea fama vagatur.
Huc delecta virum ſortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri, penituſque cavernas
Ingentes uterumque armato milite complent.
Eſt in conſpectu Tenedos, notiſſima fama
Inſula, dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantum ſinus, et ſtatio male fida carinis.
Huc ſe provecti deſerto in litore condunt.
Nos abiiſſe rati, et vento petiiſſe Mycenas.
Ergo omnis longo ſolvit ſe Teucria luctu.
Panduntur portæ. Juvat ire, et Dorica caſtra
Deſertoſque videre locos, lituſque relictum.
Hic Dolopum manus, hic ſævus tendebat Achilles:
Claſſibus hic locus: hic acies certare ſolebant.
Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primuſque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, et arce locari;
Sive dolo, ſeu jam Trojæ ſic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior ſententia menti,
Aut pelago Danaum inſidias ſuſpectaque dona
Præcipitare jubent, ſubjectiſque urere flammis;
Aut terebrare cavas uteri et tentare latebras.
Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magna comitante caterva,
Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce,
Et procul: O miſeri, quæ tanta inſania, cives?
Creditis avectos hoſtes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaum? ſic notus Ulyſſes?

Aut

Aut hoc incluſi ligno occultantur Achivi,
Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, venturaque deſuper urbi;
Aut aliquis latet error. Equo ne credite, Teucri.
Quidquid id eſt, timeo Danaos et dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus haſtam
In latus, inque feri curvam compagibus alvum
Contorſit. Stetit illa tremens, uteroque recuſſo
Inſonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.
Et, ſi fata Deum, ſi mens non læva fuiſſet,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras:
Trojaque nunc ſtares, Priamique arx alta maneres.
Ecce, manus juvenem interea poſt terga revinctum
Paſtores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ; qui ſe ignotum venientibus ultro,
Hoc ipſum ut ſtrueret, Trojamque aperiret Achivis,
Obtulerat; fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu verſare dolos, ſeu certæ occumbere morti.
Undique viſendi ſtudio Trojana juventus
Circumfuſa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaum inſidias, et crimine ab uno
Diſce omnes.
Namque, ut conſpectu in medio turbatus, inermis
Conſtitit, atque oculis Phrygia agmina circumſpexit:
Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt
Accipere? aut quid jam miſero mihi denique reſtat?
Cui neque apud Danaos uſquam locus; et ſuper ipſi
Dardanidæ infenſi pœnas cum ſanguine poſcunt.
Quo gemitu converſi animi, compreſſus et omnis
Impetus. Hortamur fari, quo ſanguine cretus,
Quidve ferat, memoret, quæ ſit fiducia capto.
[Ille hæc, depoſita tandem formidine, fatur.]
Cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcunque, fatebor
Vera, inquit; neque me Argolica de gente negabo:

Hoc

Hoc primum. Nec, si miserum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, et inclyta fama
Gloria; quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci, nunc cassum lumine lugent:
Illi me comitem, et consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regumque vigebat
Conciliis; et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus. Invidia postquam pellacis Ulysséi
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris;
Afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens: et me, fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeassem victor ad Argos,
Promisi ultorem, et verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes: hinc semper Ulysses
Criminibus terrere novis: hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, et quærere conscius arma.
Nec requievit enim, donec Calchante ministro---
Sed quid ego hæc autem nequidquam ingrata revolvo?
Quidve moror? Si omnes uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est; jamdudum sumite pœnas.
Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridæ.
Tum vero ardemus scitari et quærere causas,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgæ.
Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur:
Sæpe fugam Danai Troja cupiere relicta
Moliri, et longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam! Sæpe illos aspera ponti
Interclusit hiems, et terruit Auster euntes.
Præcipue, cum jam hic trabibus contextus acernis

Staret

Staret equus, toto ſonuerunt æthere nimbi.
Suſpenſi Eurypylum ſcitatum oracula Phœbi
Mittimus, iſque adytis hæc triſtia dicta reportat:
Sanguine placaſtis ventos et virgine cæſa,
Cum primum Iliacas Danai veniſtis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animaque litandum
Argolica. Vulgi quæ vox ut venit ad aures,
Obſtupuere animi, geliduſque per ima cucurrit
Oſſa tremor; cui fata parent, quem poſcat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ ſint ea numina Divum
Flagitat. Et mihi jam multi crudele canebant
Artificis ſcelus, et taciti ventura videbant.
Bis quinos ſilet ille dies, tectuſque recuſat
Prodere voce ſua quemquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Compoſito rumpit vocem, et me deſtinat aræ.
Aſſenſere omnes: et, quæ ſibi quiſque timebat,
Unius in miſeri exitium converſa tulere.
Jamque dies infanda aderat: mihi ſacra parari,
Et ſalſæ fruges, et circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) leto me, et vincula rupi;
Limoſoque lacu per noctem obſcurus in ulva
Delitui, dum vela darent, ſi forte dediſſent.
Nec mihi jam patriam antiquam ſpes ulla videndi,
Nec dulces natos, exoptatumque parentem;
Quos illi fors ad pœnas ob noſtra repoſcent
Effugia, et culpam hanc miſerorum morte piabunt.
Quod te, per ſuperos et conſcia numina veri,
Per, ſi qua eſt, quæ reſtet adhuc mortalibus uſquam
Intemerata fides, oro, miſerere laborum
Tantorum: miſerere animi non digna ferentis.
His lacrimis vitam damus, et miſereſcimus ultro.
Ipſe viro primus manicas atque arcta levari

Vincla

Vincla jubet Priamus, dictisque ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Graios;
Noster eris: mihique hæc edissere vera roganti.
Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
Quidve petunt? quæ religio? aut quæ machina belli?
Dixerat. Ille, dolis instructus et arte Pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
Vos, æterni ignes, et non violabile vestrum
Testor numen, ait: vos aræ, ensesque nefandi,
Quos fugi, vittæque Deum, quas hostia gessi:
Fas mihi Graiorum sacrata resolvere jura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modo promissis maneas, servataque serves
Troja fidem; si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaum, et cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo
Tydides sed enim, scelerumque inventor Ulysses,
Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi Divæ contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaum; fractæ vires, aversa Deæ mens.
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum; arsere coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsusque per artus
Sudor iit; terque ipsa solo, mirabile dictu,
Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.
Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas:
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis;
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,

Arma

Arma Deoſque parant comites, pelagoque remenſo
Improviſi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læſo
Effigiem ſtatuere; nefas quæ triſte piaret.
Hanc tamen immenſam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœloque educere juſſit:
Ne recipi portis, aut duci in mœnia poſſit;
Neu populum antiqua ſub religione tueri.
Nam ſi veſtra manus violaſſet dona Minervæ,
Tum magnum exitium (quod Di prius omen in ipſum
Convertant) Priami imperio Phrygibuſque futurum.
Sin manibus veſtris veſtram aſcendiſſet in urbem;
Ultro Aſiam magno Pelopea ad mœnia bello
Venturam, et noſtros ea fata manere nepotes.
Talibus inſidiis perjurique arte Sinonis
Credita res; captique dolis lacrimiſque coactis,
Quos neque Tydides nec Lariſſæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miſeris multoque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno ſorte ſacerdos,
Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
(Horreſco referens) immenſis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta jubæque
Sanguineæ exſuperant undas, pars cætera pontum
Pone legit, ſinuantque immenſa volumine terga.
Fit ſonitus, ſpumante ſalo: jamque arva tenebant,
Ardenteſque oculos ſuffecti ſanguine et igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus viſu exſangues. Illi agmine certo
Laocoonta petunt; et primum parva duorum
Corpora natorum ſerpens amplexus uterque

Implicat,

Implicat, et miſeros morſu depaſcitur artus.
Poſt ipſum auxilio ſubeuntem ac tela ferentem
Corripiunt, ſpiriſque ligant ingentibus; et jam
Bis medium amplexi, bis collo ſquamea circum
Terga dati ſuperant capite et cervicibus altis.
Ille ſimul manibus tendit divellere nodos,
Perfuſus ſanie vittas atroque veneno:
Clamores ſimul horrendos ad ſidera tollit.
Quales mugitus, fugit cum ſaucius aram
Taurus, et incertam excuſſit cervice ſecurim.
At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt, ſævæque petunt Tritonidis arcem;
Sub pedibuſque Deæ, clypeique ſub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Inſinuat pavor; et ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt, ſacrum qui cuſpide robur
Læſerit, et tergo ſceleratam intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulacrum, orandaque Divæ
Numina conclamant.
Dividimus muros, et mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibuſque rotarum
Subjiciunt lapſus, et ſtupea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
Fœta armis. Pueri circum innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa ſubit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria, O Divum domus Ilium, et inclyta bello
Mœnia Dardanidum! Quater ipſo in limine portæ
Subſtitit, atque utero ſonitum quater arma dedere.
Inſtamus tamen immemores cæcique furore,
Et monſtrum infelix ſacrata ſiſtimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris
Ora, Dei juſſu non unquam credita Teucris.
Nos delubra Deum miſeri, quibus ultimus eſſet

Ille

Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cœlum, et ruit Oceano nox,
Involvens umbra magna terramque polumque,
Myrmidonumque dolos. Fusi per mœnia Teucri
Conticuere: sopor fessos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ
Litora nota petens; flammas cum regia puppis
Extulerat, fatisque Deum defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
Reddit equus; lætique cavo se robore promunt
Thessandrus Sthenelusque duces, et dirus Ulysses,
Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
Belidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeus.
Invadunt urbem somno vinoque sepultam.
Cæduntur vigiles, portisque patentibus omnes
Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, et dono Divum gratissima serpit.
In somnis, ecce, ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus;
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillei,
Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignes!
Squalentem barbam, et concretos sanguine crines,
Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios. Ultro flens ipse videbar
Compellare virum, et mœstas expromere voces:
O lux Dardaniæ, spes O fidissima Teucrum,
Quæ tantæ tenuere moræ? Quibus Hector ab oris

Expectate

Expectate venis? Ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque urbisque labores
Defessi aspicimus! Quæ causa indigna serenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:
Heu fuge, nate Dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros: ruit alto a culmine Troja.
Sat patriæ Priamoque datum. Si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra suosque tibi commendat Troja Penates:
Hos cape fatorum comites: his mœnia quære,
Magno pererrato statues quæ denique ponto.
Sic ait, et manibus vittas, Vestamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diverso interea miscentur mœnia luctu:
Et magis atque magis, quanquam secreta parentis
Anchisæ domus, arboribusque obtecta recessit,
Clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior somno, et summi fastigia tecti
Ascensu supero, atque arrectis auribus adsto.
In segetem veluti cum flamma furentibus Austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta, boumque labores;
Præcipitesque trahit silvas: stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
Insidiæ. Jam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Vulcano superante, domus: jam proximus ardet
Ucalegon: Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
Arma amens capio; nec sat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello, et concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi. Furor iraque mentem

Præci-

Præcipitant; pulchrumque mori ſuccurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapſus Achivum,
Panthus Othryades, arcis Phœbique ſacerdos,
Sacra manu, victoſque Deos, parvumque nepotem
Ipſe trahit, curſuque amens ad litora tendit.
Quo res ſumma loco, Panthu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
Venit ſumma dies, et ineluctabile tempus
Dardaniæ. Fuimus Troes: fuit Ilium, et ingens
Gloria Teucrorum. Ferus omnia Jupiter Argos
Tranſtulit. Incenſa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in mœnibus adſtans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miſcet
Inſultans. Portis alii bipatentibus adſunt,
Millia quot magnis unquam venere Mycenis.
Obſedere alii telis anguſta viarum
Oppoſiti. Stat ferri acies mucrone coruſco
Stricta, parata neci. Vix primi prœlia tentant
Portarum vigiles, et cæco Marte reſiſtunt.
Talibus Othryadæ dictis et numine Divum
In flammas et in arma feror; quo triſtis Erinnys,
Quo fremitus vocat, et ſublatus ad æthera clamor.
Addunt ſe ſocios Ripheus et maximus armis
Epytus: oblati per lunam Hypaniſque Dymaſque,
Et lateri agglomerant noſtro; juveniſque Corœbus
Mygdonides. Illis ad Trojam forte diebus
Venerat, inſano Caſſandræ incenſus amore;
Et gener auxilium Priamo Phrygibuſque ferebat.
Infelix, qui non ſponſæ præcepta furentis
Audierit.
Quos ubi confertos audere in prœlia vidi,
Incipio ſuper his: Juvenes, fortiſſima fruſtra
Pectora, ſi vobis audentem extrema cupido
Certa ſequi; (quæ ſit rebus fortuna videtis.

Exceſſere

Exceſſere omnes adytis ariſque relictis
Di, quibus imperium hoc ſteterat) ſuccurritis urbi
Incenſæ. Moriamur, et in media arma ruamus.
Una ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.
Sic animis juvenum furor additus. Inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus expectant ſiccis; per tela, per hoſtes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
Urbis iter. Nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut poſſit lacrimis æquare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perque vias ſternuntur inertia paſſim
Corpora, perque domos, et religioſa Deorum
Limina. Nec ſoli pœnas dant ſanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
Victoreſque cadunt Danai. Crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago.
Primus ſe, Danaum magna comitante caterva,
Androgeus offert nobis, ſocia agmina credens
Inſcius; atque ultro verbis compellat amicis:
Feſtinate viri. Nam quæ tam ſera moratur
Segnities? Alii rapiunt incenſa feruntque
Pergama: vos celſis nunc primum a navibus itis?
Dixit, et extemplo (neque enim reſponſa dabantur
Fida ſatis) ſenſit medios delapſus in hoſtes:
Obſtupuit, retroque pedem cum voce repreſſit.
Improviſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepiduſque repente refugit
Attollentem iras, et cærula colla tumentem:
Haud ſecus Androgeus viſu tremefactus abibat.
Irruimus, denſis et circumfundimur armis;
Ignaroſque loci paſſim et formidine captos

Sternimus.

Sternimus. Aſpirat primo Fortuna labori.
Atque hic ſucceſſu exultans animiſque Corœbus:
O ſocii, qua prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quaque oſtendit ſe dextra, ſequamur.
Mutemus clypeos, Danaumque inſignia nobis
Aptemus. Dolus, an virtus, quis in hoſte requirat?
Arma dabunt ipſi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeique inſigne decorum
Induitur, lateriqùe Argivum accommodat enſem.
Hoc Ripheus, hoc ipſe Dymas, omniſque juventus
Læta facit: ſpoliis ſe quiſque recentibus armat.
Vadimus immiſti Danais haud numine noſtro,
Multaque per cæcam congreſſi prœlia noctem
Conſerimus: multos Danaum demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, et litora curſu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rurſus equum, et nota conduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quemquam fidere Divis!
Ecce trahebatur paſſis Priameia virgo
Crinibus a templo Caſſandra adytiſque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina fruſtra;
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc ſpeciem furiata mente Corœbus,
Et ſeſe medium injecit periturus in agmen.
Conſequimur cuncti, et denſis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Noſtrorum obruimur, oriturque miſerrima cædes,
Armorum facie et Graiarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu atque ereptæ virginis ira
Undique collecti invadunt; acerrimus Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis.
Adverſi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyruſque, Notuſque, et lætus Eois
Eurus equis: ſtridunt ſilvæ, ſævitque tridenti

Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidiis, totaque agitavimus urbe,
Apparent: primi clypeos mentitaque tela
Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero. Primusque Corœbus
Penelei dextra, Divæ armipotentis ad aram,
Procumbit: cadit et Ripheus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, et servantissimus æqui.
Dis aliter visum. Pereunt Hypanisque Dymasque,
Confixi a sociis: nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, et flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro, nec tela, nec ullas
Vitavisse vices Danaum; et, si fata fuissent
Ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde
Iphitus et Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulysses.
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:
Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Hærent parietibus scalæ; postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clypeosque ad tela sinistris
Protecti objiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contra turres ac tecta domorum
Culmina convellunt (his se, quando ultima cernunt,
Extrema jam in morte parant defendere telis)
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt. Alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has servant agmine denso.
Instaurati animi regis succurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.

Limen

Limen erat, cæcæque fores, et pervius uſus
Tectorum inter ſe Priami, poſteſque relicti
A tergo; infelix qua ſe, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata ſolebat
Ad ſoceros, et avo puerum Aſtyanacta trahebat.
Evado ad ſummi faſtigia culminis; unde
Tela manu miſeri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti ſtantem, ſummiſque ſub aſtra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaum ſolitæ naves, et Achaica caſtra,
Aggreſſi ferro circum, qua ſumma labantes
Junturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimuſque. Ea lapſa repente ruinam
Cum ſonitu trahit, et Danaum ſuper agmina late
Incidit. Aſt alii ſubeunt: nec ſaxa, nec ullum
Telorum interea ceſſat genus.
Veſtibulum ante ipſum primoque in limine Pyrrhus
Exultat, telis et luce coruſcus ahena.
Qualis ubi in lucem coluber mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc poſitis novus exuviis nitiduſque juventa,
Lubrica convolvit ſublato pectore terga
Arduus ad ſolem, et linguis micat ore triſulcis.
Una ingens Periphas, et equorum agitator Achillis
Armiger Automedon; una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, et flammas ad culmina jactant.
Ipſe inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, poſteſque a cardine vellit
Æratos: jamque exciſa trabe firma cavavit
Robora, et ingentem lato dedit ore feneſtram.
Apparet domus intus, et atria longa pateſcunt:
Apparent Priami et veterum penetralia regum:
Armatoſque vident ſtantes in limine primo.
At domus interior gemitu miſeroque tumultu

Miſcetur; penituſque cavæ plangoribus ædes
Femineis ululant. Ferit aurea ſidera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent poſtes, atque oſcula figunt.
Inſtat vi patria Pyrrhus: nec clauſtra, neque ipſi
Cuſtodes ſufferre valent. Labat ariete crebro
Janua, et emoti procumbunt cardine poſtes.
Fit via vi. Rumpunt aditus, primoſque trucidant
Immiſſi Danai, et late loca milite complent.
Non ſic, aggeribus ruptis cum ſpumeus amnis
Exiit, oppoſitaſque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campoſque per omnes
Cum ſtabulis armenta trahit. Vidi ipſe furentem
Cæde Neoptolemum, geminoſque in limine Atridas:
Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine fœdantem, quos ipſe ſacraverat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, ſpes tanta nepotum,
Barbarico poſtes auro ſpoliiſque ſuperbi
Procubuere. Tenent Danai, qua deficit ignis.
Forſitan et, Priami fuerint quæ fata, requiras.
Urbis uti captæ caſum, convulſaque vidit
Limina tectorum, et medium in penetralibus hoſtem;
Arma diu ſenior deſueta trementibus ævo
Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtes.
Ædibus in mediis nudoque ſub ætheris axe
Ingens ara fuit; juxtaque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbra complexa Penates.
Hic Hecuba et natæ nequidquam altaria circum,
Præcipites atra ceu tempeſtate columbæ,
Condenſæ, et Divum amplexæ ſimulacra ſedebant.
Ipſum autem ſumtis Priamum juvenalibus armis
Ut vidit: Quæ mens tam dira, miſerrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.

Non

Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis
Tempus eget: non, ſi ipſe meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnes:
Aut moriere ſimul. Sic ore effata, recepit
Ad ſeſe, et ſacra longævum in ſede locavit.
Ecce autem elapſus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hoſtes
Porticibus longis fugit, et vacua atria luſtrat
Saucius. Illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus
Inſequitur, jam jamque manu tenet, et premit haſta.
Ut tandem ante oculos evaſit et ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum ſanguine fudit.
Hic Priamus, quanquam in media jam morte tenetur,
Non tamen abſtinuit, nec voci iræque pepercit.
At tibi pro ſcelere, exclamat, pro talibus auſis,
Di, ſi qua eſt cœlo pietas, quæ talia curet,
Perſolvant grates dignas, et præmia reddant
Debita; qui nati coram me cernere letum
Feciſti, et patrios fœdaſti funere vultus.
At non ille, ſatum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo: ſed jura fidemque
Supplicis erubuit, corpuſque exſangue ſepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remiſit.
Sic fatus ſenior, telumque imbelle ſine ictu
Conjecit; rauco quod protinus ære repulſum,
Et ſummo clypei nequidquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, et nuntius ibis
Pelidæ genitori. Illi mea triſtia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hoc dicens, altaria ad ipſa trementem
Traxit, et in multo lapſantem ſanguine nati;
Implicuitque comam læva, dextraque coruſcum
Extulit ac lateri capulo tenus abdidit enſem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum

Sorte tulit, Trojam incenſam et prolapſa videntem
Pergama, tot quondam populis terriſque ſuperbum
Regnatorem Aſiæ. Jacet ingens litore truncus,
Avulſumque humeris caput, et ſine nomine corpus.
At me tum primum ſævus circumſtetit horror:
Obſtupui. Subiit cari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: ſubiit deſerta Creuſa,
Et direpta domus, et parvi caſus Iuli.
Reſpicio, et quæ ſit me circum copia luſtro.
Deſeruere omnes defeſſi, et corpora ſaltu
Ad terram miſere, aut ignibus ægra dedere.
[Jamque adeo ſuper unus eram; cum limina Veſtæ
Servantem, et tacitam ſecreta in ſede latentem
Tyndarida aſpicio: dant clara incendia lucem
Erranti, paſſimque oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos everſa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaum, et deſerti conjugis iras
Permetuens, Trojæ et patriæ communis Erinnys,
Abdiderat ſeſe, atque aris inviſa ſedebat.
Exarſere ignes animo: ſubit ira cadentem
Ulciſci patriam, et ſceleratas ſumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis patriaſque Mycenas
Aſpiciet, partoque ibit regina triumpho?
Conjugiumque, domumque, patres, natoſque videbit,
Iliadum turba et Phrygiis comitata miniſtris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine litus?
Non ita. Namque etſi nullum memorabile nomen
Feminea in pœna eſt, nec habet victoria laudem;
Extinxiſſe nefas tamen, et ſumſiſſe merentis
Laudabor pœnas; animumque expleſſe juvabit
Ultricis flammæ, et cineres ſatiaſſe meorum.
Talia jactabam, et furiata mente ferebar;]

Cum

Cum mihi ſe, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, et pura per noctem in luce refulſit
Alma parens, confeſſa Deam, qualiſque videri
Cœlicolis et quanta ſolet; dextraque prehenſum
Continuit, roſeoque hæc inſuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam noſtri tibi cura receſſit?
Non prius aſpicies, ubi feſſum ætate parentem
Liqueris Anchiſen? ſuperet conjuxne Creuſa,
Aſcaniuſque puer? quos omnes undique Graiæ
Circum errant acies: et, ni mea cura reſiſtat,
Jam flammæ tulerint, inimicus et hauſerit enſis.
Non tibi Tyndaridis facies inviſa Lacænæ,
Culpatuſve Paris; Divum inclementia, Divum
Has evertit opes, ſternitque a culmine Trojam.
Aſpice (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat viſus tibi, et humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentis
Juſſa time, neu præceptis parere recuſa)
Hic, ubi disjectas moles, avulſaque ſaxis
Saxa vides, miſtoque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros, magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit; totamque a ſedibus urbem
Eruit. Hic Juno Scæas ſæviſſima portas
Prima tenet, ſociumque furens a navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Jam ſummas arces Tritonia (reſpice) Pallas
Inſedit, nimbo effulgens et Gorgone ſæva.
Ipſe pater Danais animos vireſque ſecundas
Sufficit: ipſe Deos in Dardana ſuſcitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
Nuſquam abero, et tutum patrio te limine ſiſtam.
Dixerat, et ſpiſſis noctis ſe condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ

Numina magna Deum.
Tum vero omne mihi viſum conſidere in ignes
Ilium, et ex imo verti Neptunia Troja.
Ac veluti ſummis antiquam in montibus ornum
Cum ferro acciſam crebriſque bipennibus inſtant
Eruere agricolæ certatim; illa uſque minatur,
Et tremefacta comam concuſſo vertice nutat;
Vulneribus donec paulatim evicta ſupremum
Congemuit, traxitque jugis avulſa ruinam.
Deſcendo, ac ducente Deo flammam inter et hoſtes
Expedior. Dant tela locum, flammæque recedunt.
Atque ubi jam patriæ perventum ad limina ſedis,
Antiquaſque domos; genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumque petebam,
Abnegat exciſa vitam producere Troja,
Exiliumque pati. Vos O, quibus integer ævi
Sanguis, ait, ſolidæque ſuo ſtant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me ſi cœlicolæ voluiſſent ducere vitam,
Has mihi ſervaſſent ſedes. Satis una ſuperque
Vidimus excidia, et captæ ſuperavimus urbi.
Sic O ſic poſitum affati diſcedite corpus.
Ipſe manu mortem inveniam. Miſerebitur hoſtis,
Exuviaſque petet. Facilis jactura ſepulcri.
Jam pridem inviſus Divis et inutilis annos
Demoror; ex quo me Divum pater atque hominum rex
Fulminis afflavit ventis, et contigit igni.
Talia perſtabat memorans, fixuſque manebat.
Nos contra effuſi lacrimis, conjuxque Creuſa,
Aſcaniuſque, omniſque domus; ne vertere ſecum
Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et ſedibus hæret in iſdem.
Rurſus in arma feror, mortemque miſerrimus opto.
Nam quod conſilium, aut quæ jam fortuna dabatur?

Mene

Mene efferre pedem, genitor, te poſſe relicto
Speraſti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta ſuperis placet urbe relinqui,
Et ſedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Teque tuoſque juvat; patet iſti janua leto.
Jamque aderit multo Priami de ſanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignes
Eripis, ut mediis hoſtem in penetralibus, utque
Aſcanium, patremque meum, juxtaque Creuſam,
Alterum in alterius mactatos ſanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais: ſinite inſtaurata reviſam
Prœlia. Nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rurſus, clypeoque ſiniſtram
Inſertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvumque patri tendebat Iulum:
Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum:
Sin aliquam expertus ſumtis ſpem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
Cui pater, et conjux quondam tua dicta relinquor?
Talia vociferans gemitu tectum omne replebat;
Cum ſubitum dictuque oritur mirabile monſtrum.
Namque manus inter mœſtorumque ora parentum,
Ecce levis ſummo de vertice viſus Iuli
Fundere lumen apex, tractuque innoxia molli
Lambere flamma comas, et circum tempora paſci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, et ſanctos reſtinguere fontibus ignes.
At pater Anchiſes, oculos ad ſidera lætus
Extulit, et cœlo palmas cum voce tetendit:
Jupiter omnipotens, precibus ſi flecteris ullis,
Aſpice nos; hoc tantum: et, ſi pietate meremur,

Da deinde auxilium, pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat ſenior; ſubitoque fragore
Intonuit lævum, et de cœlo lapſa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, ſumma ſuper labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram ſe condere ſilva,
Signantemque vias: tum longo limite ſulcus
Dat lucem, et late circum loca ſulfure fumant.
Hic vero victus genitor ſe tollit ad auras,
Affaturque Deos, et ſanctum ſidus adorat:
Jam jam nulla mora eſt. Sequor, et, qua ducitis, adſum.
Di patrii, ſervate domum, ſervate nepotem:
Veſtrum hoc augurium, veſtroque in numine Troja eſt.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuſo.
Dixerat ille: et jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiuſque æſtus incendia volvunt.
Ergo age, care pater, cervici imponere noſtræ:
Ipſe ſubibo humeris, nec me labor iſte gravabit:
Quo res cunque cadent, unum et commune periclum,
Una ſalus ambobus erit. Mihi parvus Iulus
Sit comes, et longe ſervet veſtigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite veſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus templumque vetuſtum
Deſertæ Cereris, juxtaque antiqua cupreſſus,
Religione patrum multos ſervata per annos.
Hanc ex diverſo ſedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape ſacra manu, patrioſque Penates.
Me, bello e tanto digreſſum et cæde recenti,
Attrectare nefas; donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros ſubjectaque colla
Veſte ſuper fulvique inſternor pelle leonis;
Succedoque oneri. Dextræ ſe parvus Iulus
Implicuit, ſequiturque patrem non paſſibus æquis:

Pone

Pone ſubit conjux. Ferimur per opaca locorum.
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverſo glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent auræ: ſonus excitat omnis
Suſpenſum, et pariter comitique onerique timentem.
Jamque propinquabam portis, omnemque videbar
Evaſiſſe viam, ſubito cum creber ad aures
Viſus adeſſe pedum ſonitus; genitorque per umbram
Proſpiciens: Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant.
Ardentes clypeos, atque æra micantia cerno.
Hic mihi neſcio quod trepido male numen amicum
Confuſam eripuit mentem. Namque avia curſu
Dum ſequor, et nota excedo regione viarum;
Heu! miſero conjux fatone erepta Creuſa
Subſtitit, erravitne via, ſeu laſſa reſedit,
Incertum; nec poſt oculis eſt reddita noſtris:
Nec prius amiſſam reſpexi, animumque reflexi,
Quam tumulum antiquæ Cereris ſedemque ſacratam
Venimus. Hic demum collectis omnibus una
Defuit; et comites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incuſavi amens hominumque Deorumque?
Aut quid in everſa vidi crudelius urbe?
Aſcanium, Anchiſenque patrem, Teucroſque Penates
Commendo ſociis, et curva valle recondo.
Ipſe urbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
Stat caſus renovare omnes, omnemque reverti
Per Trojam, et rurſus caput objectare periclis.
Principio muros obſcuraque limina portæ,
Qua greſſum extuleram, repeto; et veſtigia retro
Obſervata ſequor per noctem, et lumine luſtro.
Horror ubique animos, ſimul ipſa ſilentia terrent.
Inde domum, ſi forte pedem, ſi forte tuliſſet,
Me refero. Irruerant Danai, et tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax ſumma ad faſtigia vento

Volvitur:

Volvitur: exſuperant flammæ, furit æſtus ad auras.
Procedo, et Priami ſedes arcemque reviſo.
Et jam porticibus vacuis Junonis aſylo
Cuſtodes lecti Phœnix et dirus Ulyſſes
Prædam aſſervabant. Huc undique Troia gaza
Incenſis erepta adytis, menſæque Deorum,
Crateresque auro ſolidi, captivaque veſtis
Congeritur. Pueri et pavidæ longo ordine matres
Stant circum.
Auſus quin etiam voces jactare per umbram
Implevi clamore vias, mœſtuſque Creuſam
Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
Quærenti, et tectis urbis ſine fine furenti,
Infelix ſimulacrum atque ipſius umbra Creuſæ
Viſa mihi ante oculos, et nota major imago.
Obſtupui, ſteteruntque comæ, et vox faucibus hæſit.
Tum ſic affari, et curas his demere dictis:
Quid tantum inſano juvat indulgere dolori,
O dulcis conjux? Non hæc ſine numine Divum
Eveniunt: nec te hinc comitem aſportare Creuſam
Fas, aut ille ſinit ſuperi regnator Olympi.
Longa tibi exilia, et vaſtum maris æquor arandum.
Ad terram Heſperiam venies; ubi Lydius, arva
Inter opima virum, leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumque, et regia conjux
Parta tibi: lacrimas dilectæ pelle Creuſæ.
Non ego Myrmidonum ſedes Dolopumve ſuperbas
Aſpiciam, aut Graiis ſervitum matribus ibo,
Dardanis, et Divæ Veneris nurus:
Sed me magna Deum genetrix his detinet oris.
Jamque vale, et nati ſerva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem
Dicere deſeruit, tenueſque receſſit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:

Ter

Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Sic demum ſocios conſumta nocte reviſo.
Atque hic ingentem comitum affluxiſſe novorum
Invenio admirans numerum; matreſque, viroſque,
Collectam exilio pubem, miſerabile vulgus.
Undique convenere animis opibuſque parati,
In quaſcunque velim pelago deducere terras.
Jamque jugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem; Danaique obſeſſa tenebant
Limina portarum, nec ſpes opis ulla dabatur.
Ceſſi, et ſublato montem genitore petivi.

ÆNEIDOS LIB. III.

POSTQUAM res Aſiæ Priamique evertere gentem
Immeritam viſum ſuperis, ceciditque ſuperbum
Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troja;
Diverſa exilia et deſertas quærere terras
Auguriis agimur Divum, claſſemque ſub ipſa
Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quo fata ferant, ubi ſiſtere detur;
Contrahimuſque viros. Vix prima inceperat æſtas,
Et pater Anchiſes dare fatis vela jubebat;
Litora cum patriæ lacrimans portuſque relinquo,
Et campos, ubi Troja fuit. Feror exul in altum
Cum ſociis, natoque, Penatibus, et magnis Dis.
Terra procul vaſtis colitur Mavortia campis
(Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo;
Hoſpitium antiquum Trojæ, ſociique Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis;
Æneadaſque meo nomen de nomine fingo.

Sacra

Sacra Dionææ matri, Diviſque ferebam
Auſpicibus cœptorum operum; ſuperoque nitentem
Cœlicolum regi mactabam in litore taurum.
Forte fuit juxta tumulus, quo cornea ſummo
Virgulta, et denſis haſtilibus horrida myrtus.
Acceſſi, viridemque ab humo convellere ſilvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras;
Horrendum et dictu video mirabile monſtrum.
Nam, quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttæ,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine ſanguis.
Rurſus et alterius lentum convellere vimen
Inſequor, et cauſas penitus tentare latentes;
Alter et alterius ſequitur de cortice ſanguis.
Multa movens animo Nymphas venerabar agreſtes,
Gradivumque patrem, Geticis qui præſidet arvis,
Rite ſecundarent viſus, omenque levarent.
Tertia ſed poſtquam majore haſtilia niſu
Aggredior, genibuſque adverſæ oblu&tor arenæ;
(Eloquar, an ſileam?) gemitus lacrimabilis imo
Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad aures:
Quid miſerum, Æneа, laceras? Jam parce ſepulto:
Parce pias ſcelerare manus. Non me tibi Troja
Externum tulit; aut cruor hic de ſtipite manat.
Heu! fuge crudeles terras, fuge litus avarum.
Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit
Telorum ſeges, et jaculis increvit acutis.
Tum vero ancipiti mentem formidine preſſus
Obſtupui, ſteteruntque comæ, et vox faucibus hæſit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio regi; cum jam diffideret armis
Dardaniæ, cingique urbem obſidione videret.

Ille,

Ille, ut opes fractæ Teucrum, et Fortuna receſſit,
Res Agamemnonias victriciaque arma ſecutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, et auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri ſacra fames? Poſtquam pavor oſſa reliquit,
Delectos populi ad proceres primumque parentem
Monſtra Deum refero; et, quæ ſit ſententia, poſco.
Omnibus idem animus ſcelerata excedere terra;
Linqui pollutum hoſpitium, et dare claſſibus Auſtros.
Ergo inſtauramus Polydoro funus, et ingens
Aggeritur tumulo tellus: ſtant Manibus aræ,
Cæruleis mœſtæ vittis atraque cupreſſo;
Et circum Iliades crinem de more ſolutæ.
Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
Sanguinis et ſacri pateras; animamque ſepulcro
Condimus, et magna ſupremum voce ciemus.
Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, et lenis crepitans vocat Auſter in altum;
Deducunt ſocii naves, et litora complent.
Provehimur portu, terræque urbeſque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratiſſima tellus
Nereidum matri, et Neptuno Ægeo;
Quam pius Arcitenens, oras et litora circum
Errantem, Gyaro celſa Myconoque revinxit,
Immotamque coli dedit, et contemnere ventos.
Huc feror: hæc feſſos tuto placidiſſima portu
Accipit. Egreſſi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum Phœbique ſacerdos,
Vittis et ſacra redimitus tempora lauro,
Occurrit: veterem Anchiſen agnoſcit amicum.
Jungimus hoſpitio dextras, et tecta ſubimus.
Templa Dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto:
Da propriam, Thymbræe, domum: da mœnia feſſis,
Et genus, et manſuram urbem. Serva altera Trojæ
Pergama,

Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achillei.
Quem ſequimur? quove ire jubes? ubi ponere ſedes?
Da, pater, augurium; atque animis illabere noſtris.
Vix ea fatus eram; tremere omnia viſa repente,
Liminaque lauruſque Dei; totuſque moveri
Mons circum, et mugire adytis cortina reclufis.
Submiſſi petimus terram, et vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos a ſtirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, et qui naſcentur ab illis.
Hæc Phœbus: miſtoque ingens exorta tumultu
Lætitia; et cuncti quæ ſint ea mœnia quærunt,
Quo Phœbus vocet errantes, jubeatque reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum:
Audite, O proceres, ait, et ſpes diſcite veſtras.
Creta Jovis magni medio jacet inſula ponto;
Mons Idæus ubi, et gentis cunabula noſtræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna:
Maximus unde pater, ſi rite audita recordor,
Teucrus Rhœteas primum eſt advectus ad oras,
Optavitque locum regno. Nondum Ilium, et arces
Pergameæ ſteterant: habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra,
Idæumque nemus: hinc fida ſilentia ſacris,
Et juncti currum dominæ ſubiere leones.
Ergo agite, et, Divum ducunt qua juſſa, ſequamur:
Placemus ventos, et Gnoſſia regna petamus.
Nec longo diſtant curſu: modo Jupiter adſit,
Tertia lux claſſem Cretæis ſiſtet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo;
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Fama

Fama volat, pulſum regnis ceſſiſſe paternis
Idomenea ducem, deſertaque litora Cretæ;
Hoſte vacare domos, ſedeſque adſtare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus;
Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donyſam,
Olearon, niveamque Paron, ſparſaſque per æquor
Cycladas, et crebris legimus freta conſita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor.
Hortantur ſocii, Cretam proavoſque petamus.
Proſequitur ſurgens a puppi ventus euntes,
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamque voco. Lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
Jamque fere ſicco ſubductæ litore puppes:
Connubiis arviſque novis operata juventus:
Jura domoſque dabam: ſubito cum tabida membris,
Corrupto cœli tractu, miſerandaque venit
Arboribuſque ſatiſque lues, et letifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora. Tum ſteriles exurere Sirius agros.
Arebant herbæ, et victum ſeges ægra negabat.
Rurſus ad oraclum Ortygiæ Phœbumque remenſo
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quam feſſis finem rebus ferat; unde laborum
Tentare auxilium jubeat; quo vertere curſus.
Nox erat, et terris animalia ſomnus habebat.
Effigies ſacræ Divum, Phrygiique Penates,
Quos mecum a Troja mediiſque ex ignibus urbis
Extuleram, viſi ante oculos adſtare jacentis
In ſomnis, multo manifeſti lumine, qua ſe
Plena per inſertas fundebat luna feneſtras.
Tum ſic affari, et curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt,

Hic canit; et tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incenſa, tuaque arma ſecuti:
Nos tumidum ſub te permenſi claſſibus æquor:
Idem venturos tollemus in aſtra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus. Tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ ſedes. Non hæc tibi litora ſuaſit
Delius, aut Cretæ juſſit conſidere Apollo.
Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ:
OEnotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem.
Hæ nobis propriæ ſedes: hinc Dardanus ortus,
Iaſiuſque pater, genus a quo principe noſtrum.
Surge age, et hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer. Corythum, terraſque require
Auſonias. Dictæa negat tibi Jupiter arva.
Talibus attonitus viſis ac voce Deorum,
(Nec ſopor illud erat, ſed coram agnoſcere vultus,
Velataſque comas, præſentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor)
Corripio e ſtratis corpus, tendoque ſupinas
Ad cœlum cum voce manus, et munera libo
Intemerata focis. Perfecto lætus honore
Anchiſen facio certum, remque ordine pando.
Agnovit prolem ambiguam, geminoſque parentes,
Seque nova veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.
Nunc repeto hæc generi portendere debita noſtro;
Et ſæpe Heſperiam, ſæpe Itala regna vocare.
Sed quis ad Heſperiæ venturos litora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Caſſandra moveret?
Cedamus Phœbo, et moniti meliora ſequamur.

Sic

Sic ait, et cuncti dicto paremus ovantes.
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cava trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuere rates, nec jam amplius ullæ
Apparent terræ, cœlum undique et undique pontus:
Tum mihi cæruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare, magnaque surgunt
Æquora. Dispersi jactamur gurgite vasto.
Involvere diem nimbi, et nox humida cœlum
Abstulit. Ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, et cæcis erramus in undis.
Ipse diem noctemque negat discernere cœlo,
Nec meminisse viæ media Palinurus in unda.
Tres adeo incertos cæca caligine soles
Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primum se attollere tandem
Visa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, et cærula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me litora primum
Accipiunt. Strophades Graio stant nomine dictæ
Insulæ Ionio in magno; quas dira Celæno,
Harpyiæque colunt aliæ, Phineia postquam
Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis et ira Deum Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, uncæque manus, et pallida semper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus; ecce
Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.
Irruimus ferro, et Divos ipsumque vocamus

In partem prædamque Jovem. Tum litore curvo
Extruimuſque toros, dapibuſque epulamur opimis.
At ſubitæ horrifico lapſu de montibus adſunt
Harpyiæ, et magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rurſum in ſeceſſu longo ſub rupe cavata,
Arboribus clauſi circum atque horrentibus umbris,
Inſtruimus menſas, ariſque reponimus ignem.
Rurſum ex diverſo cœli cæciſque latebris
Turba ſonans prædam pedibus circumvolat uncis,
Polluit ore dapes. Sociis tunc arma capeſſant
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.
Haud ſecus ac juſſi faciunt, tectoſque per herbam
Diſponunt enſes, et ſcuta latentia condunt.
Ergo ubi delapſæ ſonitum per curva dedere
Litora; dat ſignum ſpecula Miſenus ab alta
Ære cavo. Invadunt ſocii, et nova prœlia tentant,
Obſcœnos pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt; celerique fuga ſub ſidera lapſæ
Semeſam prædam et veſtigia fœda relinquunt.
Una in prærelſa conſedit rupe Celæno,
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum ſtratiſque juvencis,
Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis,
Et patrio Harpyias inſontes pellere regno?
Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam curſu petitis, ventiſque vocatis
Ibitis Italiam, portuſque intrare licebit:
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames noſtræque injuria cædis

Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, et in silvam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Deriguit: cecidere animi: nec jam amplius armis,
Sed votis precibusque jubent exposcere pacem,
Sive Deæ, seu sint diræ obscœnæque volucres.
Et pater Anchises, passis de litore palmis,
Numina magna vocat, meritosque indicit honores.
Di, prohibete minas: Di, talem avertite casum:
Et placidi servate pios. Tum litore funem
Deripere, excussosque jubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: ferimur spumantibus undis,
Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.
Jam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacæ, Laertia regna,
Et terram altricem sævi execramur Ulyssei.
Mox et Leucatæ nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, et parvæ succedimus urbi.
Anchora de prora jacitur: stant litore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti
Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras;
Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socii. Juvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hiems Aquilonibus asperat undas.
Ære cavo clypeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo, et rem carmine signo:
ÆNEAS hæc de Danais victoribus arma.
Linquere tum portus jubeo, et considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, et æquora verrunt.

Protinus aerias Phæacum abſcondimus arces,
Litoraque Epiri legimus, portuque ſubimus
Chaonio, et celſam Buthroti aſcendimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi ſceptriſque potitum;
Et patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito.
Obſtupui; miroque incenſum pectus amore
Compellare virum, et caſus cognoſcere tantos.
Progredior portu, claſſes et litora linquens.
Solennes tum forte dapes, et triſtia dona,
Ante urbem in luco falſi Simoentis ad undam
Libabat cineri Andromache, Maneſque vocabat
Hectoreum ad tumulum; viridi quem ceſpite inanem,
Et geminas, cauſam lacrimis, ſacraverat aras.
Ut me conſpexit venientem, et Troia circum
Arma amens vidit, magnis exterrita monſtris
Deriguit viſu in medio: calor oſſa reliquit.
Labitur, et longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuntius affers,
Nate Dea? Viviſne? Aut ſi lux alma receſſit,
Hector ubi eſt? Dixit, lacrimaſque effudit, et omnem
Implevit clamore locum. Vix pauca furenti
Subjicio, et raris turbatus vocibus hiſco:
Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita; nam vera vides.
Heu! quis te caſus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna ſatis fortuna reviſit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia ſervas?
Dejecit vultum, et demiſſa voce locuta eſt:
O felix una ante alias Priameia virgo,
Hoſtilem ad tumulum Trojæ ſub mœnibus altis
Juſſa mori, quæ ſortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!

Nos,

Nos, patria incenſa, diverſa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ faſtus, juvenemque ſuperbum
Servitio enixæ tulimus; qui deinde ſecutus
Ledæam Hermionen, Lacedæmonioſque Hymenæos,
Me famulo famulamque Heleno tranſmiſit habendam.
Aſt illum ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, et ſcelerum Furiis agitatus, Oreſtes
Excipit incautum, patriaſque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno; qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit,
Pergamaque Iliacamque jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui curſum venti, quæ fata dedere?
Aut quiſnam ignarum noſtris Deus appulit oris?
Quid puer Aſcanius? Superatne, et veſcitur aura?
Quem tibi jam Troja ———
Ecqua tamen puero eſt amiſſæ cura parentis?
Ecquid in antiquam virtutem animoſque viriles
Et pater Æneas et avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrimans, longoſque ciebat
Incaſſum fletus; cum ſeſe a mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoſcitque ſuos, lætuſque ad limina ducit,
Et multum lacrimas verba inter ſingula fundit.
Procedo, et parvam Trojam, ſimulataque magnis
Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivum
Agnoſco, Scææque amplector limina portæ.
Nec non et Teucri ſocia ſimul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impoſitis auro dapibus, pateraſque tenebant.
Jamque dies, alterque dies proceſſit; et auræ
Vela vocant, tumidoque inflatur carbaſus Auſtro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæſo:

Trojugena, interpres Divum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui ſidera ſentis,
Et volucrum linguas, et præpetis omina pennæ:
Fare age (namque omnem curſum mihi proſpera dixit
Religio, et cuncti ſuaſerunt numine Divi
Italiam petere, et terras tentare repoſtas:
Sola novum dictuque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, et triſtes denunciat iras,
Obſcœnamque famem) quæ prima pericula vito?
Quidve ſequens tantos poſſim ſuperare labores?
Hic Helenus, cæſis primum de more juvencis,
Exorat pacem Divum, vittaſque reſolvit
Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phœbe,
Ipſe manu multo ſuſpenſum numine ducit,
Atque hæc deinde canit divino ex ore ſacerdos:
Nate Dea (nam te majoribus ire per altum
Auſpiciis manifeſta fides: ſic fata Deum rex
Sortitur, volvitque vices: is vertitur ordo)
Pauca tibi e multis, quo tutior hoſpita luſtres
Æquora, et Auſonio poſſis conſidere portu,
Expediam dictis; prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinoſque ignare paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante et Trinacria lentandus remus in unda,
Et ſalis Auſonii luſtrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æææque inſula Circes,
Quam tuta poſſis urbem componere terra.
Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
Cum tibi ſollicito ſecreti ad fluminis undam
Litoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba, ſolo recubans, albi circum ubera nati;

Is locus urbis erit: requies ea certa laborum.
Nec tu menſarum morſus horreſce futuros:
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
Proxima quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hic et Narycii poſuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obſedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Melibœi
Parva Philoctetæ ſubnixa Petilia muro.
Quin, ubi tranſmiſſæ ſteterint trans æquora claſſes,
Et poſitis aris jam vota in litore ſolves,
Purpureo velare comas adopertus amictu;
Ne qua inter ſanctos ignes in honore Deorum
Hoſtilis facies occurrat, et omina turbet.
Hunc ſocii morem ſacrorum, hunc ipſe teneto:
Hac caſti maneant in religione nepotes.
Aſt, ubi digreſſum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, et anguſti rareſcent clauſtra Pelori;
Læva tibi tellus, et longo læva petantur
Æquora circuitu: dextrum fuge litus, et undas.
Hæc loca vi quondam et vaſta convulſa ruina
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt, cum protinus utraque tellus
Una foret: venit medio vi pontus, et undis
Heſperium Siculo latus abſcidit, arvaque et urbes
Litore diductas anguſto interluit æſtu.
Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obſidet, atque imo barathri ter gurgite vaſtos
Sorbet in abruptum fluctus, rurſuſque ſub auras
Erigit alternos, et ſidera verberat unda.
At Scyllam cæcis cohibet ſpelunca latebris,
Ora exertantem, et naves in ſaxa trahentem.
Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo

Pube

Pube tenus: poſtrema immani corpore priſtis,
Delphinum caudas utero commiſſa luporum.
Præſtat Trinacrii metas luſtrare Pachyni
Celſantem, longos et circumflectere curſus,
Quam ſemel informem vaſto vidiſſe ſub antro
Scyllam, et cæruleis canibus reſonantia ſaxa.
Præterea, ſi qua eſt Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum ſi veris implet Apollo,
Unum illud tibi, nate Dea, præque omnibus unum
Prædicam; et repetens iterumque iterumque monebo.
Junonis magnæ primum prece numen adora:
Junoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus ſupera donis. Sic denique victor
Trinacria fines Italos mittere relicta.
Huc ubi delatus Cumæam acceſſeris urbem,
Divinoſque lacus, et Averna ſonantia ſilvis;
Inſanam vatem aſpicies, quæ rupe ſub ima
Fata canit, foliiſque notas et nomina mandat.
Quæcunque in foliis deſcripſit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro ſeclusa relinquit.
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verſo tenuis cum cardine ventus
Impulit, et teneras turbavit janua frondes,
Nunquam deinde cavo volitantia prendere ſaxo,
Nec revocare ſitus, aut jungere carmina curat.
Inconſulti abeunt, ſedemque odere Sibyllæ.
Hic tibi ne qua moræ fuerint diſpendia tanti:
Quamvis increpitent ſocii, et vi curſus in altum
Vela vocet, poſſiſque ſinus implere ſecundos;
Quin adeas vatem, precibuſque oracula poſcas
Ipſa canat, vocemque volens atque ora reſolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et quo quemque modo fugiaſque feraſque laborem,
Expediet; curſuſque dabit venerata ſecundos.

Hæc

Hæc ſunt, quæ noſtra liceat te voce moneri.
Vade age, et ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ poſtquam vates ſic ore effatus amico eſt;
Dona dehinc auro gravia ſectoque elephanto
Imperat ad naves ferri, ſtipatque carinis
Ingens argentum, Dodonæoſque lebetas,
Loricam conſertam hamis auroque trilicem,
Et conum inſignis galeæ, criſtaſque comantes,
Arma Neoptolemi. Sunt et ſua dona parenti.
Addit equos, additque duces:
Remigium ſupplet: ſocios ſimul inſtruit armis.
Interea claſſem velis aptare jubebat
Anchiſes, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
Conjugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo,
Cura Deum, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Auſoniæ tellus: hanc arripe velis.
Et tamen hanc pelago præterlabare neceſſe eſt.
Auſoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, O felix nati pietate. Quid ultra
Provehor, et fando ſurgentes demoror Auſtros?
Nec minus Andromache, digreſſu mœſta ſupremo,
Fert picturatas auri ſubtemine veſtes,
Et Phrygiam Aſcanio chlamydem, nec cedit honori;
Textilibuſque onerat donis, ac talia fatur:
Accipe et hæc, manuum tibi quæ monumenta mearum
Sint, puer, et longum Andromachæ teſtentur amorem,
Conjugis Hectoreæ. Cape dona extrema tuorum,
O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago.
Sic oculos, ſic ille manus, ſic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubeſceret ævo.
Hos ego digrediens lacrimis affabar obortis:
Vivite felices, quibus eſt fortuna peracta
Jam ſua: nos alia ex aliis in fata vocamur.

Vobis

Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum;
Arva neque Auſoniæ ſemper cedentia retro
Quærenda. Effigiem Xanthi Trojamque videtis,
Quam veſtræ fecere manus, melioribus opto
Auſpiciis, et quæ fuerit minus obvia Graiis.
Si quando Tybrim, vicinaque Tybridis arva
Intraro, gentique meæ data mœnia cernam,
Cognatas urbes olim, populoſque propinquos
Epiro Heſperia, quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem caſus; unam faciemus utramque
Trojam animis. Maneat noſtros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta;
Unde iter Italiam, curſuſque breviſſimus undis.
Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam
Sortiti remos, paſſimque in litore ſicco
Corpora curamus. Feſſos ſopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta ſubibat:
Haud ſegnis ſtrato ſurgit Palinurus, et omnes
Explorat ventos, atque auribus aera captat:
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluviaſque Hyadas, geminoſque Triones,
Armatumque auro circumſpicit Oriona.
Poſtquam cuncta videt cœlo conſtare ſereno,
Dat clarum e puppi ſignum: nos caſtra movemus,
Tentamuſque viam, et velorum pandimus alas.
Jamque rubeſcebat ſtellis Aurora fugatis,
Cum procul obſcuros colles humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
Italiam læto ſocii clamore ſalutant.
Tum pater Anchiſes magnum cratera corona
Induit, implevitque mero, Divoſque vocavit
Stans celſa in puppi:
Di, maris et terræ tempeſtatumque potentes,

Ferte

Ferte viam vento facilem, et ſpirate ſecundi.
Crebreſcunt optatæ auræ, portuſque pateſcit
Jam propior, templumque apparet in arce Minervæ.
Vela legunt ſocii, et proras ad litora torquent.
Portus ab Eoo fluctu curvatus in arcum:
Objectæ ſalſa ſpumant aſpergine cautes:
Ipſe latet. Gemino demittunt brachia muro
Turriti ſcopuli, refugitque ab litore templum.
Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentes campum late, candore nivali.
Et pater Anchiſes: Bellum, O terra hoſpita, portas:
Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen idem olim curru ſuccedere ſueti
Quadrupedes, et fræna jugo concordia ferre.
Spes et pacis, ait. Tum numina ſancta precamur
Palladis armiſonæ, quæ prima accepit ovantes,
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Præceptiſque Heleni, dederat quæ maxima, rite
Junoni Argivæ juſſos adolemus honores.
Haud mora: continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum,
Grajugenumque domos ſuſpectaque linquimus arva.
Hinc ſinus Herculei, ſi vera eſt fama, Tarenti
Cernitur. Attollit ſe Diva Lacinia contra,
Cauloniſque arces, et navifragum Scylaceum.
Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Ætna,
Et gemitum ingentem pelagi, pulſataque ſaxa
Audimus longe, fractaſque ad litora voces:
Exultantque vada, atque æſtu miſcentur arenæ.
Et pater Anchiſes: Nimirum hæc illa Charybdis:
Hos Helenus ſcopulos, hæc ſaxa horrenda canebat.
Eripite, O ſocii, pariterque inſurgite remis.
Haud minus ac juſſi faciunt: primuſque rudentem
Contorſit lævas proram Palinurus ad undas.

Lævam

Lævam cuncta cohors remis ventisque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, et idem
Subducta ad Manes imos desidimus unda.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere:
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum sole reliquit,
Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus, et ingens
Ipse; sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente favilla,
Attollitque globos flammarum, et sidera lambit:
Interdum scopulos avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
Impositam ruptis flammam exspirare caminis;
Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, et cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti silvis immania monstra
Perferimus; nec, quæ sonitum det causa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthra
Siderea polus; obscuro sed nubila cœlo:
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera jamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Cum subito e silvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri miserandaque cultu
Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
Respicimus. Dira illuvies, immissaque barba,
Consertum tegumen spinis: at cætera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.
Isque ubi Dardanios habitus et Troia vidit

Arma

Arma procul; paulum aſpectu conterritus hæſit,
Continuitque gradum: mox ſeſe ad litora præceps
Cum fletu precibuſque tulit. Per ſidera teſtor,
Per ſuperos, atque hoc cœli ſpirabile lumen,
Tollite me, Teucri: quaſcunque abducite terras.
Hoc ſat erit. Scio me Danais e claſſibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiiſſe Penates.
Pro quo, ſi ſceleris tanta eſt injuria noſtri,
Spargite me in fluctus, vaſtoque immergite ponto.
Si pereo, hominum manibus periiſſe juvabit.
Dixerat; et genua amplexus, genibuſque volutans
Hærebat. Qui ſit, fari, quo ſanguine cretus,
Hortamur; quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipſe pater dextram Anchiſes, haud multa moratus,
Dat juveni; atque animum præſenti pignore firmat.
Ille hæc, depoſita tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulyſſei,
Nomen Achemenides, Trojam genitore Adamaſto
Paupere (manſiſſetque utinam fortuna!) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores ſocii vaſto Cyclopis in antro
Deſeruere. Domus ſanie dapibuſque cruentis,
Intus opaca, ingens. Ipſe arduus, altaque pulſat
Sidera (Di, talem terris avertite peſtem)
Nec viſu facilis, nec dictu affabilis ulli.
Viſceribus miſerorum et ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cum corpora noſtro,
Prenſa manu magna, medio reſupinus in antro
Frangeret ad ſaxum, ſanieque exſperſa natarent
Limina: vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet, ac tepidi tremerent ſub dentibus artus.
Haud impune quidem. Nec talia paſſus Ulyſſes,
Oblituſve ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.
Nam ſimul expletus dapibus, vinoque ſepultus

Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
Immensus, saniem eructans ac fusta cruento
Per somnum commista mero; nos, magna precati
Numina, sortitique vices, una undique circum
Fundimur, et telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici clypei aut Phœbeæ lampadis instar:
Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, O miseri, fugite, atque ab litore funem
Rumpite.
Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat,
Centum alii curva hæc habitant ad litora vulgo
Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.
Tertia jam lunæ se cornua lumine complent,
Cum vitam in silvis, inter deserta ferarum
Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
Victum infelicem baccas lapidosaque corna
Dant rami, et vulsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia collustrans, hanc primum ad litora classem
Conspexi venientem. Huic me, quæcunque fuisset,
Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potius quocunque absumite leto.
Vix ea fatus erat; summo cum monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem:
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademtum.
Trunca manu pinus regit et vestigia firmat.
Lanigeræ comitantur oves: ea sola voluptas,
Solamenque mali.
Postquam altos tetigit fluctus, et ad æquora venit;
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu; graditurque per æquor

Jam

Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice ſic merito, tacitique incidere funem;
Verrimus et proni certantibus æquora remis.
Senſit, et ad ſonitum vocis veſtigia torſit.
Verum ubi nulla datur dextram affectare poteſtas,
Nec potis Ionios fluctus æquare ſequendo,
Clamorem immenſum tollit; quo pontus, et omnes
Intremuere undæ, penituſque exterrita tellus
Italiæ, curviſque immugiit Ætna cavernis.
At genus e ſilvis Cyclopum et montibus altis
Excitum ruit ad portus, et litora complent.
Cernimus adſtantes nequidquam lumine torvo
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum vertice celſo
Aeriæ quercus aut coniferæ cypariſſi
Conſtiterunt, ſilva alta Jovis, lucuſve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, et ventis intendere vela ſecundis.
Contra juſſa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter utramque viam, leti diſcrimine parvo,
Ni teneant curſus: certum eſt dare lintea retro.
Ecce autem Boreas anguſta ab ſede Pelori
Miſſus adeſt. Vivo prætervehor oſtia ſaxo
Pantagiæ, Megaroſque ſinus, Tapſumque jacentem.
Talia monſtrabat relegens errata retrorſum
Litora Achemenides, comes infelicis Ulyſſei.
Sicanio prætenta ſinu jacet inſula contra
Plemmyrium undoſum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama eſt huc Elidis amnem
Occultas egiſſe vias ſubter mare; qui nunc
Ore, Arethuſa, tuo Siculis confunditur undis.
Juſſi numina magna loci veneramur; et inde
Exſupero præpingue ſolum ſtagnantis Helori.

Hinc altas cautes projectaque saxa Pachyni
Radimus; et fatis nunquam concessa moveri
Apparet Camerina procul, campique Geloi,
Immanisque Gela fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
Mœnia, magnanimum quondam generator equorum.
Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus;
Et vada dura lego saxis Lilybeia cæcis.
Hinc Drepani me portus et illætabilis ora
Accipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu! genitorem, omnis curæ casusque levamen,
Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum
Deseris, heu tantis nequidquam erepte periclis!
Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.
Sic pater Æneas intentis omnibus unus
Fata renarrabat Divum, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

ÆNEIDOS LIB. IV.

At regina gravi jamdudum saucia cura
Vulnus alit venis, et cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos. Hærent infixi pectore vultus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Cum sic unanimam alloquitur male sana sororem:
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!

Quem

Quem ſeſe ore ferens! quam forti pectore, et armis!
Credo equidem (nec vana fides) genus eſſe Deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhauſta canebat!
Si mihi non animo fixum immotumque ſederet,
Ne cui me vinclo vellem ſociare jugali,
Poſtquam primus amor deceptam morte fefellit:
Si non pertæſum thalami tædæque fuiſſet,
Huic uni forſan potui ſuccumbere culpæ.
Anna (fatebor enim) miſeri poſt fata Sichæi
Conjugis, et ſparſos fraterna cæde Penates,
Solus hic inflexit ſenſus, animumque labantem
Impulit. Agnoſco veteris veſtigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, pudor, quam te violo, aut tua jura reſolvo.
Ille meos, primus qui me ſibi junxit, amores
Abſtulit. Ille habeat ſecum, ſervetque ſepulcro.
Sic effata ſinum lacrimis implevit obortis.
Anna refert: O luce magis dilecta ſorori,
Solane perpetua mœrens carpere juventa;
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
Id cinerem aut Manes credis curare ſepultos?
Eſto: ægram nulli quondam flexere mariti,
Non Libyæ, non ante Tyro: deſpectus Iarbas,
Ductoreſque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit. Placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum conſederis arvis?
Hinc Gætulæ urbes, genus inſuperabile bello,
Et Numidæ infræni cingunt, et inhoſpita Syrtis:
Hinc deſerta ſiti regio, lateque furentes
Barcæi. Quid bella Tyro ſurgentia dicam,
Germanique minas?

Dis equidem auſpicibus reor et Junone ſecunda
Huc curſum Iliacas vento tenuiſſe carinas.
Quam tu urbem, ſoror, hanc cernes! quæ ſurgere regna
Conjugio tali! Teucrum comitantibus armis,
Punica ſe quantis attollet gloria rebus!
Tu modo poſce Deos veniam, ſacriſque litatis
Indulge hoſpitio, cauſaſque innecte morandi;
Dum pelago deſævit hiems, et aquoſus Orion,
Quaſſatæque rates, dum non tractabile cœlum.
His dictis incenſum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiæ menti, ſolvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo;
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
Ipſa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit;
Aut ante ora Deum pingues ſpatiatur ad aras,
Inſtauratque diem donis, pecudumque reclusis
Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? Eſt mollis flamma medullas
Interea, et tacitum vivit ſub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido, totaque vagatur
Urbe furens: qualis conjecta cerva ſagitta,
Quam procul incautam nemora inter Creſſia fixit
Paſtor agens telis, liquitque volatile ferrum
Neſcius. Illa fuga ſilvas ſaltuſque peragrat
Dictæos: hæret lateri letalis arundo.
Nunc media Æneam ſecum per mœnia ducit,
Sidoniaſque oſtentat opes, urbemque paratam.
Incipit effari, mediaque in voce reſiſtit.
Nunc eadem, labente die, convivia quærit,
Iliacoſque iterum demens audire labores

Expoſcit,

Expoſcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Poſt, ubi digreſſi, lumenque obſcura viciſſim
Luna premit, ſuadentque cadentia ſidera ſomnos;
Sola domo mœret vacua, ſtratiſque relictis
Incubat. Illum abſens abſentem auditque videtque;
Aut gremio Aſcanium genitoris imagine capta
Detinet, infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ aſſurgunt turres: non arma juventus
Exercet, portuſve aut propugnacula bello
Tuta parant. Pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.
Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri
Cara Jovis conjux, nec famam obſtare furori;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem et ſpolia ampla refertis
Tuque puerque tuus, magnum et memorabile nomen;
Una dolo Divum ſi femina victa duorum eſt.
Nec me adeo fallit, veritam te mœnia noſtra
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam pactoſque Hymenæos
Exercemus? Habes, tota quod mente petiſti.
Ardet amans Dido, traxitque per oſſa furorem.
Communem hunc ergo populum paribuſque regamus
Auſpiciis: liceat Phrygio ſervire marito,
Dotaleſque tuæ Tyrios permittere dextræ.
Olli (ſenſit enim ſimulata mente locutam,
Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)
Sic contra eſt ingreſſa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna ſequatur.
Sed fatis incerta feror, ſi Jupiter unam
Eſſe velit Tyriis urbem Trojaque profectis,
Miſcerive probet populos, aut fœdera jungi.

Tu conjux: tibi fas animum tentare precando.
Perge: ſequar. Tum ſic excepit regia Juno:
Mecum erit iſte labor. Nunc qua ratione, quod inſtat,
Confieri poſſit, paucis (adverte) docebo.
Venatum Æneas unaque miſerrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos craſtinus ortus
Extulerit Titan, radiiſque retexerit orbem.
His ego nigrantem commiſta grandine nimbum,
Dum trepidant alæ, ſaltuſque indagine cingunt,
Deſuper infundam, et tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, et nocte tegentur opaca.
Speluncam Dido dux et Trojanus eandem
Devenient. Adero, et, tua ſi mihi certa voluntas,
Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenæus erit. Non adverſata petenti
Annuit, atque dolis riſit Cytherea repertis.
Oceanum interea ſurgens Aurora relinquit.
It portis jubare exorto delecta juventus.
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Maſſylique ruunt equites, et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant; oſtroque inſignis et auro
Stat ſonipes, ac fræna ferox ſpumantia mandit.
Tandem progreditur, magna ſtipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo;
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.
Nec non et Phrygii comites, et lætus Iulus,
Incedunt. Ipſe ante alios pulcherrimus omnes
Infert ſe ſocium Æneas, atque agmina jungit.
Qualis, ubi hibernam Lyciam, Xanthique fluenta
Deſerit, ac Delum maternam inviſit Apollo,
Inſtauratque choros; miſtique altaria circum
Creteſque Dryopeſque fremunt, pictique Agathyrſi:

Ipſe

Ipſe jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro:
Tela ſonant humeris. Haud illo ſegnior ibat
Æneas: tantum egregio decus enitet ore.
Poſtquam altos ventum in montes, atque invia luſtra;
Ecce feræ ſaxi dejectæ vertice capræ
Decurrere jugis: alia de parte patentes
Tranſmittunt curſu campos, atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, monteſque relinquunt.
At puer Aſcanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo; jamque hos curſu, jam præterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum deſcendere monte leonem.
Interea magno miſceri murmure cœlum
Incipit. Inſequitur commiſta grandine nimbus:
Et Tyrii comites paſſim, et Trojana juventus,
Dardaniuſque nepos Veneris, diverſa per agros
Tecta metu petiere. Ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux et Trojanus eandem
Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Juno
Dant ſignum: fulſere ignes, et conſcius æther
Connubiis; ſummoque ululârunt vertice Nymphæ.
Ille dies primus leti primuſque malorum
Cauſa fuit. Neque enim ſpecie famave movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat. Hoc prætexit nomine culpam.
Extemplo Libyæ magnas it Fama per urbes:
Fama, malum quo non aliud velocius ullum,
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
Parva metu primo, mox ſeſe attollit in auras,
Ingrediturque ſolo, et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira irritata Deorum,
Extremam, ut perhibent, Cœo Enceladoque ſororem
Progenuit, pedibus celerem, et pernicibus alis:

Monſtrum horrendum, ingens; cui quot ſunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi ſubter, mirabile dictu,
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit aures.
Nocte volat cœli medio terræque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno.
Luce ſedet cuſtos aut ſummi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat urbes;
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat
Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat;
Veniſſe Ænean Trojano a ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra viro dignetur jungere Dido;
Nunc hiemem inter ſe luxu, quam longa, fovere
Regnorum immemores, turpique cupidine captos.
Hæc paſſim Dea fœda virum diffundit in ora.
Protinus ad regem curſus detorquet Iarban,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone ſatus, rapta Garamantide Nympha,
Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras poſuit, vigilemque ſacraverat ignem,
Excubias Divum æternas, pecudumque cruore
Pingue ſolum, et variis florentia limina ſertis.
Iſque amens animi, et rumore accenſus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina Divum,
Multa Jovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis:
Jupiter omnipotens, cui nunc Maruſia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
Aſpicis hæc? An te, genitor, cum fulmina torques,
Nequidquam horremus? cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, et inania murmura miſcent?
Femina, quæ noſtris errans in finibus urbem
Exiguam pretio poſuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia noſtra
Repulit, ac dominum Ænean in regna recepit.

Et

Et nunc ille Paris cum ſemiviro comitatu,
Mæonia mentum mitra crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur. Nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, araſque tenentem
Audiit omnipotens, oculoſque ad mœnia torſit
Regia, et oblitos famæ melioris amantes.
Tum ſic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis;
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatiſque datas non reſpicit urbes,
Alloquere, et celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promiſit, Graiumque ideo bis vindicat armis;
Sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a ſanguine Teucri
Proderet, ac totum ſub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſua molitur laude laborem;
Aſcanione pater Romanas invidet arces?
Quid ſtruit? aut qua ſpe inimica in gente moratur;
Nec prolem Auſoniam, et Lavinia reſpicit arva?
Naviget. Hæc ſumma eſt: hic noſtri nuntius eſto.
Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio; et primum pedibus talaria nectit
Aurea, quæ ſublimem alis, ſive æquora ſupra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit. Hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias ſub triſtia Tartara mittit;
Dat ſomnos adimitque, et lumina morte reſignat.
Illa fretus agit ventos, et turbida tranat
Nubila. Jamque volans apicem et latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit:
Atlantis, cinctum aſſidue cui nubibus atris

Piniferum

Piniferum caput et vento pulsatur et imbri:
Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento
Præcipitant senis, et glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit; avi similis, quæ circum litora, circum
Piscosos scopulos humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter cœlumque volabat,
Litus arenosum Libyæ ventosque secabat,
Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
Æneam fundantem arces ac tecta novantem
Conspicit: atque illi stellatus iaspide fulva
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna
Demissa ex humeris; dives quæ munera Dido
Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
Continuo invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
Extruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
Ipse Deum tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum et terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras.
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem;
Ascanium surgentem, et spes hæredis Iuli
Respice, cui regnum Italiæ Romanaque tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Æneas aspectu obmutuit amens,
Arrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit.
Ardet abire fuga, dulcesque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioque Deorum.

Heu!

Heu! quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat affatu? quæ prima exordia ſumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteſque rapit varias, perque omnia verſat.
Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt.
Mneſthea Sergeſtumque vocat, fortemque Cloanthum,
Claſſem aptent taciti, ſocios ad litora cogant;
Arma parent, et, quæ ſit rebus cauſa novandis,
Diſſimulent. Seſe interea, quando optima Dido
Neſciat, et tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus, et quæ molliſſima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio læti parent, ac juſſa faceſſunt.
At regina dolos (quis fallere poſſit amantem?)
Præſenſit, motuſque excepit prima futuros;
Omnia tuta timens. Eadem impia Fama furenti
Detulit armari claſſem, curſumque parari.
Sævit inops animi, totamque incenſa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita ſacris
Thyias, ubi audito ſtimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnuſque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Ænean compellat vocibus ultro:
Diſſimulare etiam ſperaſti, perfide, tantum
Poſſe nefas; tacituſque mea decedere terra?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris ſidere claſſem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
Crudelis? Quid ſi non arva aliena domoſque
Ignotas peteres, et Troja antiqua maneret;
Troja per undoſum peteretur claſſibus æquor?
Mene fugis? Per ego has lacrimas, dextramque tuam te,
(Quando aliud mihi jam miſeræ nihil ipſa reliqui)
Per connubia noſtra, per inceptos Hymenæos;

Si

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum; miſerere domus labentis, et iſtam,
Oro, ſi quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycæ gentes Nomadumque tyranni
Odere; infenſi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, et, qua ſola ſidera adibam,
Fama prior. Cui me moribundam deſeris, hoſpes?
Hoc ſolum nomen quoniam de conjuge reſtat.
Quid moror? An mea Pygmalion dum mœnia frater
Deſtruat, aut captam ducat Gætulus Iarbas?
Saltem ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſoboles, ſi quis mihi parvulus aula
Luderet Æneas, qui te tamen ore referret;
Non equidem omnino capta ac deſerta viderer.
Dixerat. Ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, et obnixus curam ſub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
Promeritam: nec me meminiſſe pigebit Eliſæ;
Dum memor ipſe mei, dum ſpiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abſcondere furto
Speravi (ne finge) fugam; nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me ſi fata meis paterentur ducere vitam
Auſpiciis, et ſponte mea componere curas;
Urbem Trojanam primum dulceſque meorum
Reliquias colerem: Priami tecta alta manerent,
Et recidiva manu poſuiſſem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ juſſere capeſſere ſortes.
Hic amor, hæc patria eſt. Si te Carthaginis arces
Phœniſſam, Libycæque aſpectus detinet urbis;
Quæ tandem, Auſonia Teucros conſidere terra,
Invidia eſt? Et nos fas extera quærere regna.

Me

Me patris Anchiſæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties aſtra ignea ſurgunt,
Admonet in ſomnis et turbida terret imago:
Me puer Aſcanius, capitiſque injuria cari,
Quem regno Heſperiæ fraudo et fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres Divum Jove miſſus ab ipſo
(Teſtor utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit. Ipſe Deum manifeſto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hauſi.
Deſine meque tuis incendere teque querelis:
Italiam non ſponte ſequor.
Talia dicentem jamdudum averſa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et ſic accenſa profatur:
Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide; ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.
Nam quid diſſimulo, aut quæ me ad majora reſervo?
Num fletu ingemuit noſtro? num lumina flexit?
Num lacrimas victus dedit, aut miſeratus amantem eſt?
Quæ quibus anteferam? Jam jam nec maxima Juno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis.
Nuſquam tuta fides. Ejectum litore, egentem
Excepi, et regni demens in parte locavi.
Amiſſam claſſem, ſocios a morte reduxi.
Heu Furiis incenſa feror! Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ ſortes, nunc et Jove miſſus ab ipſo
Interpres Divum fert horrida juſſa per auras.
Scilicet is ſuperis labor eſt: ea cura quietos
Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello.
I, ſequere Italiam ventis: pete regna per undas.
Spero equidem mediis, ſi quid pia numina poſſunt,
Supplicia hauſurum ſcopulis, et nomine Dido
Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus abſens;

Et,

Et, cum frigida mors anima ſeduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero. Dabis, improbe, pœnas.
Audiam, et hæc Manes veniet mihi fama ſub imos.
His medium dictis ſermonem abrumpit, et auras
Ægra fugit, ſeque ex oculis avertit et aufert;
Linquens multa metu cunctantem, et multa parantem
Dicere. Suſcipiunt famulæ, collapſaque membra
Marmoreo referunt thalamo, ſtratiſque reponunt.
At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, et dictis avertere curas;
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore,
Juſſa tamen Divum exequitur, claſſemque reviſit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celſas
Deducunt toto naves. Natat uncta carina;
Frondenteſque ferunt remos, et robora ſilvis
Infabricata, fugæ ſtudio.
Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes.
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cum populant, hiemis memores, tectoque reponunt;
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle anguſto: pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris; pars agmina cogunt,
Caſtigantque moras: opere omnis ſemita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia ſenſus?
Quoſve dabas gemitus, cum litora fervere late
Proſpiceres arce ex ſumma, totumque videres
Miſceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
Cogitur, et ſupplex animos ſubmittere amori;
Ne quid inexpertum fruſtra moritura relinquat.
Anna, vides toto properari litore circum.
Undique convenere: vocat jam carbaſus auras,
Puppibus et læti nautæ impoſuere coronas.

Hunc

Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem;
Et perferre, ſoror, potero. Miſeræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi. Solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere ſenſus:
Sola viri molles aditus, et tempora noras.
I, ſoror, atque hoſtem ſupplex affare ſuperbum:
Non ego cum Danais Trojanam exſcindere gentem
Aulide juravi, claſſemve ad Pergama miſi;
Nec patris Anchiſæ cinerem Manesve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quo ruit? Extremum hoc miſeræ det munus amanti:
Expectet facilemque fugam, ventoſque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro;
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus inane peto, requiem ſpatiumque furori;
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam: miſerere ſororis:
Quam mihi cum dederis cumulatam, morte remittam.
Talibus orabat, taleſque miſerrima fletus
Fertque refertque ſoror: ſed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obſtant, placidaſque viri Deus obſtruit aures.
Ac velut annoſo validam cum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant; it ſtridor, et alte
Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes:
Ipſa hæret ſcopulis, et, quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in Tartara tendit.
Haud ſecus aſſiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno perſentit pectore curas.
Mens immota manet: lacrimæ volvuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cœli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat;

Vidit,

Vidit, turicremis cum dona imponeret aris,
Horrendum dictu! latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscœnum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Præterea fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis et festo fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces et verba vocantis
Visa viri, nox cum terras obscura teneret;
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, et longas in fletum ducere voces.
Multaque præterea vatum prædicta piorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem
In somnis ferus Æneas: semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, et Tyrios deserta quærere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solem geminum, et duplices se ostendere Thebas;
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem et serpentibus atris
Cum fugit, ultriceſque sedent in limine Diræ.
Ergo ubi concepit Furias evicta dolore,
Decrevitque mori; tempus secum ipsa modumque
Exigit, et, mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
Inveni, germana, viam (gratare sorori)
Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem juxta solemque cadentem
Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum:
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasque draconi
Quæ dabat, et sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella soporiferumque papaver.

Hæc

Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentes,
Quas velit; aſt aliis duras immittere curas;
Siſtere aquam fluviis, et vertere ſidera retro:
Nocturnoſque ciet Manes. Mugire videbis
Sub pedibus terram, et deſcendere montibus ornos.
Teſtor, cara, Deos, et te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige, et arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuviaſque omnes, lectumque jugalem,
Quo perii, ſuperimponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet monſtratque ſacerdos.
Hæc effata ſilet. Pallor ſimul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera ſacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, quam morte Sichæi.
Ergo juſſa parat.
At regina, pyra penetrali in ſede ſub auras
Erecta ingenti tædis atque ilice ſecta,
Intenditque locum ſertis, et fronde coronat
Funerea: ſuper exuvias, enſemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum, et crines effuſa ſacerdos
Ter centum tonat ore Deos, Erebumque, Chaoſque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparſerat et latices ſimulatos fontis Averni:
Falcibus et meſſæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni:
Quæritur et naſcentis equi de fronte revulſus,
Et matri præreptus amor.
Ipſa mola manibuſque piis altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veſte recincta,
Teſtatur moritura Deos, et conſcia fati
Sidera: tum, ſi quod non æquo fœdere amantes

Curæ numen habet, juſtumque memorque precatur.
Nox erat, et placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras, ſilvæque et ſæva quierant
Æquora; cum medio volvuntur ſidera lapſu,
Cum tacet omnis ager: pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus late liquidos, quæque aſpera dumis
Rura tenent, ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti
Lenibant curas, et corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœniſſa, neque unquam
Solvitur in ſomnos, oculiſve aut pectore noctem
Accipit. Ingeminant curæ; rurſuſque reſurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æſtu.
Sic adeo inſiſtit, ſecumque ita corde volutat:
En quid ago? Rurſuſne procos irriſa priores
Experiar; Nomadumque petam connubia ſupplex,
Quos ego ſim toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur claſſes atque ultima Teucrum
Juſſa ſequar? quiane auxilio juvat ante levatos,
Aut bene apud memores veteris ſtat gratia facti?
Quis me autem (fac velle) ſinet, ratibuſve ſuperbis
Inviſam accipiet? Neſcis heu, perdita, necdum
Laomedonteæ ſentis perjuria gentis?
Quid tum? Sola fuga nautas comitabor ovantes?
An Tyriis omnique manu ſtipata meorum
Inferar? et quos Sidonia vix urbe revelli,
Rurſus agam pelago, et ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es; ferroque averte dolorem.
Tu lacrimis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque objicis hoſti.
Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam
Degere more feræ, tales nec tangere curas?
Non ſervata fides cineri promiſſa Sichæo.
Tantos illa ſuo rumpebat pectore queſtus.
Æneas celſa in puppi, jam certus eundi,

Carpebat-

Carpebat ſomnos, rebus jam rite paratis.
Huic ſe forma Dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis, rurſuſque ita viſa monere eſt;
Omnia Mercurio ſimilis, vocemque coloremque,
Et crines flavos, et membra decora juventæ:
Nate Dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec, quæ te circum ſtent deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?
Illa dolos dirumque nefas in pectore verſat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æſtu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare poteſtas?
Jam mare turbari trabibus, fævaſque videbis
Collucere faces, jam fervere litora flammis;
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile ſemper
Femina. Sic fatus nocti ſe immiſcuit atræ.
Tum vero Æneas, ſubitis exterritus umbris,
Corripit e ſomno corpus, ſocioſque fatigat:
Præcipites vigilate, viri, et conſidite tranſtris:
Solvite vela citi. Deus, æthere miſſus ab alto,
Feſtinare fugam, tortoſque incidere funes,
Ecce iterum ſtimulat. Sequimur te, ſancte Deorum,
Quiſquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adſis O, placidusque juves, et ſidera cœlo
Dextra feras. Dixit, vaginaque eripit enſem
Fulmineum, ſtrictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes ſimul ardor habet: rapiuntque, ruuntque:
Litora deſeruere: latet ſub claſſibus æquor.
Adnixi torquent ſpumas, et cærula verrunt.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Regina, e ſpeculis ut primum albeſcere lucem
Vidit, et æquatis claſſem procedere velis,
Litoraque et vacuos ſenſit ſine remige portus,

Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flaventesque abscissa comas: Proh Jupiter! ibit
Hic, ait, et nostris illuserit advena regnis?
Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
Diripientque rates alii navalibus? Ite,
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.
Quid loquor? aut ubi sum? Quæ mentem insania mutat?
Infelix Dido! nunc te fata impia tangunt.
Tum decuit, cum sceptra dabas. En dextra fidesque!
Quem secum patrios aiunt portare Penates,
Quem subiisse humeris confectum ætate parentem!
Non potui abreptum divellere corpus, et undis
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriisque epulandum apponere mensis?
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna. Fuisset.
Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
Implessemque foros flammis, natumque patremque
Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuque harum interpres curarum, et conscia Juno,
Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
Et Diræ ultrices, et Di morientis Elisæ,
Accipite hæc, meritumque malis advertite numen,
Et nostras audite preces. Si tangere portus
Infandum caput ac terris adnare necesse est,
Et sic fata Jovis poscunt, hic terminus hæret;
At bello audacis populi vexatus et armis,
Finibus extorris, complexu avulsus Iuli,
Auxilium imploret, videatque indigna suorum
Funera: nec, cum se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
Hæc precor: hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum vos, O Tyrii, stirpem et genus omne futurum

Exercete

Exercete odiis, cinerique hæc mittite noſtro
Munera. Nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque ſequare colonos,
Nunc, olim, quocunque dabunt ſe tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipſique nepoteſque.
Hæc ait, et partes animum verſabat in omnes;
Inviſam quærens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi;
Namque ſuam patria antiqua cinis ater habebat:
Annam, cara, mihi, nutrix, huc ſiſte ſororem:
Dic corpus properet fluviali ſpargere lympha,
Et pecudes ſecum et monſtrata piacula ducat:
Sic veniat. Tuque ipſa pia tege tempora vitta.
Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
Perficere eſt animus, finemque imponere curis;
Dardaniique rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait. Illa gradum ſtudio celerabat anili.
At trepida, et cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculiſque trementes
Interfuſa genas, et pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, et altos
Conſcendit furibunda rogos, enſemque recludit
Dardanium, non hos quæſitum munus in uſus.
Hic, poſtquam Iliacas veſtes notumque cubile
Conſpexit, paulum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque noviſſima verba:
Dulces exuviæ, dum fata Deuſque ſinebant,
Accipite hanc animam, meque his exſolvite curis.
Vixi, et, quem dederat curſum Fortuna, peregi;
Et nunc magna mei ſub terras ibit imago.
Urbem præclaram ſtatui: mea mœnia vidi:
Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi:

Felix, heu nimium felix! si litora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit, et, os impressa toro: Moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait. Sic, sic juvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostræ secum ferat omina mortis.
Dixerat, atque illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem, sparsasque manus. It clamor ad alta
Atria: concussam bacchatur Fama per urbem.
Lamentis, gemituque, et femineo ululatu
Tecta fremunt: resonat magnis plangoribus æther.
Non aliter, quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque Deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
Unguibus ora soror fœdans et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes aræque parabant?
Quid primum deserta querar? comitemne sororem
Sprevisti moriens? Eadem me ad fata vocasses:
Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
Voce Deos, sic te ut posita crudelis abessem?
Extinxti me teque, soror, populumque, patresque
Sidonios, urbemque tuam. Date, vulnera lymphis
Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata gradus evaserat altos,
Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa, graves oculos conata attollere, rursus
Deficit. Infixum stridet sub pectore vulnus.
Ter sese attollens cubitoque adnixa levavit:

Ter revoluta toro eſt, oculiſque errantibus alto
Quæſivit cœlo lucem, ingemuitque reperta.
Tum Juno omnipotens, longum miſerata dolorem,
Difficileſque obitus, Irim demiſit Olympo,
Quæ luctantem animam nexoſque reſolveret artus.
Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed miſera ante diem, ſubitoque accenſa furore,
Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roſcida pennis,
Mille trahens varios adverſo ſole colores,
Devolat, et ſupra caput adſtitit: Hunc ego Diti
Sacrum juſſa fero, teque iſto corpore ſolvo.
Sic ait, et dextra crinem ſecat: omnis et una
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

ÆNEIDOS LIB. V.

INTEREA medium Æneas jam claſſe tenebat
Certus iter, fluctuſque atros Aquilone ſecabat;
Mœnia reſpiciens, quæ jam infelicis Eliſæ
Collucent flammis. Quæ tantum accenderit ignem,
Cauſa latet; duri magno ſed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid femina poſſit,
Triſte per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus, maria undique et undique cœlum;
Olli cæruleus ſupra caput adſtitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
Colligere arma jubet, validiſque incumbere remis;

Obliquatque ſinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Ænea, non, ſi mihi Jupiter auctor
Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere cœlo.
Mutati tranſverſa fremunt et Veſpere ab atro
Conſurgunt venti, atque in nubem cogitur aer.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, ſequamur;
Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
Fida reor fraterna Erycis, portuſque Sicanos;
Si modo rite memor ſervata remetior aſtra.
Tum pius Æneas: Equidem ſic poſcere ventos
Jamdudum, et fruſtra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis. An ſit mihi gratior ulla,
Quove magis feſſas optem demittere naves,
Quam quæ Dardanium tellus mihi ſervat Aceſten,
Et patris Anchiſæ gremio complectitur oſſa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, et vela ſecundi
Intendunt Zephyri. Fertur cita gurgite claſſis;
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelſo miratus vertice montis
Adventum ſociaſque rates, occurrit Aceſtes,
Horridus in jaculis et pelle Libyſtidis urſæ;
Troia Criniſo conceptum flumine mater
Quem genuit. Verum non immemor ille parentum
Gratatur reduces, et gaza lætus agreſti
Excipit, ac feſſos opibus ſolatur amicis.
Poſtera cum primo ſtellas Oriente fugarat
Clara dies; ſocios in cœtum litore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidæ magni, genus alto a ſanguine Divum,
Annuus exactis completur menſibus orbis,
Ex quo reliquias divinique oſſa parentis
Condidimus terra, mœſtaſque ſacravimus aras.
Jamque dies (ni fallor) adeſt, quem ſemper acerbum,

Semper

Semper honoratum (ſic Di voluiſtis) habebo.
Hunc ego Gætulis agerem ſi Syrtibus exul,
Argolicove mari deprenſus, et urbe Mycenæ;
Annua vota tamen ſolenneſque ordine pompas
Exequerer, ſtrueremque ſuis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipſius et oſſa parentis,
Haud equidem ſine mente, reor, ſine numine Divum
Adſumus, et portus delati intramus amicos.
Ergo agite, et lætum cuncti celebremus honorem:
Poſcamus ventos, atque hæc me ſacra quotannis
Urbe velit poſita templis ſibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troja generatus Aceſtes
Dat numero capita in naves. Adhibete Penates
Et patrios epulis, et quos colit hoſpes Aceſtes.
Præterea, ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiiſque retexerit orbem;
Prima citæ Teucris ponam certamina claſſis.
Quique pedum curſu valet, et qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior levibuſque ſagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cæſtu;
Cuncti adſint, meritæque expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, et tempora cingite ramis.
Sic fatus, velat materna tempora myrto.
Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Aceſtes,
Hoc puer Aſcanius: ſequitur quos cætera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
Hic duo rite mero libans carcheſia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo ſanguine ſacro;
Purpureoſque jacit flores, ac talia fatur:
Salve, ſancte parens, iterum: ſalvete, recepti
Nequidquam cineres, animæque umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos fataliaque arva,
Nec tecum Auſonium, quicunque eſt, quærere Tybrim.

Dixerat

Dixerat hæc, adytis cum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, ſeptena volumina traxit,
Amplexus placide tumulum, lapſuſque per aras:
Cæruleæ cui terga notæ, maculoſus et auro
Squamam incendebat fulgor; ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverſo ſole colores.
Obſtupuit viſu Æneas. Ille agmine longo
Tandem inter pateras, et levia pocula ſerpens,
Libavitque dapes, rurſuſque innoxius imo
Succeſſit tumulo, et depaſta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori inſtaurat honores,
Incertus Geniumne loci, famulumne parentis
Eſſe putet. Cædit quinas de more bidentes,
Totque ſues, totidem nigrantes terga juvencos;
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchiſæ magni, Maneſque Acheronte remiſſos.
Nec non et ſocii, quæ cuique eſt copia, læti
Dona ferunt, onerantque aras, mactantque juvencos.
Ordine ahena locant alii, fuſique per herbam
Subjiciunt veribus prunas, et viſcera torrent.
Expectata dies aderat, nonamque ſerena
Auroram Phaethontis equi jam luce vehebant;
Famaque finitimos et clari nomen Aceſtæ
Excierat. Læto complerant litora cœtu
Viſuri Æneadas, pars et certare parati.
Munera principio ante oculos circoque locantur
In medio; ſacri tripodes, virideſque coronæ,
Et palmæ, pretium victoribus, armaque, et oſtro
Perfuſæ veſtes, argenti aurique talenta:
Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor, ex omni delectæ claſſe, carinæ.
Velocem Mneſtheus agit acri remige Priſtin,
Mox Italus Mneſtheus, genus a quo nomine Memmi:

Ingentemque

Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
Urbis opus; triplici pubes quam Dardana verſu
Impellunt, terno conſurgunt ordine remi.
Sergeſtuſque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna; Scyllaque Cloanthus
Cærulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.
Eſt procul in pelago ſaxum ſpumantia contra
Litora, quod tumidis ſubmerſum tunditur olim
Fluctibus, hiberni condunt ubi ſidera Cori:
Tranquillo ſilet, immotaque attollitur unda
Campus, et apricis ſtatio gratiſſima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit ſignum nautis pater; unde reverti
Scirent, et longos ubi circumflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt, ipſique in puppibus auro
Ductores longe effulgent oſtroque decori.
Cætera populea velatur fronde juventus,
Nudatoſque humeros oleo perfuſa niteſcit.
Conſidunt tranſtris, intentaque brachia remis:
Intenti expectant ſignum, exultantiaque haurit
Corda pavor pulſans, laudumque arrecta cupido.
Inde, ubi clara dedit ſonitum tuba, finibus omnes
(Haud mora) proſiluere ſuis: ferit æthera clamor
Nauticus: adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt pariter ſulcos, totumque dehiſcit
Convulſum remis roſtriſque tridentibus æquor.
Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus;
Nec ſic immiſſis aurigæ undantia lora
Concuſſere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plauſu fremituque virum ſtudiiſque faventum
Conſonat omne nemus, vocemque incluſa volutant
Litora: pulſati colles clamore reſultant.
Effugit ante alios, primiſque elabitur undis

Turbam

Turbam inter fremitumque Gyas: quem deinde Cloanthus
Conſequitur, melior remis; ſed pondere pinus
Tarda tenet. Poſt hos æquo diſcrimine Priſtis
Centauruſque locum tendunt ſuperare priorem.
Et nunc Priſtis habet, nunc victam præterit ingens
Centaurus: nunc una ambæ junctiſque feruntur
Frontibus, et longa ſulcant vada ſalſa carina.
Jamque propinquabant ſcopulo, metamque tenebant,
Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten:
Quo tantum mihi dexter abis? Huc dirige curſum.
Litus ama, et lævas ſtringat ſine palmula cautes:
Altum alii teneant. Dixit. Sed cæca Menœtes
Saxa timens proram pelagi detorquet ad undas:
Quo diverſus abis? iterum, Pete ſaxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: et ecce Cloanthum
Reſpicit inſtantem tergo, et propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyæ ſcopuloſque ſonantes
Radit iter lævum interior, ſubituſque priorem
Præterit, et metis tenet æquora tuta relictis.
Tum vero exarſit juveni dolor oſſibus ingens,
Nec lacrimis caruere genæ; ſegnemque Menœten,
Oblitus decoriſque ſui ſociumque ſalutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipſe gubernaclo rector ſubit, ipſe magiſter;
Hortaturque viros, clavumque ad litora torquet.
At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo eſt
Jam ſenior, madidaque fluens in veſte, Menœtes
Summa petit ſcopuli, ſiccaque in rupe reſedit.
Illum et labentem Teucri et riſere natantem,
Et ſalſos rident revomentem pectore fluctus.
Hic læta extremis ſpes eſt accenſa duobus,
Sergeſto Mneſtheoque, Gyan ſuperare morantem.
Sergeſtus capit ante locum, ſcopuloque propinquat:

Nec

Nec tota tamen ille prior præeunte carina:
Parte prior, partem roſtro premit æmula Priſtis.
At media ſocios incedens nave per ipſos
Hortatur Mneſtheus: Nunc, nunc inſurgite remis,
Hectorei ſocii, Trojæ quos ſorte ſuprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis Syrtibus uſi,
Ionioque mari, Maleæque ſequacibus undis.
Non jam prima peto Mneſtheus, neque vincere certo;
Quanquam O! Sed ſuperent, quibus hoc, Neptune, dediſti.
Extremos pudeat rediiſſe. Hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine ſummo
Procumbunt: vaſtis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturque ſolum. Tum creber anhelitus artus
Aridaque ora quatit: ſudor fluit undique rivis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Namque furens animi, dum proram ad ſaxa ſuburget
Interior, ſpatioque ſubit Sergeſtus iniquo;
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſæ cautes, et acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illiſaque prora pependit.
Conſurgunt nautæ, et magno clamore morantur;
Ferrataſque trudes et acuta cuſpide contos
Expediunt, fractoſque legunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus ſucceſſuque acrior ipſo,
Agmine remorum celeri, ventiſque vocatis,
Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
Qualis ſpelunca ſubito commota columba,
Cui domus et dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plauſumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem; mox aere lapſa quieto
Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas.
Sic Mneſtheus, ſic ipſa fuga ſecat ultima Priſtis
Æquora: ſic illam fert impetus ipſe volantem.

Et

Et primum in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, brevibuſque vadis, fruſtraque vocantem
Auxilia, et fractis diſcentem currere remis.
Inde Gyan, ipſamque ingenti mole Chimæram
Conſequitur. Cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.
Solus jamque ipſo ſupereſt in fine Cloanthus;
Quem petit, et ſummis adnixus viribus urget.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique ſequentem
Inſtigant ſtudiis, reſonatque fragoribus æther.
Hi proprium decus, et partum indignantur honorem
Ni teneant; vitamque volunt pro laude paciſci.
Hos ſucceſſus alit: poſſunt, quia poſſe videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris;
Ni palmas ponto tendens utraſque, Cloanthus
Fudiſſetque preces, Divoſque in vota vocaſſet:
Di, quibus imperium eſt pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in litore taurum
Conſtituam ante aras voti reus, extaque ſalſos
Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis ſub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus, Panopeaque virgo;
Et pater ipſe manu magna Portunus euntem
Impulit. Illa Noto citius volucrique ſagitta
Ad terram fugit, et portu ſe condidit alto.
Tum ſatus Anchiſa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro;
Muneraque in naves ternos optare juvencos,
Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipſis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura mæandro duplici Melibœa cucurrit,
Intextuſque puer frondoſa regius Ida
Veloces jaculo cervos curſuque fatigat

Acer,

Acer, anhelanti ſimilis; quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas nequidquam ad ſidera tendunt
Cuſtodes; fævitque canum latratus in auras.
At qui deinde locum tenuit virtute ſecundum,
Levibus huic hamis conſertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipſe
Victor apud rapidum Simoenta ſub Ilio alto,
Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagariſque ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleus curſu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex ære lebetas,
Cymbiaque argento perfecta, atque aſpera ſignis.
Jamque adeo donati omnes, opibuſque ſuperbi,
Puniceis ibant evincti tempora tæniis;
Cum fævo e ſcopulo multa vix arte revulſus,
Amiſſis remis, atque ordine debilis uno,
Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.
Qualis ſæpe viæ deprenſus in aggere ſerpens,
Ærea quem obliquum rota tranſiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit ſaxo lacerumque viator,
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus;
Parte ferox, ardenſque oculis, et ſibila colla
Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodis, ſeque in ſua membra plicantem.
Tali remigio navis ſe tarda movebat:
Vela facit tamen, et velis ſubit oſtia plenis.
Sergeſtum Æneas promiſſo munere donat,
Servatam ob navem lætus, ſocioſque reductos.
Olli ſerva datur, operum haud ignara Minervæ,
Creſſa genus Pholoe, geminique ſub ubere nati.
Hoc pius Æneas miſſo certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant

Cingebant silvæ; mediaque in valle theatri
Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, exstructoque resedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, et præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mistique Sicani,
Nisus et Euryalus primi:
Euryalus forma insignis viridique juventa,
Nisus amore pio pueri. Quos deinde secutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius, simul et Patron; quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadio Tegeææ sanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes Helymus Panopesque,
Assueti silvis, comites senioris Acestæ.
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Æneas quibus in mediis sic deinde locutus:
Accipite hæc animis, lætasque advertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Cnossia bina dabo levato lucida ferro
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem.
Omnibus hic erit unus honos. Tres præmia primi
Accipient, flavaque caput nectentur oliva.
Primus equum phaleris insignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
Threiciis; lato quam circumplectitur auro
Balteus, et tereti subnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt, signoque repente
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt
Effusi, nimbo similes: simul ultima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius: spatio post deinde relicto

Tertius

Tertius Euryalus.
Euryalumque Helymus ſequitur; quo deinde ſub ipſo
Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,
Incumbens humero: ſpatia et ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elapſus prior, ambiguumve relinquat.
Jamque fere ſpatio extremo feſſique ſub ipſam
Finem adventabant; levi cum ſanguine Niſus
Labitur infelix, cæſis ut forte juvencis
Fuſus humum viride ſque ſuper madefecerat herbas.
Hic juvenis jam victor ovans veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo; ſed pronus in ipſo
Concidit immundoque ſimo ſacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam ſeſe oppoſuit Salio per lubrica ſurgens.
Ille autem ſpiſſa jacuit revolutus arena.
Emicat Euryalus, et munere victor amici
Prima tenet, plauſuque volat fremituque ſecundo.
Poſt Helymus ſubit, et nunc tertia palma Diores.
Hic totum caveæ conſeſſum ingentis, et ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet;
Ereptumque dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrimæque decoræ,
Gratior et pulchro veniens in corpore virtus.
Adjuvat, et magna proclamat voce Diores,
Qui ſubiit palmæ, fruſtraque ad præmia venit
Ultima, ſi primi Salio redduntur honores.
Tum pater Æneas: Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri, et palmam movet ordine nemo:
Me liceat caſus miſerari inſontis amici.
Sic fatus, tergum Gætuli immane leonis
Dat Salio, villis oneroſum atque unguibus aureis.
Hic Niſus: Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſeret; quæ munera Niſo
Digna dabis? primam merui qui laude coronam;

Ni me, quæ Salium, Fortuna inimica tuliſſet.
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, et udo
Turpia membra ſimo. Riſit pater optimus olli,
Et clypeum efferri juſſit, Didymaonis artes,
Neptuni ſacro Danais de poſte refixum.
Hoc juvenem egregium præſtanti munere donat.
Poſt ubi confecti curſus, et dona peregit:
Nunc, ſi cui virtus animuſque in pectore præſens
Adſit, et evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, et geminum pugnæ proponit honorem:
Victori velatum auro vittiſque juvencum;
Enſem atque inſignem galeam, ſolatia victo.
Nec mora: continuo vaſtis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virum ſe murmure tollit,
Solus qui Paridem ſolitus contendere contra:
Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui ſe
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, et fulva moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in prœlia tollit,
Oſtenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius: nec quiſquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibuſque inducere cæſtus.
Ergo alacris, cunctoſque putans excedere palma,
Æneæ ſtetit ante pedes; nec plura moratus,
Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate Dea, ſi nemo audet ſe credere pugnæ,
Quæ finis ſtandi? quo me decet uſque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ, reddique viro promiſſa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proximus ut viridante toro conſederat herbæ:
Entelle, heroum quondam fortiſſime fruſtra,

Tantane

Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona fines? Ubi nunc nobis Deus ille, magiſter
Nequidquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, et ſpolia illa tuis pendentia tectis?
Ille ſub hæc: Non laudis amor, nec gloria ceſſit
Pulſa metu; ſed enim gelidus tardante ſenecta
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque improbus iſte
Exultat fidens, ſi nunc foret illa juventas;
Haud equidem pretio inductus pulchroque juvenco
Veniſſem: nec dona moror. Sic deinde locutus,
In medium geminos immani pondere cæſtus
Projecit; quibus acer Eryx in prœlia ſuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi: tantorum ingentia ſeptem
Terga boum plumbo inſuto ferroque rigebant.
Ante omnes ſtupet ipſe Dares, longeque recuſat;
Magnanimuſque Anchiſiades et pondus et ipſa
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.
Tum ſenior tales referebat pectore voces:
Quid, ſi quis cæſtus ipſius et Herculis arma
Vidiſſet, triſtemque hoc ipſo in litore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra ſtetit: his ego ſuetus,
Dum melior vires ſanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed, ſi noſtra Dares hæc Troius arma recuſat,
Idque pio ſedet Æneæ, probat auctor Aceſtes;
Æquemus pugnas. Erycis tibi terga remitto:
Solve metus, et tu Trojanos exue cæſtus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna oſſa lacertoſque
Exuit, atque ingens media conſiſtit arena.

Tum ſatus Anchiſa cæſtus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad ſuperas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu;
Immiſcentque manus manibus, pugnamque laceſſunt.
Ille pedum melior motu, fretuſque juventa:
Hic membris et mole valens; ſed tarda trementi
Genua labant: vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter ſe vulnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, et pectore vaſtos
Dant ſonitus, erratque aures et tempora circum
Crebra manus: duro crepitant ſub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus, niſuque immotus eodem
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celſam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana ſedet circum caſtella ſub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum, et variis aſſultibus irritus urget.
Oſtendit dextram inſurgens Entellus, et alte
Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
Prævidit, celerique elapſus corpore ceſſit.
Entellus vires in ventum effudit, et ultro
Ipſe gravis graviterque ad terram pondere vaſto
Concidit: ut quondam cava concidit aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Conſurgunt ſtudiis Teucri et Trinacria pubes:
It clamor cœlo, primuſque accurrit Aceſtes,
Æquævumque ab humo miſerans attollit amicum.
At non tardatus caſu neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, ac vim ſuſcitat ira.
Tum pudor incendit vires, et conſcia virtus;
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto,
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtra.

Nec

Nec mora, nec requies. Quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant, ſic denſis ictibus heros
Creber utraque manu pulſat verſatque Dareta.
Tum pater Æneas procedere longius iras,
Et ſævire animis Entellum haud paſſus acerbis;
Sed finem impoſuit pugnæ, feſſumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, converſaque numina ſentis?
Cede Deo. Dixitque, et prœlia voce diremit.
Aſt illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, craſſumque cruorem
Ore ejectantem, miſtoſque in ſanguine dentes,
Ducunt ad naves; galeamque enſemque vocati
Accipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
Hic victor, ſuperans animis, tauroque ſuperbus:
Nate Dea, voſque hæc, inquit, cognoſcite, Teucri;
Et mihi quæ fuerint juvenali in corpore vires,
Et qua ſervetis revocatum a morte Dareta.
Dixit, et adverſi contra ſtetit ora juvenci,
Qui donum adſtabat pugnæ; duroſque reducta
Libravit dextra media inter cornua cæſtus
Arduus, effractoque illiſit in oſſa cerebro.
Sternitur, exanimiſque tremens procumbit humi bos.
Ille ſuper tales effundit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Perſolvo: hic victor cæſtus artemque repono.
Protinus Æneas celeri certare ſagitta
Invitat, qui forte velint, et prœmia ponit;
Ingentique manu malum de nave Sereſti
Erigit; et volucrem trajecto in fune columbam,
Quo ferrum tendant, malo ſuſpendit ab alto.
Convenere viri, dejectamque ærea ſortem
Accepit galea: et primus clamore ſecundo

Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis;
Quem modo navali Mneſtheus certamine victor
Conſequitur, viridi Mneſtheus evinctus oliva.
Tertius Eurytion, tuus, O clariſſime, frater,
Pandare; qui, quondam juſſus confundere fœdus,
In medios telum torſiſti primus Achivos.
Extremus, galeaque ima ſubſedit Aceſtes;
Auſus et ipſe manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro ſe quiſque viri, et depromunt tela pharetris.
Primaque per cœlum nervo ſtridente ſagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras;
Et venit, adverſique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, et ingenti ſonuerunt omnia plauſu.
Poſt acer Mneſtheus adducto conſtitit arcu,
Alta petens; pariterque oculos telumque tetendit.
Aſt ipſam miſerandus avem contingere ferro
Non valuit: nodos et vincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
Jam vacuo lætam cœlo ſpeculatus; et alis
Plaudentem nigra figit ſub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in aſtris
Æthereis, fixamque refert delapſa ſagittam.
Amiſſa ſolus palma ſuperabat Aceſtes:
Qui tamen aerias telum contendit in auras,
Oſtentans artemque pater, arcumque ſonantem.
Hic oculis ſubitum objicitur magnoque futurum
Augurio monſtrum. Docuit poſt exitus ingens;
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arſit arundo,

Signavitque

Signavitque viam flammis, tenuesque recessit
Consumta in ventos: cœlo ceu sæpe refixa
Transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis hæsere animis, superosque precati
Trinacrii Teucrique viri. Nec maximus omen
Abnuit Æneas; sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater: nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exsortem ducere honores.
Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis;
Cratera impressum signis, quem Thracius olim
Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
Sic fatus cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Acesten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori;
Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas nondum certamine misso,
Custodem ad sese comitemque impubis Iuli
Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, et Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis,
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, et campos jubet esse patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus.
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
Cornea bina ferunt præfixo hastilia ferro:
Pars leves humero pharetras: et pectore summo
Flexilis obtorti per collum it circulus auri.

Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores: pueri bis seni quemque secuti
Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis: vestigia primi
Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atti duxere Latini:
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnes pulcher Iulus
Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidæ, veterumque agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem læti consessum oculosque suorum
Lustravere in equis; signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrere pares, atque agmina terni
Diductis solvere choris; rursusque vocati
Convertere vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
Adversis spatiis, alternosque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fuga nudant, nunc spicula vertunt
Infensi: facta pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi
Falleret indeprensus et irremeabilis error.
Haud alio Teucrum nati vestigia cursu
Impediunt, texuntque fugas et prælia ludo;

Delphinum ſimiles, qui per maria humida nando
Carpathium Libycumque ſecant, luduntque per undas.
Hunc morem, hos curſus, atque hæc certamina primus
Aſcanius, Longam muris cum cingeret Albam,
Retulit, et priſcos docuit celebrare Latinos.
Quo puer ipſe modo, ſecum quo Troia pubes,
Albani docuere ſuos. Hinc maxima porro
Accepit Roma, et patrium ſervavit honorem;
Trojaque nunc pueri Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt ſolennia ludis,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem, ventoſque aſpirat eunti
Multa movens, necdum antiquum ſaturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa, cito decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum, et litora luſtrat,
Deſertoſque videt portus, claſſemque relictam.
At procul in ſola ſecretæ Troades acta
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctæque profundum
Pontum aſpectabant flentes. Heu tot vada feſſis
Et tantum ſupereſſe maris! vox omnibus una.
Urbem orant: tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Conjicit, et faciemque Deæ veſtemque reponit.
Fit Beroe, Tmarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, et quondam nomen, natique fuiſſent;
Ac ſic Dardanidum mediam ſe matribus infert:
O miſeræ, quas non manus, inquit, Achaica bello
Traxerit ad letum patriæ ſub mœnibus! O gens
Infelix, cui te exitio Fortuna reſervat?
Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas,
Cum freta, cum terras omnes, tot inhoſpita ſaxa

Sideraque

Sideraque emensæ ferimur; dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, et volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes.
Quid prohibet muros jacere, et dare civibus urbem?
O patria, et rapti nequidquam ex hoste Penates,
Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? Nusquam
Hectoreos amnes Xanthum et Simoenta videbo?
Quin agite, et mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandræ per somnum vatis imago
Ardentes dare visa faces. Hic quærite Trojam,
Hic domus est, inquit, vobis: jam tempus agi res:
Nec tantis mora prodigiis. En quatuor aræ
Neptuno. Deus ipse faces animumque ministrat.
Hæc memorans, prima infensum vi corripit ignem,
Sublataque procul dextra connixa coruscat,
Et jacit. Arrectæ mentes, stupefactaque corda
Iliadum. Hic una e multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroe vobis, non hæc Rhœteia, matres,
Est Dorycli conjux. Divini signa decoris,
Ardentesque notate oculos; qui spiritus illi,
Qui vultus, vocisve sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui
Ægram, indignantem tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
Hæc effata.
At matres primo ancipites, oculisque malignis
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter amorem
Præsentis terræ, fatisque vocantia regna;
Cum Dea se paribus per cœlum sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum vero attonitæ monstris, actæque furore
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem:
Pars spoliant aras, frondem, ac virgulta, facesque
Conjiciunt.

Conjiciunt. Furit immiſſis Vulcanus habenis
Tranſtra per et remos, et pictas abiete puppes.
Nuntius Anchiſæ ad tumulum cuneoſque theatri
Incenſas perfert naves Eumelus; et ipſi
Reſpiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus et Aſcanius, curſus ut lætus equeſtres
Ducebat, ſic acer equo turbata petivit
Caſtra; nec exanimes poſſunt retinere magiſtri.
Quis furor iſte novus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
Heu! miſeræ cives? Non hoſtem, inimicaque caſtra
Argivum, veſtras ſpes uritis. En ego veſter
Aſcanius. Galeam ante pedes projecit inanem,
Qua ludo indutus belli ſimulacra ciebat.
Accelerat ſimul Æneas, ſimul agmina Teucrum.
Aſt illæ diverſa metu per litora paſſim
Diffugiunt, ſilvaſque et ſicubi concava furtim
Saxa petunt. Piget incepti, luciſque; ſuoſque
Mutatæ agnoſcunt, excuſſaque pectore Juno eſt.
Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas poſuere: udo ſub robore vivit
Stupa vomens tardum fumum, lentuſque carinas
Eſt vapor, et toto deſcendit corpore peſtis;
Nec vires heroum infuſaque flumina proſunt.
Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilioque vocare Deos, et tendere palmas:
Jupiter omnipotens, ſi nondum exoſus ad unum
Trojanos, ſi quid pietas antiqua labores
Reſpicit humanos; da flammam evadere claſſi
Nunc, pater, et tenues Teucrum res eripe leto.
Vel tu, quod ſupereſt, infeſto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
Vix hæc ediderat, cum effuſis imbribus atra
Tempeſtas ſine more furit, tonitruque tremiſcunt
Ardua terrarum, et campi: ruit æthere toto
Turbidus

Turbidus imber aqua, denſiſque nigerrimus Auſtris;
Implenturque ſuper puppes; ſemuſta madeſcunt
Robora: reſtinctus donec vapor omnis, et omnes,
Quatuor amiſſis, ſervatæ a peſte carinæ.
At pater Æneas, caſu concuſſus acerbo,
Nunc huc ingentes nunc illuc pectore curas
Mutabat; verſans, Siculiſne reſideret arvis
Oblitus fatorum, Italaſne capeſſeret oras.
Tum ſenior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque inſignem reddidit arte,
Hæc reſponſa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna Deum, vel quæ fatorum poſceret ordo.
Iſque his Ænean ſolatus vocibus infit:
Nate Dea, quo fata trahunt retrahuntque, ſequamur,
Quidquid erit: ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.
Eſt tibi Dardanius divinæ ſtirpis Aceſtes:
Hunc cape conſiliis ſocium, et conjunge volentem:
Huic trade, amiſſis ſuperant qui navibus, et quos
Pertæſum magni incepti rerumque tuarum eſt;
Longævoſque ſenes, ac feſſas æquore matres,
Et quidquid tecum invalidum metuenſque pericli eſt,
Delige; et his habeant terris ſine mœnia feſſi.
Urbem appellabunt permiſſo nomine Aceſtam.
Talibus incenſus dictis ſenioris amici,
Tum vero in curas animum diducitur omnes:
Et nox atra polum bigis ſubvecta tenebat.
Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis
Anchiſæ ſubito tales effundere voces:
Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis: nate, Iliacis exercite fatis,
Imperio Jovis huc venio, qui claſſibus ignem
Depulit, et cœlo tandem miſeratus ab alto eſt.
Conſiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat ſenior: lectos juvenes, fortiſſima corda,

Defer

Defer in Italiam. Gens dura atque aſpera cultu
Debellanda tibi Latio eſt. Ditis tamen ante
Infernas accede domos, et Averna per alta
Congreſſus pete, nate, meos. Non me impia namque
Tartara habent, triſtes umbræ; ſed amœna piorum
Concilia Elyſiumque colo. Huc caſta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te ſanguine ducet.
Tum genus omne tuum, et, quæ dentur mœnia, diſces.
Jamque vale. Torquet medios nox humida curſus:
Et me fævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, et tenues fugit, ceu fumus, in auras.
Æneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit.
Quem fugis? aut quis te noſtris complexibus arcet?
Hæc memorans cinerem et ſopitos ſuſcitat ignes,
Pergameumque Larem et canæ penetralia Veſtæ
Farre pio et plena ſupplex veneratur acerra.
Extemplo ſocios primumque arceſſit Aceſten,
Et Jovis imperium et cari præcepta parentis
Edocet, et quæ nunc animo ſententia conſtet.
Haud mora conſiliis, nec juſſa recuſat Aceſtes.
Tranſcribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
Ipſi tranſtra novant, flammiſque ambeſa reponunt
Robora navigiis: aptant remoſque rudenteſque,
Exigui numero, ſed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem deſignat aratro,
Sortiturque domos: hoc Ilium, et hæc loca Trojam
Eſſe jubet. Gaudet regno Trojanus Aceſtes,
Indicitque forum, et patribus dat jura vocatis.
Tum vicina aſtris Erycino in vertice ſedes
Fundatur Veneri Idaliæ; tumuloque ſacerdos
Ac lucus late ſacer additur Anchiſæo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
Factus honos: placidi ſtraverunt æquora venti,

Creber

Creber et aſpirans rurſus vocat Auſter in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus:
Complexi inter ſe noctemque diemque morantur.
Ipſæ jam matres, ipſi, quibus aſpera quondam
Viſa maris facies et non tolerabile numen,
Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis ſolatur amicis,
Et conſanguineo lacrimans commendat Aceſtæ.
Tres Eryci vitulos et Tempeſtatibus agnam
Cædere deinde jubet, ſolvique ex ordine funem.
Ipſe, caput tonſæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque ſalſos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Proſequitur ſurgens a puppi ventus euntes.
Certatim ſocii feriunt mare, et æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, taleſque effundit pectore queſtus:
Junonis gravis ira nec exſaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces deſcendere in omnes:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatiſve infracta quieſcit.
Non media de gente Phrygum exediſſe nefandis
Urbem odiis ſatis eſt, nec pœnam traxe per omnem
Reliquias: Trojæ cineres atque oſſa peremtæ
Inſequitur. Cauſas tanti ſciat illa furoris.
Ipſe mihi nuper Libycis tu teſtis in undis,
Quam molem ſubito excierit. Maria omnia cœlo
Miſcuit, Æoliis nequidquam freta procellis,
In regnis hoc auſa tuis.
Per ſcelus ecce etiam Trojanis matribus actis
Exuſſit fœde puppes; et claſſe ſubegit
Amiſſa ſocios ignotæ linquere terræ.
Quod ſupereſt, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi: liceat Laurentem attingere Tybrim;

Si

Si conceſſa peto, ſi dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne eſt, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis: merui quoque. Sæpe furores
Compreſſi et rabiem tantam cœlique mariſque.
Nec minor in terris (Xanthum Simoentaque teſtor)
Æneæ mihi cura tui. Cum Troia Achilles
Exanimata ſequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere poſſet
In mare ſe Xanthus; Pelidæ tunc ego forti
Congreſſum Æneam, nec Dis nec viribus æquis,
Nube cava rapui, cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perſtat mihi: pelle timorem.
Tutus, quos optas, portus accedet Averni.
Unus erit tantum, amiſſum quem gurgite quæret:
Unum pro multis dabitur caput.
His ubi læta Deæ permulſit pectora dictis;
Jungit equos auro genitor, ſpumantiaque addit
Fræna feris, manibuſque omnes effundit habenas.
Cæruleo per ſumma levis volat æquora curru.
Subſidunt undæ, tumidumque ſub axe tonanti
Sternitur æquor aquis: fugiunt vaſto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies; immania cete,
Et ſenior Glauci chorus, Inouſque Palæmon,
Tritoneſque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis et Melite, Panopeaque virgo,
Neſæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.
Hic patris Æneæ ſuſpenſam blanda viciſſim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocius omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.
Una omnes fecere pedem, pariterque ſiniſtros,
Nunc dextros ſolvere ſinus: una ardua torquent

Cornua,

Cornua, detorquentque. Ferunt ſua flamina claſſem.
Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii curſum contendere juſſi.
Jamque fere mediam cœli nox humida metam
Contigerat; placida laxabant membra quiete
Sub remis fuſi per dura ſedilia nautæ:
Cum levis æthereis delapſus Somnus ab aſtris
Aera dimovit tenebroſum, et diſpulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi ſomnia triſtia portans
Inſonti; puppique Deus conſedit in alta,
Phorbanti ſimilis, funditque has ore loquelas:
Iaſide Palinure, ferunt ipſa æquora claſſem:
Æquatæ ſpirant auræ: datur hora quieti.
Pone caput, feſſoſque oculos furare labori.
Ipſe ego pauliſper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Mene ſalis placidi vultum fluctuſque quietos
Ignorare jubes? mene huic confidere monſtro?
Ænean credam quid enim fallacibus Auſtris,
Et cœli toties deceptus fraude ſereni?
Talia dicta dabat, clavumque affixus et hærens
Nuſquam amittebat, oculoſque ſub aſtra tenebat.
Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem,
Vique ſoporatum Stygia ſuper utraque quaſſat
Tempora; cunctantique natantia lumina ſolvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus;
Et ſuper incumbens, cum puppis parte revulſa,
Cumque gubernaclo liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac ſocios nequidquam ſæpe vocantem.
Ipſe volans tenues ſe ſuſtulit ales ad auras.
Currit iter tutum non ſecius æquore claſſis,
Promiſſiſque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo ſcopulos Sirenum advecta ſubibat;
Difficiles quondam, multorumque oſſibus albos.

Tum

Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant;
Cum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis
Multa gemens, casuque animum concussus amici:
O nimium cœlo et pelago confise sereno!
Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena.

ÆNEIDOS LIB. VI.

SIC fatur lacrimans, classique immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
Anchora fundabat naves, et litora curvæ
Prætexunt puppes. Juvenum manus emicat ardens
Litus in Hesperium: quærit pars semina flammæ
Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum
Tecta rapit silvas, inventaque flumina monstrat.
At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,
Antrum immane, petit; magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.
Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus (ut fama est) fugiens Minoia regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cœlo,
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phœbe, sacravit
Remigium alarum, posuitque immania templa.
In foribus letum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ jussi (miserum) septena quotannis
Corpora natorum: stat ductis sortibus urna.
Contra elata mari respondet Cnossia tellus.
Hic crudelis amor tauri, suppostaque furto

Pasiphae, mistumque genus, prolesque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ:
Hic labor ille domus, et inextricabilis error.
Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Cæca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro:
Bis patriæ cecidere manus. Quin protinus omnia
Perlegerent oculis; ni jam præmissus Achates
Afforet, atque una Phœbi Triviæque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Ænean (nec sacra morantur
Jussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum,
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cum virgo: Poscere fata
Tempus, ait. Deus, ecce, Deus. Cui talia fanti
Ante fores subito non vultus, non color unus,
Non comtæ mansere comæ; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument, majorque videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Jam propiore Dei. Cessas in vota precesque,
Tros, ait, Ænea? cessas? neque enim ante dehiscent
Attonitæ magna ora domus. Ac talia fata
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
Phœbe, graves Trojæ semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela manusque
Corpus in Æacidæ; magnas obeuntia terras

Tot

Tot maria intravi duce te, penituſque repoſtas
Maſſylum gentes, prætentaque Syrtibus arva.
Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Trojana tenus fuerit fortuna ſecuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas eſt parcere genti,
Dique Deæque omnes, quibus obſtitit Ilium, et ingens
Gloria Dardaniæ. Tuque, O ſanctiſſima vates,
Præſcia venturi, da (non indebita poſco
Regna meis fatis) Latio conſidere Teucros,
Erranteſque Deos, agitataque numina Trojæ.
Tum Phœbo et Triviæ ſolido de marmore templum
Inſtituam, feſtoſque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia noſtris.
Hic ego namque tuas ſortes, arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam, lectoſque ſacrabo,
Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.
Ipſa canas oro. Finem dedit ore loquendi.
At, Phœbi nondum patiens, immanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe Deum. Tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Oſtia jamque domus patuere ingentia centum
Sponte ſua, vatiſque ferunt reſponſa per auras.
O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
Sed terra graviora manent. In regna Lavini
Dardanidæ venient; mitte hanc de pectore curam:
Sed non et veniſſe volent. Bella, horrida bella,
Et Tybrim multo ſpumantem ſanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Defuerint. Alius Latio jam partus Achilles,
Natus et ipſe Dea. Nec Teucris addita Juno
Uſquam aberit: cum tu ſupplex in rebus egenis
Quas gentes Italum, aut quas non oraveris urbes!

Cauſa mali tanti conjux, iterum hoſpita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis: ſed contra audentior ito,
Quam tua te fortuna ſinet. Via prima ſalutis,
Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obſcuris vera involvens. Ea fræna furenti
Concutit, et ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Ut primum ceſſit furor, et rabida ora quierunt,
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave ſurgit.
Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum oro, quando hic inferni janua regis
Dicitur, et tenebroſa palus Acheronte refuſo;
Ire ad conſpectum cari genitoris et ora
Contingat: doceas iter, et ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas et mille ſequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoſte recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra ſortemque ſenectæ.
Quin, ut te ſupplex peterem, et tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Natique patriſque,
Alma, precor, miſerere: potes namque omnia; nec te
Nequidquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit Manes arceſſere conjugis Orpheus,
Threicia fretus cithara fidibuſque canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam toties: quid Theſea, magnum
Quid memorem Alciden? Et mi genus ab Jove ſummo.
Talibus orabat dictis, araſque tenebat,
Cum ſic orſa loqui vates: Sate ſanguine Divum,
Tros Anchiſiade, facilis deſcenſus Averno.

Noctes

Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos æquus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Dis geniti potuere. Tenent media omnia silvæ,
Cocytusque sinu labens circumfluit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, et insano juvat indulgere labori;
Accipe, quæ peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus et foliis et lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus sacer. Hunc tegit omnis
Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fœtus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo avulso non deficit alter
Aureus; et simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum
Carpe manu. Namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incestat funere classem;
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
Aspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore.
Æneas mœsto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum, cæcosque volutat
Eventus animo secum: cui fidus Achates
It comes, et paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone serebant;

Quem ſocium exanimem vates, quod corpus humandum
Diceret. Atque illi Miſenum in litore ſicco,
Ut venere, vident indigna morte peremtum:
Miſenum Æoliden, quo non præſtantior alter
Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes: Hectora circum
Et lituo pugnas inſignis obibat et haſta.
Poſtquam illum vita victor ſpoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ ſeſe fortiſſimus heros
Addiderat ſocium, non inferiora ſecutus.
Sed tum, forte cava dum perſonat æquora concha,
Demens et cantu vocat in certamina Divos,
Æmulus exceptum Triton (ſi credere dignum eſt)
Inter ſaxa virum ſpumoſa immerſerat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
Præcipue pius Æneas. Tum juſſa Sibyllæ
(Haud mora) feſtinant flentes, aramque ſepulcri
Congerere arboribus cœloque educere certant.
Itur in antiquam ſilvam ſtabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ: ſonat icta ſecuribus ilex:
Fraxineæque trabes, cuneis et fiſſile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribuſque accingitur armis.
Atque hæc ipſe ſuo triſti cum corde volutat,
Aſpectans ſilvam immenſam, et ſic voce precatur:
Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto! quando omnia vere
Heu nimium de te vates, Miſene, locuta eſt.
Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venere volantes,
Et viridi ſedere ſolo. Tum maximus heros
Maternas agnoſcit aves, lætuſque precatur:
Eſte duces O, ſi qua via eſt, curſumque per auras

Dirigite

Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum. Tuque O dubiis ne defice rebus,
Diva parens. Sic effatus veſtigia preſſit;
Obſervans quæ ſigna ferant, quo tendere pergant.
Paſcentes illæ tantum prodire volando,
Quantum acie poſſent oculi ſervare ſequentum.
Inde, ubi venere ad fauces grave olentis Averni,
Tollunt ſe celeres; liquidumque per aera lapſæ
Sedibus optatis gemina ſuper arbore ſidunt,
Diſcolor unde auri per ramos aura refulſit.
Quale ſolet ſilvis brumali frigore viſcum
Fronde virere nova, quod non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos:
Talis erat ſpecies auri frondentis opaca
Ilice: ſic leni crepitabat bractea vento.
Corripit Æneas extemplo, aviduſque refringit
Cunctantem, et vatis portat ſub tecta Sibyllæ.
Nec minus interea Miſenum in litore Teucri
Flebant, et cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tædis et robore ſecto
Ingentem ſtruxere pyram; cui frondibus atris
Intexunt latera, et ferales ante cupreſſos
Conſtituunt, decorantque ſuper fulgentibus armis.
Pars calidos latices et ahena undantia flammis
Expediunt, corpuſque lavant frigentis et ungunt.
Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt;
Purpureaſque ſuper veſtes, velamina nota,
Conjiciunt. Pars ingenti ſubiere feretro,
Triſte miniſterium, et ſubjectam more parentum
Averſi tenuere facem. Congeſta cremantur
Turea dona, dapes, fuſo crateres olivo.
Poſtquam collapſi cineres, et flamma quievit;
Reliquias vino et bibulam lavere favillam,
Oſſaque lecta cado texit Corynæus aheno.

Idem ter ſocios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi et ramo felicis olivæ;
Luſtravitque viros, dixitque noviſſima verba.
At pius Æneas ingenti mole ſepulcrum
Imponit, ſuaque arma viro, remumque tubamque,
Monte ſub aerio; qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per ſecula nomen.
His actis propere exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vaſtoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris;
Quam ſuper haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis, talis ſeſe halitus atris
Faucibus effundens ſupera ad convexa ferebat:
[Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon.]
Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Conſtituit, frontique invergit vina ſacerdos;
Et, ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten cœloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suſcipiunt pateris. Ipſe atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum magnæque ſorori
Enſe ferit, ſterilemque tibi, Proſerpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperque oleum infundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi ſub lumina ſolis et ortus,
Sub pedibus mugire ſolum, et juga cœpta moveri
Silvarum, viſæque canes ululare per umbram,
Adventante Dea. Procul O, procul eſte, profani,
Conclamat vates, totoque abſiſtite luco:
Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum.
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro ſe immiſit aperto.

Ille

Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat.
Di, quibus imperium eſt animarum, umbræque ſilentes,
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late;
Sit mihi fas audita loqui: ſit numine veſtro
Pandere res alta terra et caligine merſas.
Ibant obſcuri ſola ſub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas, et inania regna.
Quale per incertam lunam ſub luce maligna
Eſt iter in ſilvis; ubi cœlum condidit umbra
Jupiter, et rebus nox abſtulit atra colorem.
Veſtibulum ante ipſum primiſque in faucibus Orci
Luctus et ultrices poſuere cubilia Curæ:
Pallenteſque habitant Morbi, triſtiſque Senectus,
Et Metus, et maleſuada Fames, ac turpis Egeſtas,
Terribiles viſu formæ; Letumque, Laboſque:
Tum conſanguineus Leti Sopor, et mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverſo in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Diſcordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annoſaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam ſedem Somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliiſque ſub omnibus hærent.
Multaque præterea variarum monſtra ferarum
Centauri in foribus ſtabulant Scyllæque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum ſtridens, flammiſque armata Chimæra;
Gorgones, Harpyiæque, et forma tricorporis umbræ.
Corripit hic ſubita trepidus formidine ferrum
Æneas, ſtrictamque aciem venientibus offert;
Et, ni docta comes tenues ſine corpore vitas
Admoneat volitare cava ſub imagine formæ,
Irruat, et fruſtra ferro diverberet umbras.
Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic cœno vaſtaque voragine gurges

Æſtuat,

Æſtuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas et flumina ſervat
Terribili ſqualore Charon; cui plurima mento
Canities inculta jacet, ſtant lumina flamma,
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipſe ratem conto ſubigit, veliſque miniſtrat,
Et ferruginea ſubvectat corpora cymba,
Jam ſenior; ſed cruda Deo viridiſque ſenectus.
Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat,
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri innuptæque puellæ,
Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum.
Quam multa in ſilvis autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia; aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, et terris immittit apricis.
Stabant orantes primi tranſmittere curſum,
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
Navita ſed triſtis nunc hos, nunc accipit illos:
Aſt alios longe ſubmotos arcet arena.
Æneas (miratus enim motuſque tumultu)
Dic, ait, O virgo, quid vult concurſus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo diſcrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli ſic breviter fata eſt longæva ſacerdos:
Anchiſa generate, Deum certiſſima proles,
Cocyti ſtagna alta vides, Stygiamque paludem,
Di cujus jurare timent et fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba eſt:
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, ſepulti.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Tranſportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos, volitantque hæc litora circum:
Tum demum admiſſi ſtagna exoptata reviſunt.

Conſtitit

Conſtitit Anchiſa ſatus, et veſtigia preſſit;
Multa putans, ſortemque animo miſeratus iniquam.
Cernit ibi mœſtos, et mortis honore carentes,
Leucaſpim et Lyciæ ductorem claſſis Oronten;
Quos, ſimul a Troja ventoſa per æquora vectos,
Obruit Auſter, aqua involvens navemque viroſque.
Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat;
Qui Libyco nuper curſu, dum ſidera ſervat,
Exciderat puppi, mediis effuſus in undis.
Hunc ubi vix multa mœſtum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te, Palinure, Deorum
Eripuit nobis, medioque ſub æquore merſit?
Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
Hoc uno reſponſo animum deluſit Apollo;
Qui fore te ponto incolumem, fineſque canebat
Venturum Auſonios. En hæc promiſſa fides eſt?
Ille autem: Neque te Phœbi cortina feſellit,
Dux Anchiſiade, nec me Deus æquore merſit.
Namque gubernaclum multa vi forte revulſum,
Cui datus hærebam cuſtos, curſuſque regebam,
Præcipitans traxi mecum. Maria aſpera juro,
Non ullum pro me tantum cepiſſe timorem,
Quam tua ne, ſpoliata armis, excuſſa magiſtro,
Deficeret tantis navis ſurgentibus undis.
Tres Notus hibernas immenſa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Proſpexi Italiam ſumma ſublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ: jam tuta tenebam;
Ni gens crudelis madida cum veſte gravatum,
Prenſantemque uncis manibus capita aſpera montis
Ferro invaſiſſet, prædamque ignara putaſſet.
Nunc me fluctus habet, verſantque in litore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen et auras,
Per genitorem oro, per ſpem ſurgentis Iuli,

Eripe

Eripe me his, invicte, malis; aut tu mihi terram
Injice, namque potes, portuſque require Velinos.
At tu, ſi qua via eſt, ſi quam tibi Diva creatrix
Oſtendit (neque enim, credo, ſine numine Divum
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem)
Da dextram miſero, et tecum me tolle per undas;
Sedibus ut ſaltem placidis in morte quieſcam.
Talia fatus erat, cœpit cum talia vates:
Unde hæc, O Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque ſeverum
Eumenidum aſpicies, ripamve injuſſus abibis?
Deſine fata Deum flecti ſperare precando.
Sed cape dicta memor, duri ſolatia caſus.
Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
Prodigiis acti cœleſtibus, oſſa piabunt;
Et ſtatuent tumulum, et tumulo ſolennia mittent,
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulſuſque parumper
Corde dolor triſti: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia proſpexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ,
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quiſquis es, armatus qui noſtra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias; jam iſtinc et comprime greſſum.
Umbrarum hic locus eſt, Somni Noctiſque ſoporæ:
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me ſum lætatus euntem
Accepiſſe lacu, nec Theſea Pirithoumque;
Dis quanquam geniti, atque invicti viribus eſſent.
Tartareum ille manu cuſtodem in vincla petivit,
Ipſius a ſolio regis traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata eſt Amphryſia vates:

Nullæ

Nullæ hic insidiæ tales, absiste moveri;
Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro
Æternum latrans exsangues terreat umbras:
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troius Æneas, pietate insignis et armis,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
Agnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros: simul accipit alveo
Ingentem Æneam. Gemuit sub pondere cymba
Sutilis, et multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatemque virumque
Informi limo glaucaque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam et medicatis frugibus offam
Objicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
Corripit objectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum custode sepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuo auditæ voces, vagitus et ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo;
Quos dulcis vitæ exsortes, et ab ubere raptos
Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice, sedes.
Quæsitor Minos urnam movet: ille silentum
Conciliumque

Conciliumque vocat, vitaſque et crimina diſcit.
Proxima deinde tenent mœſti loca, qui ſibi letum
Inſontes peperere manu, lucemque peroſi
Projecere animas. Quam vellent æthere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
Fas obſtat, triſtique palus inamabilis unda
Alligat, et novies Styx interfuſa coercet.
Nec procul hinc partem fuſi monſtrantur in omnem
Lugentes campi. Sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, et myrtea circum
Silva tegit. Curæ non ipſa in morte relinquunt.
His Phædram Procrinque locis, mœſtamque Eriphylen
Crudelis nati monſtrantem vulnera cernit,
Evadnenque, et Paſiphaen: his Laodamia
It comes, et juvenis quondam, nunc femina, Cæneus,
Rurſus et in veterem fato revoluta figuram.
Quas inter Phœniſſa recens a vulnere Dido
Errabat ſilva in magna: quam Troius heros
Ut primum juxta ſtetit, agnovitque per umbras
Obſcuram, qualem primo qui ſurgere menſe
Aut videt aut vidiſſe putat per nubila lunam;
Demiſit lacrimas, dulcique affatus amore eſt:
Infelix Dido! verus mihi nuntius ergo
Venerat extinctam, ferroque extrema ſecutam.
Funeris heu! tibi cauſa fui. Per ſidera juro,
Per ſuperos, et ſi qua fides tellure ſub ima eſt,
Invitus, regina, tuo de litore ceſſi.
Sed me juſſa Deum, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt noctemque profundam,
Imperiis egere ſuis; nec credere quivi
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teque aſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? Extremum fato quod te alloquor hoc eſt.

Talibus

Talibus Æneas ardentem et torva tuentem
Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat;
Nec magis incepto vultum sermone movetur,
Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
Tandem corripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum; conjux ubi pristinus illi
Respondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas, casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrimans longe, et miseratur euntem.
Inde datum molitur iter. Jamque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, et Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Thersilochumque,
Tres Antenoridas, Cererique sacrum Polybœten,
Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextra lævaque frequentes.
Nec vidisse semel satis est. Juvat usque morari,
Et conferre gradum, et veniendi discere causas.
At Danaum proceres, Agamemnoniæque phalanges,
Ut videre virum fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu. Pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
Exiguam. Inceptus clamor frustratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, et truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeo agnovit pavitantem, et dira tegentem
Supplicia; et notis compellat vocibus ultro:
Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri,

Quis

Quis tam crudeles optavit ſumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama ſuprema
Nocte tulit, feſſum vaſta te cæde Pelaſgum
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem
Conſtitui, et magna Manes ter voce vocavi.
Nomen et arma locum ſervant. Te, amice, nequivi
Conſpicere, et patria decedens ponere terra.
Ad quæ Priamides: Nihil O tibi, amice, relictum:
Omnia Deiphobo ſolviſti, et funeris umbris.
Sed me fata mea et ſcelus exitiale Lacænæ
His merſere malis: illa hæc monumenta reliquit.
Namque, ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, noſti; et nimium meminiſſe neceſſe eſt:
Cum fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, et armatum peditem gravis attulit alvo.
Illa chorum ſimulans evantes Orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipſa tenebat
Ingentem, et ſumma Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis ſomnoque gravatum
Infelix habuit thalamus, preſſitque jacentem
Dulcis et alta quies, placidæque ſimillima morti.
Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, et fidum capiti ſubduxerat enſem:
Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit.
Scilicet id magnum ſperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? Irrumpunt thalamo. Comes additus una
Hortator ſcelerum Æolides. Di, talia Graiis
Inſtaurate; pio ſi pœnas ore repoſco.
Sed te qui vivum caſus, age fare viciſſim,
Attulerint. Pelagine venis erroribus actus,
An monitu Divum? an quæ te fortuna fatigat,
Ut triſtes ſine ſole domos, loca turbida, adires?

Hac

Hac vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis
Jam medium æthereo curſu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus;
Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla eſt:
Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus eſt, partes ubi ſe via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit:
Hac iter Elyſium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, et ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne ſævi, magna ſacerdos:
Diſcedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, noſtrum; melioribus utere fatis.
Tantum effatus, et in verbo veſtigia torſit.
Reſpicit Æneas ſubito, et ſub rupe ſiniſtra
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro;
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquetque ſonantia ſaxa.
Porta adverſa ingens, ſolidoque adamante columnæ;
Vis ut nulla virum, non ipſi exſcindere ferro
Cœlicolæ valeant. Stat ferrea turris ad auras;
Tiſiphoneque ſedens, palla ſuccincta cruenta,
Veſtibulum exſomnis ſervat noctesque dieſque.
Hinc exaudiri gemitus, et ſæva ſonare
Verbera: tum ſtridor ferri, tractæque catenæ.
Conſtitit Æneas, ſtrepitumque exterritus hauſit:
Quæ ſcelerum facies, O virgo, effare; quibuſve
Urgentur pœnis? qui tantus plangor ad auras?
Tum vates ſic orſa loqui: Dux inclyte Teucrum,
Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen:
Sed me, cum lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipſa Deum pœnas docuit, perque omnia duxit.
Cnoſſius hæc Rhadamanthus habet duriſſima regna,
Caſtigatque auditque dolos; ſubigitque fateri,
Quæ quis apud ſuperos, furto lætatus inani,

Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuo fontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
Intentans angues vocat agmina sæva sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ. Cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat; facies quæ limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Sævior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic et Aloidas geminos immania vidi
Corpora; qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi et crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis et sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic invectus equis, et lampada quassans,
Per Graium populos mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, Divumque sibi poscebat honorem:
Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen
Ære et cornipedum pulsu simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit (non ille faces, nec fumea tædis
Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.
Nec non et Tityon, Terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur; rostroque immanis vultur obunco
Immortale jecur tundens, fœcundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra silex jam jam lapsura, cadentique

Imminet

Imminet assimilis. Lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu. Furiarum maxima juxta
Accubat, et manibus prohibet contingere mensas;
Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.
Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusve parens, et fraus innexa clienti;
Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis, quæ maxima turba est;
Quique ob adulterium cæsi; quique arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi pœnam expectant. Ne quære doceri
Quam pœnam, aut quæ forma viros fortunave mersit.
Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
Districti pendent. Sedet, æternumque sedebit
Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnes
Admonet, et magna testatur voce per umbras:
Discite justitiam moniti, et non temnere Divos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit; fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum invasit natæ, vetitosque Hymenæos.
Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possim.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos:
Sed jam age, carpe viam, et susceptum perfice munus:
Acceleremus, ait. Cyclopum educta caminis
Mœnia conspicio, atque adverso fornice portas;
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat; et pariter gressi per opaca viarum
Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpusque recenti
Spargit aqua, ramumque adverso in limine figit.

His demum exactis, perfecto munere Divæ,
Devenere locos lætos, et amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
Largior hic campos æther et lumine vestit
Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæstris,
Contendunt ludo, et fulva luctantur arena;
Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.
Nec non Threicius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum:
Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroes, nati melioribus annis,
Iliusque, Assaracusque, et Trojæ Dardanus auctor.
Arma procul, currusque virum miratur inanes.
Stant terra defixæ hastæ, passimque soluti
Per campum pascuntur equi. Quæ gratia currum
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit, ecce, alios dextra lævaque per herbam
Vescentes, lætumque choro Pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus; unde superne
Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando vulnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates, et Phœbo digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artes,
Quique sui memores alios fecere merendo:
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfusos sic est affata Sibylla,
Musæum ante omnes; medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis:
Dicite, felices animæ, tuque, optime vates;
Quæ regio Anchisen, quis habet locus? Illius ergo
Venimus,

Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic reſponſum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus. Lucis habitamus opacis,
Riparumque toros et prata recentia rivis
Incolimus. Sed vos, ſi fert ita corde voluntas,
Hoc ſuperate jugum, et facili jam tramite ſiſtam.
Dixit, et ante tulit greſſum, campoſque nitentes
Deſuper oſtentat: dehinc ſumma cacumina linquunt.
At pater Anchiſes penitus convalle virenti
Incluſas animas, ſuperumque ad lumen ituras,
Luſtrabat ſtudio recolens; omnemque ſuorum
Forte recenſebat numerum, caroſque nepotes,
Fataque, fortunaſque virum, moreſque, manuſque.
Iſque ubi tendentem adverſum per gramina vidit
Æneam; alacris palmas utraſque tetendit,
Effuſæque genis lacrimæ, et vox excidit ore:
Veniſti tandem, tuaque ſpectata parenti
Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
Nate, tua; et notas audire et reddere voces?
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras et quanta per æquora vectum
Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem: Tua me, genitor, tua triſtis imago,
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant ſale Tyrrheno claſſes. Da jungere dextram,
Da, genitor; teque amplexu ne ſubtrahe noſtro.
Sic memorans largo fletu ſimul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Interea videt Æneas in valle reducta
Secluſum nemus, et virgulta ſonantia ſilvis,

Lethæumque, domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes populique volabant.
Ac veluti in pratis, ubi apes æstate serena
Floribus insidunt variis, et candida circum
Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causasque requirit
Inscius Æneas, quæ sint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchises: Animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices et longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
Jam pridem hanc prolem cupio enumerare meorum;
Quo magis Italia mecum lætere reperta.
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putandum est
Sublimes animas, iterumque ad tarda reverti
Corpora? Quæ lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem; nec te suspensum, nate, tenebo:
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
Principio cœlum ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor et cœlestis origo
Seminibus; quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque; dolent, gaudentque; neque auras
Dispiciunt clausæ tenebris et carcere cæco.
Quin et supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes; penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.

Ergo

Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos: aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur Manes. Exinde per amplum
Mittimur Elyſium, et pauci læta arva tenemus;
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Æthereum ſenſum, atque aurai ſimplicis ignem.
Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno;
Scilicet immemores ſupera ut convexa reviſant,
Rurſus et incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchiſes, natumque unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios turbamque ſonantem;
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine poſſit
Adverſos legere, et venientum diſcere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde ſequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illuſtres animas, noſtrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo.
Ille (vides) pura juvenis qui nititur haſta,
Proxima ſorte tenet lucis loca, primus ad auras
Æthereas Italo commiſtus ſanguine ſurget
Silvius, Albanum nomen, tua poſthuma proles;
Quem tibi longævo ſerum Lavinia conjux
Educet ſilvis regem, regumque parentem:
Unde genus Longa noſtrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
Silvius Æneas, pariter pietate vel armis
Egregius, ſi unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas oſtentant, aſpice, vires!
Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.

Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
[Laude pudicitiæ celebres, addentque ſuperbos]
Pometios, Caſtrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc ſunt ſine nomine terræ.
Quin et avo comitem ſeſe Mavortius addet
Romulus; Aſſaraci quem ſanguinis Ilia mater
Educet. Viden' ut geminæ ſtant vertice criſtæ,
Et pater ipſe ſuo ſuperum jam ſignat honore?
En hujus, nate, auſpiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo;
Septemque una ſibi muro circumdabit arces,
Felix prole virum. Qualis Berecyntia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta Deum partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes ſupera alta tenentes.
Huc geminas nunc flecte acies: hanc aſpice gentem,
Romanoſque tuos. Hic Cæſar, et omnis Iuli
Progenies, magnum cœli ventura ſub axem.
Hic vir, hic eſt, tibi quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, Divi genus; aurea condet
Secula qui rurſus Latio, regnata per arva
Saturno quondam, ſuper et Garamantas et Indos
Proferet imperium. Jacet extra ſidera tellus,
Extra anni ſoliſque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Hujus in adventum jam nunc et Caſpia regna
Reſponſis horrent Divum, et Mæotia tellus,
Et ſeptemgemini turbant trepida oſtia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit;
Fixerit æripedem cervam licet, aut Erymanthi
Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu:
Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis,
Liber, agens celſo Nyſæ de vertice tigres,

Et

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
Sacra ferens? Nosco crines incanaque menta
Regis Romani; primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis et paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
Tullus in arma viros, et jam desueta triumphis
Agmina. Quem juxta sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
Vis et Tarquinios reges, animamque superbam
Ultoris Bruti, fascesque videre receptos?
Consulis imperium hic primus sævasque secures
Accipiet; natosque pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit,
Infelix. Utcunque ferent ea facta minores;
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.
Quin Decios, Drusosque procul, sævumque securi
Aspice Torquatum, et referentem signa Camillum.
Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, et dum nocte prementur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies stragemque ciebunt!
Aggeribus socer Alpinis atque arce Monœci
Descendens; gener adversis instructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis assuescite bella;
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo:
Projice tela manu, sanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Æaciden, genus armipotentis Achillei;

Ultus avos Trojæ, templa et temerata Minervæ.
Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Coſſe, relinquat?
Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas cladem Libyæ, parvoque potentem
Fabricium; vel te ſulco, Serrane, ſerentem?
Quo feſſum rapitis, Fabii? Tu Maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando reſtituis rem.
Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus;
Orabunt cauſas melius; cœlique meatus
Deſcribent radio, et ſurgentia ſidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento,
(Hæ tibi erunt artes) paciſque imponere morem,
Parcere ſubjectis, et debellare ſuperbos.
Sic pater Anchiſes, atque hæc mirantibus addit:
Aſpice, ut inſignis ſpoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros ſupereminet omnes!
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Siſtet eques, ſternet Pœnos Gallumque rebellem,
Tertiaque arma patri ſuſpendet capta Quirino.
Atque hic Æneas; una namque ire videbat
Egregium forma juvenem et fulgentibus armis,
Sed frons læta parum, et dejecto lumina vultu:
Quis, pater, ille, virum qui ſic comitatur euntem?
Filius, anne aliquis magna de ſtirpe nepotum?
Qui ſtrepitus circa comitum! quantum inſtar in ipſo eſt!
Sed nox atra caput triſti circumvolat umbra.
Tum pater Anchiſes, lacrimis ingreſſus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum:
Oſtendent terris hunc tantum fata, nec ultra
Eſſe ſinent. Nimium vobis Romana propago
Viſa potens, ſuperi, propria hæc ſi dona fuiſſent.
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ, Tiberine, videbis

Funera,

Funera, cum tumulum præterlabere recentem!
Nec puer Iliaca quiſquam de gente Latinos
In tantum ſpe tollet avos; nec Romula quondam
Ullo ſe tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas, heu priſca fides, invictaque bello
Dextera! Non illi ſe quiſquam impune tuliſſet
Obvius armato; ſeu cum pedes iret in hoſtem,
Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu, miſerande puer! ſi qua fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
Purpureos ſpargam flores, animamque nepotis
His ſaltem accumulem donis, et fungar inani
Munere. Sic tota paſſim regione vagantur
Aeris in campis latis, atque omnia luſtrant.
Quæ poſtquam Anchiſes natum per ſingula duxit,
Incenditque animum famæ venientis amore;
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda,
Laurenteſque docet populos urbemque Latini,
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminæ Somni portæ; quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto,
Sed falſa ad cœlum mittunt inſomnia Manes.
His ibi tum natum Anchiſes unaque Sibyllam
Proſequitur dictis, portaque emittit eburna.
Ille viam ſecat ad naves, ſocioſque reviſit.
Tum ſe ad Caietæ recto fert litore portum.
Anchora de prora jacitur: ſtant litore puppes.

ÆNEIDOS LIB. VII.

TU quoque litoribus noſtris, Æneia nutrix,
Æternam moriens famam, Caieta, dediſti.
Et nunc ſervat honos ſedem tuus, oſſaque nomen
Heſperia in magna (ſi qua eſt ea gloria) ſignant.
At pius exequiis Æneas rite ſolutis,
Aggere compoſito tumuli, poſtquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Aſpirant auræ in noctem, nec candida curſus
Luna negat: ſplendet tremulo ſub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur litora terræ;
Dives inacceſſos ubi Solis filia lucos
Aſſiduo reſonat cantu, tectiſque ſuperbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iræque leonum
Vincla recuſantum, et ſera ſub nocte rudentum;
Setigerique ſues atque in præſepibus urſi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie Dea ſæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Quæ ne monſtra pii paterentur talia Troes
Delati in portus, neu litora dira ſubirent;
Neptunus ventis implevit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, et præter vada fervida vexit.
Jamque rubeſcebat radiis mare, et æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis;
Cum venti poſuere, omniſque repente reſedit
Flatus, et in lento luctantur marmore tonſæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amœno,

Vorticibus

Vorticibus rapidis et multa flavus arena,
In mare prorumpit. Variæ circumque supraque
Assuetæ ripis volucres et fluminis alveo
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis, terræque advertere proras
Imperat, et lætus fluvio succedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
Expediam, et primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu, Diva, mone. Dicam horrida bella:
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. Major rerum mihi nascitur ordo:
Majus opus moveo. Rex arva Latinus et urbes
Jam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et Nympha genitum Laurente Marica
Accipimus. Fauno Picus pater; isque parentem
Te, Saturne, refert: tu sanguinis ultimus auctor.
Filius huic, fato Divum, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est.
Sola domum et tantas servabat filia sedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totaque petebant
Ausonia. Petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis atavisque potens, quem regia conjux
Adjungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta Deum terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos;
Quam pater inventam, primas cum conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Hujus apes summum densæ, mirabile dictu,

Stridore

Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,
Obsedere apicem; et pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuo vates: Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, et partes petere agmen eadem
Partibus ex isdem, et summa dominarier arce.
Præterea, castis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem adstat Lavinia virgo;
Visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regalesque accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id vero horrendum ac visu mirabile ferri.
Namque fore illustrem fama fatisque canebant
Ipsam; sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucosque sub alta
Consulit Albunea; nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sævamque exhalat opaca mephitim.
Hinc Italæ gentes omnisque OEnotria tellus
In dubiis responsa petunt. Huc dona sacerdos
Cum tulit, et cæsarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit;
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hic et tum pater ipse petens responsa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
Atque harum effultus tergo stratisque jacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco est:
Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis.
Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum

Nomen

Nomen in aſtra ferent; quorumque ab ſtirpe nepotes
Omnia ſub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Aſpicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc reſponſa patris Fauni, monituſque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus;
Sed circum late volitans jam Fama per urbes
Auſonias tulerat, cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere claſſem.
Æneas, primique duces, et pulcher Iulus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ;
Inſtituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis (ſic Jupiter ille monebat)
Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumtis hic forte aliis, ut vertere morſus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu maliſque audacibus orbem
Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris;
Heus! etiam menſas conſumimus? inquit Iulus.
Nec plura alludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac ſtupefactus numine preſſit.
Continuo: Salve fatis mihi debita tellus,
Voſque, ait, O fidi Trojæ ſalvete Penates.
Hic domus, hæc patria eſt. Genitor mihi talia (namque
Nunc repeto) Anchiſes fatorum arcana reliquit:
Cum te, nate, fames ignota ad litora vectum
Acciſis coget dapibus conſumere menſas;
Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos ſuprema manebat,
Exitiis poſitura modum.
Quare agite, et primo læti cum lumine ſolis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis
Veſtigemus, et a portu diverſa petamus.

Nunc

Nunc pateras libate Jovi, precibuſque vocate
Anchiſen genitorem, et vina reponite menſis.
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Implicat, et Geniumque loci, primamque Deorum
Tellurem, Nymphaſque, et adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, noctiſque orientia ſigna,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine matrem
Invocat, et duplices Cœloque Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit; radiiſque ardentem lucis et auro
Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Diditur hic ſubito Trojana per agmina rumor,
Adveniſſe diem, quo debita mœnia condant.
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti ſtatuunt, et vina coronant.
Poſtera cum prima luſtrabat lampade terras
Orta dies; urbem, et fines, et litora gentis
Diverſi explorant: hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Tybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſa delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes;
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora: feſtinant juſſi, rapidiſque feruntur
Paſſibus. Ipſe humili deſignat mœnia foſſa,
Moliturque locum; primaſque in litore ſedes,
Caſtrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Jamque iter emenſi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque ſubibant.
Ante urbem pueri et primævo flore juventus
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque ictuque laceſſunt;
Cum prævectus equo longævi regis ad aures

Nuntius

Nuntius ingentes ignota in veſte reportat
Adveniſſe viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, et ſolio medius conſedit avito.
Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis,
Urbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſilvis et religione parentum.
Hic ſceptra accipere, et primos attollere faſces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ ſacris ſedes epulis: hic ariete cæſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua e cedro, Italuſque, paterque Sabinus
Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem,
Saturnuſque ſenex, Janique bifrontis imago,
Veſtibulo adſtabant; aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi.
Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, et portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo parvaque ſedebat
Succinctus trabea, lævaque ancile gerebat,
Picus equum domitor; quem capta cupidine conjux
Aurea percuſſum virga, verſumque venenis,
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.
Tali intus templo Divum patriaque Latinus
Sede ſedens Teucrōs ad ſeſe in tecta vocavit,
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore:
Dicite Dardanidæ (neque enim neſcimus et urbem
Et genus, auditique advertitis æquore curſum)
Quid petitis? Quæ cauſa rates, aut cujus egentes
Litus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)

Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis;
Ne fugite hoſpitium, neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte ſua veteriſque Dei ſe more tenentem.
Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrarit ad urbes,
Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corythi Tyrrhena ab ſede profectum
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia cœli
Accipit, et numero Divorum altaribus addit.
Dixerat, et dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hiems veſtris ſuccedere terris,
Nec ſidus regione viæ lituſve fefellit.
Conſilio hanc omnes animiſque volentibus urbem
Afferimur, pulſi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aſpiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis: Jove Dardana pubes
Gaudet avo. Rex ipſe Jovis de gente ſuprema
Troius Æneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos ſævis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos; quibus actus uterque
Europæ atque Aſiæ fatis concurrerit orbis;
Audiit, et ſi quem tellus extrema refuſo
Submovet Oceano, et ſi quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga ſolis iniqui.
Diluvio ex illo tot vaſta per æquora vecti
Dis ſedem exiguam patriis lituſque rogamus
Innocuum, et cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores; nec veſtra feretur
Fama levis, tantive aboleſcet gratia facti;
Nec Trojam Auſonios gremio excepiſſe pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,

Sive

Sive fide, ſeu quis bello eſt expertus et armis;
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantia)
Et petiere ſibi et voluere adjungere gentes.
Sed nos fata Deum veſtras exquirere terras
Imperiis egere ſuis. Hinc Dardanus ortus
Huc repetit, juſſiſque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, et fontis vada ſacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, reliquias Troja ex ardente receptas.
Hoc pater Anchiſes auro libabat ad aras:
Hoc Priami geſtamen erat, cum jura vocatis
More daret populis; ſceptrumque, ſacerque tiaras,
Iliadumque labor veſtes.
Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſoloque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos. Nec purpura regem
Picta movet, nec ſceptra movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ thalamoque moratur,
Et veteris Fauni volvit ſub pectore ſortem.
Hunc illum fatis externa ab ſede profectum
Portendi generum, paribuſque in regna vocari
Auſpiciis: huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Di noſtra incepta ſecundent,
Auguriumque ſuum. Dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec ſperno. Non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri Trojæve opulentia deerit.
Ipſe modo Æneas (noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat, ſociuſve vocari)
Adveniat, vultus neve exhorreſcat amicos:
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ

Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. Hunc illum poſcere fata
Et reor, et (ſi quid veri mens augurat) opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in præſepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent:
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Æneæ currum geminoſque jugales
Semine ab æthereo, ſpirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos dædala Circe
Suppoſita de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis dictiſque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis ſeſe referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, auraſque invecta tenebat;
Et lætum Æneam, claſſemque ex æthere longo
Dardaniam Siculo proſpexit ab uſque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates. Stetit acri fixa dolore.
Tum quaſſans caput, hæc effundit pectore dicta:
Heu ſtirpem inviſam, et fatis contraria noſtris
Fata Phrygum! Num Sigeis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incenſa cremavit
Troja viros? Medias acies medioſque per ignes
Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
Feſſa jacent, odiis aut exſaturata quievi.
Quin etiam patria excuſſos infeſta per undas
Auſa ſequi, et profugis toto me opponere ponto.
Abſumtæ in Teucros vires cœlique mariſque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis

Profuit?

Profuit? Optato conduntur Tybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithum valuit: conceſſit in iras
Ipſe Deum antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod ſcelus aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem?
Aſt ego magna Jovis conjux, nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea. Quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis; dubitem haud equidem implorare quod uſquam eſt.
Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjux;
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener atque ſocer coeant mercede ſuorum.
Sanguine Trojano et Rutulo dotabere, virgo,
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Ciſſeis prægnans ignes enixa jugales;
Quin idem Veneri partus ſuus, et Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiva in Pergama tædæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit.
Luctificam Alecto Dirarum ab ſede ſororum
Infernique ciet tenebris; cui triſtia bella,
Iræque, inſidiæque, et crimina noxia cordi.
Odit et ipſe pater Pluton, odere ſorores
Tartareæ monſtrum: tot ſeſe vertit in ora,
Tam ſævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo ſata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne noſter honos infractave cedat
Fama loco; neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ poſſint, Italoſve obſidere fines.
Tu potes unanimos armare in prœlia fratres,
Atque odiis verſare domos: tu verbera tectis

Funereaſque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. Fœcundum concute pectus,
Disjice compoſitam pacem, ſere crimina belli:
Arma velit, poſcatque ſimul, rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium et Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumque obſedit limen Amatæ;
Quam ſuper adventu Teucrum Turnique Hymenæis
Femineæ ardentem curæque iræque coquebant.
Huic Dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque ſinum præcordia ad intima ſubdit;
Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem.
Ille inter veſtes et levia pectora lapſus
Volvitur attactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inſpirans animam. Fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo ſublapſa veneno
Pertentat ſenſus, atque oſſibus implicat ignem,
Necdum animus toto percepit pectore flammam;
Mollius, et ſolito matrum de more, locuta eſt,
Multa ſuper nata lacrimans Phrygiiſque Hymenæis:
Exulibuſne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miſeret natæque tuique?
Nec matris miſeret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus alta petens abducta virgine prædo?
At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad urbes.
Quid tua ſancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et conſanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque ſedet, Fauuique premunt te juſſa parentis,
Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
Diffidet externam reor, et ſic dicere Divos.

Et

Et Turno, ſi prima domus repetatur origo,
Inachus Acriſiuſque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequidquam dictis experta, Latinum
Contra ſtare videt, penituſque in viſcera lapſum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum vero infelix, ingentibus excita monſtris,
Immenſam ſine more furit lymphata per urbem.
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent; ille actus habena
Curvatis fertur ſpatiis: ſtupet inſcia ſupra
Impubeſque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. Non curſu ſegnior illo
Per medias urbes agitur populoſque feroces.
Quin etiam in ſilvas, ſimulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orſa furorem
Evolat, et natam frondoſis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris, tædaſque moretur;
Evoe Bacche fremens, ſolum te virgine dignum
Vociferans. Etenim molles tibi ſumere thyrſos,
Te luſtrare choro, ſacrum tibi paſcere crinem.
Fama volat: Furiiſque accenſas pectore matres
Idem omnes ſimul ardor agit nova quærere tecta.
Deſeruere domos: ventis dant colla comaſque.
Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineaſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida pinum
Suſtinet, ac natæ Turnique canit Hymenæos,
Sanguineam torquens aciem, torvumque repente
Clamat: Io matres, audite ubi quæque, Latinæ.
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi juris materni cura remordet;
Solvite crinales vittas, capite Orgia mecum.
Talem inter ſilvas, inter deſerta ferarum,

Reginam Alecto ſtimulis agit undique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque omnemque domum vertiſſe Latini;
Protinus hinc fuſcis triſtis Dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem
Acriſioneis Danae fundaſſe colonis,
Præcipiti delata Noto. Locus Ardea quondam
Dictus avis; et nunc magnum manet Ardea nomen.
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem et furialia membra
Exuit: in vultus ſeſe transformat aniles,
Et frontem obſcœnam rugis arat. Induit albos
Cum vitta crines: tum ramum innectit olivæ.
Fit Chalybe, Junonis anus templique ſacerdos,
Et juveni ante oculos his ſe cum vocibus offert:
Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores,
Et tua Dardaniis tranſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi conjugium et quæſitas ſanguine dotes
Abnegat, externuſque in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te, irriſe, periclis:
Tyrrhenas, i, ſterne acies: tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida cum nocte jaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia juſſit.
Quare age, et armari pubem portiſque moveri
Lætus in arma para, et Phrygios, qui flumine pulchro
Conſedere, duces, pictaſque exure carinas.
Cœleſtum vis magna jubet. Rex ipſe Latinus,
Ni dare conjugium et dicto parere fatetur,
Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.
Hic juvenis, vatem irridens, ſic orſa viciſſim
Ore refert: Claſſes invectas Tybridis alveo
Non (ut rere) meas effugit nuntius aures.
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno

Immemor

Immemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu verique effœta ſenectus,
O mater, curis nequidquam exercet, et arma
Regum inter falſa vatem formidine ludit.
Cura tibi, Divum effigies et templa tueri:
Bella viri pacemque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarſit in iras.
At juveni oranti ſubitos tremor occupat artus:
Deriguere oculi: tot Erinnys ſibilat hydris,
Tantaque ſe facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina cunctantem et quærentem dicere plura
Repulit, et geminos erexit crinibus angues,
Verberaque inſonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En ego victa ſitu, quam veri effœta ſenectus
Arma inter regum falſa formidine ludit,
(Reſpice ad hæc) adſum Dirarum ab ſede ſororum:
Bella manu letumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, et atro
Lumine fumantes fixit ſub pectore tædas.
Olli ſomnum ingens rumpit pavor, oſſaque et artus
Perfudit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens fremit, arma toro tectiſque requirit.
Sævit amor ferri, et ſcelerata inſania belli;
Ira ſuper. Magno veluti cum flamma ſonore
Virgea ſuggeritur coſtis undantis aheni,
Exultantque æſtu latices; furit intus aquæ vis,
Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis:
Nec jam ſe capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis juvenum, et jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem:
Se ſatis ambobus Teucriſque venire Latiniſque.
Hæc ubi dicta dedit, Divoſque in vota vocavit;
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.

Hunc

Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ:
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte nova speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, et noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima laborum
Causa fuit, belloque animos accendit agrestes.
Cervus erat forma præstanti et cornibus ingens,
Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrhusque pater, cui regia parent
Armenta, et lati custodia credita campi.
Assuetum imperiis soror omni Silvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille, manum patiens, mensæque assuetus herili,
Errabat silvis; rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli
Commovere canes; fluvio cum forte secundo
Defluueret, ripaque æstus viridante levaret.
Ipse etiam, eximiæ laudis succensus amore,
Ascanius curvo direxit spicula cornu;
Nec dextræ erranti Deus abfuit, actaque multo
Perque uterum sonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitque gemens stabulis, questuque cruentus
Atque imploranti similis tectum omne replebat.
Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, et duros conclamat agrestes.
Olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis)
Improvisi adsunt; hic torre armatus obusto,

Stipitis

Stipitis hic gravidi nodis. Quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrhus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.
At sæva e speculis tempus Dea nacta nocendi
Ardua tecta petit, stabuli et de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem; qua protinus omne
Contremuit nemus, et silvæ intonuere profundæ.
Audiit et Triviæ longe lacus, audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini;
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non et Troia pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxere acies. Non jam certamine agresti
Stipitibus duris agitur sudibusve præustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus, æraque fulgent
Sole lacessita, et lucem sub nubila jactant.
Fluctus uti primo cœpit cum albescere vento,
Paulatim sese tollit mare, et altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo
Sternitur: hæsit enim sub gutture vulnus, et udæ
Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virum circa, seniorque Galæsus,
Dum paci medium se offert; justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis.
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur;

Promiſſi Dea facta potens, ubi ſanguine bellum
Imbuit, et primæ commiſit funera pugnæ,
Deſerit Heſperiam, et cœli convexa per auras
Junonem victrix affatur voce ſuperba:
En perfecta tibi bello diſcordia triſti.
Dic, in amicitiam coeant, et fœdera jungant;
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamque animos inſani Martis amore;
Undique ut auxilio veniant. Spargam arma per agros.
Tum contra Juno: Terrorum et fraudis abunde eſt.
Stant belli cauſæ: pugnatur comminus armis.
Quæ fors prima dedit, ſanguis novus imbuit arma.
Talia connubia et tales celebrent Hymenæos
Egregium Veneris genus et rex ipſe Latinus.
Te ſuper æthereas errare licentius auras
Haud pater ille velit ſummi regnator Olympi.
Cede locis. Ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit ſtridentes anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.
Eſt locus Italiæ medio ſub montibus altis,
Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
Amſancti valles. Denſis hunc frondibus atrum
Urget utrinque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis et torto vertice torrens.
Hic ſpecus horrendum, ſævi ſpiracula Ditis,
Monſtratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces; queis condita Erinnys,
Inviſum numen, terras cœlumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Paſtorum ex acie numerus, cæſoſque reportant

Almonem

Almonem puerum fœdatique ora Galæſi;
Implorantque Deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioque in crimine cædis et igni
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
Stirpem admiſceri Phrygiam, ſe limine pelli.
Tum quorum attonitæ Baccho nemora avia matres
Inſultant thiaſis (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coeunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata Deum, perverſo numine poſcunt.
Certatim regis circumſtant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, reſiſtit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet: ſcopuli nequidquam et ſpumea circum
Saxa fremunt, laterique illiſa refunditur alga.
Verum, ubi nulla datur cæcum exſuperare poteſtas
Conſilium, et fævæ nutu Junonis eunt res,
Multa Deos auraſque pater teſtatus inanes:
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!
Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas,
O miſeri. Te, Turne, nefas, te triſte manebit
Supplicium; votiſque Deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies, omniſque in limine portus:
Funere felici ſpolior. Nec plura locutus
Sepſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluere ſacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cum prima movent in prœlia Martem;
Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum
Hyrcaniſve Arabiſve parant, ſeu tendere ad Indos,
Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna.
Sunt geminæ Belli portæ (ſic nomine dicunt)
Religione ſacræ, et ſævi formidine Martis:

Centum

Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora; nec cuſtos abſiſtit limine Janus.
Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe Quirinali trabea cinctuque Gabino
Inſignis reſerat ſtridentia limina Conſul,
Ipſe vocat pugnas: ſequitur tum cætera pubes,
Æreaque aſſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc et tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, triſteſque recludere portas.
Abſtinuit tactu pater, averſuſque refugit
Fœda miniſteria, et cæcis ſe condidit umbris.
Tum regina Deum cœlo delapſa morantes
Impulit ipſa manu portas, et cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſonia atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis, pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos et ſpicula lucida tergent
Arvina pingui, ſubiguntque in cote ſecures;
Signaque ferre juvat, ſonituſque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ poſitis incudibus urbes
Tela novant, Atina potens, Tiburque ſuperbum,
Ardea, Cruſtumerique, et turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque ſalignas
Umbonum crates: alii thoracas ahenos,
Aut leves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſes.
Claſſica jamque ſonant: it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeumque auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona, Deæ, cantuſque movete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque ſecutæ

Complerint

Complerint campos acies; quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
Et meminiſtis enim, Divæ, et memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemtor Divum Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxta Lauſus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lauſus equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequidquam ex urbe ſecutos
Mille viros; dignus, patriis qui lætior eſſet
Imperiis, et cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos inſignem palma per gramina currum
Victoreſque oſtentat equos ſatus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus, clypeoque inſigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit ſerpentibus Hydram;
Collis Aventini ſilva quem Rhea ſacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit oras,
Miſta Deo mulier, poſtquam Laurentia victor
Geryone extincto Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu ſævoſque gerunt in bella dolones,
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.
Ipſe pedes tegumen torquens immane leonis,
Terribili impexum ſeta cum dentibus albis
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catilluſque, acerque Coras, Argiva juventus;
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur.
Ceu duo nubigenæ cum vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri, Homolen Othrynque nivalem
Linquentes curſu rapido: dat euntibus ingens

Silva

Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.
Nec Præneſtinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agreſtia regem
Inventumque focis omnis quem credidit ætas,
Cæculus. Hunc legio late comitatur agreſtis:
Quique altum Præneſte viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, et roſcida rivis
Hernica ſaxa colunt; quos, dives Anagnia, paſcis,
Quos, Amaſene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clypei, curruſve ſonant. Pars maxima glandes
Liventis plumbi ſpargit; pars ſpicula geſtat
Bina manu, fulvoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti: veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis; crudus tegit altera pero.
At Meſſapus equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro,
Jam pridem reſides populos deſuetaque bello
Agmina in arma vocat ſubito, ferrumque retractat.
Hi Feſcenninas acies, æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum, lucoſque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Cum ſeſe e paſtu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos, ſonat amnis et Aſia longe
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet; aeriam ſed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad litora nubem.
Ecce, Sabinorum priſco de ſanguine magnum
Agmen agens Clauſus, magnique ipſe agminis inſtar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Una ingens Amiterna cohors, priſcique Quirites,

Ereti

Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuſcæ;
Qui Nomentum urbem, qui Roſea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Severum,
Caſperiamque colunt, Foruloſque, et flumen Himellæ;
Qui Tiberim Fabarimque bibunt; quos frigida miſit
Nurſia, et Hortinæ claſſes, populique Latini,
Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen.
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hibernis conditur undis;
Vel cum ſole novo denſæ torrentur ariſtæ
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis:
Scuta ſonant, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hoſtis,
Curru jungit Haleſus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos; vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris, et quos de collibus altis
Aurunci miſere patres, Sidicinaque juxta
Æquora, quique Cales linquunt, amniſque vadoſi
Accola Volturni, pariterque Saticulus aſper,
Oſcorumque manus. Teretes ſunt aclides illis
Tela; ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.
Lævas cetra tegit: falcati comminus enſes.
Nec tu carminibus noſtris indictus abibis,
OEbale; quem generaſſe Telon Sebethide Nympha
Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret
Jam ſenior: patriis ſed non et filius arvis
Contentus late jam tum ditione premebat
Sarraſtes populos, et quæ rigat æquora Sarnus,
Quique Rufras Batulumque tenent atque arva Celennæ,
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu ſoliti torquere cateias,
Tegmina queis capitum raptus de ſubere cortex,
Æratæque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſere in prœlia Nerſæ,

Ufens, insignem fama et felicibus armis;
Horrida præcipue cui gens, assuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicula glebis
Armati terram exercent, semperque recentes
Convectare juvat prædas, et vivere rapto.
Quin et Marrubia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam et felici comtus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro;
Vipereo generi, et graviter spirantibus hydris,
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
Mulcebatque iras, et morsus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Evaluit; neque eum juvere in vulnera cantus
Somniferi, et Marsis quæsitæ montibus herbæ.
Te nemus Anguitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.
Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius; insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriæ lucis, humentia circum
Litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercæ
Occiderit, patriasque explerit sanguine pœnas
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Ætherea et superas cœli venisse sub auras,
Pæoniis revocatum herbis et amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis et artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit in undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, et Nymphæ Egeriæ nemorique relegat;
Solus ubi in silvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam templo Triviæ lucisque sacratis

Cornipedes

Cornipedes arcentur equi; quod litore currum
Et juvenem monſtris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud ſecius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice ſupra eſt.
Cui triplici crinita juba galea alta Chimæram
Suſtinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, et triſtibus effera flammis,
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At levem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſetis obſita, jam bos,
(Argumentum ingens) et cuſtos virginis Argus,
Cælataque amnem fundens pater Inachus urna.
Inſequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina denſentur campis, Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, et picti ſcuta Labici;
Qui ſaltus, Tiberine, tuos, ſacrumque Numici
Litus arant, Rutuloſque exercent vomere colles,
Circæumque jugum; queis Jupiter Anxurus arvis
Præſidet, et viridi gaudens Feronia luco;
Qua Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles atque in mare conditur Ufens.
Hos ſuper advenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentes ære catervas,
Bellatrix. Non illa colo calathiſve Minervæ
Femineas aſſueta manus; ſed prœlia virgo
Dura pati, curſuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas;
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agriſque effuſa juventus,

Turbaque miratur matrum, et proſpectat euntem,
Attonitis inhians animis; ut regius oſtro
Velet honos leves humeros; ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipſa pharetram,
Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum.

ÆNEIDOS LIB. VIII.

UT belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco ſtrepuerunt cornua cantu,
Utque acres concuſſit equos, utque impulit arma;
Extemplo turbati animi: ſimul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, ſævitque juventus
Effera. Ductores primi Meſſapus et Ufens,
Contemtorque Deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia, et latos vaſtant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium; et Latio conſiſtere Teucros,
Advectum Ænean claſſi, victoſque Penates
Inferre, et fatis regem ſe dicere poſci,
Edoceat, multaſque viro ſe adjungere gentes
Dardanio, et late Latio increbreſcere nomen.
Quid ſtruat his cœptis, quem, ſi Fortuna ſequatur,
Eventum pugnæ cupiat, manifeſtius ipſi,
Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium. Quæ Laomedontius heros
Cuncta videns magno curarum fluctuat æſtu;
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteſque rapit varias, perque omnia verſat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercuſſum, aut radiantis imagine lunæ,
Omnia pervolitat late loca, jamque ſub auras
Erigitur, ſummique ferit laquearia tecti.

Nox

Nox erat, et terras animalia feſſa per omnes
Alituum pecudumque genus ſopor altus habebat;
Cum pater in ripa gelidique ſub ætheris axe
Æneas triſti turbatus pectora bello
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.
Huic Deus ipſe loci fluvio Tiberinus amœno
Populeas inter ſenior ſe attollere frondes
Viſus. Eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, et crines umbroſa tegebat arundo.
Tum ſic affari, et curas his demere dictis:
O ſate gente Deum, Trojanam ex hoſtibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama ſervas,
Expectate ſolo Laurenti, arviſque Latinis;
Hic tibi certa domus, certi, ne abſiſte, Penates;
Neu belli terrere minis. Tumor omnis et iræ
Conceſſere Deum.
Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere ſomnum,
Litoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba, ſolo recubans, albi circum ubera nati.
[Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:]
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod inſtat,
Expedias victor, paucis (adverte) docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, et poſuere in montibus urbem
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina:
Hos caſtris adhibe ſocios, et fœdera junge.
Ipſe ego te ripis et recto flumine ducam,
Adverſum remis ſuperes ſubvectus ut amnem.
Surge age, nate Dea; primiſque cadentibus aſtris

Junoni fer rite preces, iramque minaſque
Supplicibus ſupera votis. Mihi victor honorem
Perſolves. Ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pinguia culta ſecantem,
Cæruleus Tybris, cœlo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus celſis caput urbibus exit.
Dixit, deinde lacu fluvius ſe condidit alto,
Ima petens. Nox Ænean ſomnuſque reliquit.
Surgit, et, ætherei ſpectans orientia ſolis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac tales effundit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde eſt,
Tuque, O Tybri tuo genitor cum flumine ſancto,
Accipite Ænean, et tandem arcete periclis.
Quo te cunque lacus miſerantem incommoda noſtra
Fonte tenet, quocunque ſolo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum.
Adſis O tantum, et propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminaſque legit de claſſe biremes,
Remigioque aptat; ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem, ſubitum atque oculis mirabile monſtrum,
Candida per ſilvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in litore conſpicitur ſus:
Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxima Juno,
Mactat ſacra ferens, et cum grege ſiſtit ad aram.
Tybris ea fluvium, quam longa eſt, nocte tumentem
Leniit, et tacita refluens ita ſubſtitit unda,
Mitis ut in morem ſtagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abeſſet.
Ergo iter inceptum celerant rumore ſecundo:
Labitur uncta vadis abies: mirantur et undæ,
Miratur nemus inſuetum fulgentia longe
Scuta virum, fluvio pictaſque innare carinas.

Olli

Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridesque secant placido æquore silvas.
Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
Cum muros arcemque procul ac rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocius advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die solennem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno Divisque ferebat
Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
Una omnes juvenum primi, pauperque senatus
Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum
Allabi nemus, et tacitis incumbere remis;
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse;
Et procul e tumulo: Juvenes, quæ causa subegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:
Trojugenas ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egere superbo.
Evandrum petimus. Ferte hæc, et dicite lectos
Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
Egredere O, quicunque es, ait, coramque parentem
Alloquere, ac nostris succede Penatibus hospes:
Excepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.
Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:
Optime Grajugenum, cui me Fortuna precari,

Et vitta comtos voluit prætendere ramos;
Non equidem extimui, Danaum quod ductor et Arcas,
Quodque ab ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis;
Sed mea me virtus et ſancta oracula Divum,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis et auctor,
Electra (ut Graii perhibent) Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, æthereos humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit:
At Maiam, auditis ſi quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſidera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me me ipſe meumque
Objeci caput, et ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Inſequitur: nos ſi pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant,
Et mare, quod ſupra, teneant, quodque alluit infra.
Accipe daque fidem. Sunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, et rebus ſpectata juventus.
Dixerat Æneas. Ille os oculoſque loquentis
Jamdudum, et totum luſtrabat lumine corpus.
Tum ſic pauca refert: Ut te, fortiſſime Teucrum,
Accipio agnoſcoque libens! ut verba parentis
Et vocem Anchiſæ magni vultumque recordor!
Nam memini Heſionæ viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protinus Arcadiæ gelidos inviſere fines.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventas;
Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipſum
Laomedontiaden:

Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. Mihi mens juvenali ardebat amore
Compellare virum, et dextræ conjungere dextram.
Accessi, et cupidus Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
Discedens chlamydemque auro dedit intertextam,
Frænaque bina meus quæ nunc habet aurea Pallas.
Ergo et, quam petitis, juncta est mihi fœdere dextra;
Et, lux cum primum terris se crastina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibusque juvabo.
Interea sacra hæc, quando huc venistis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, et jam nunc sociorum assuescite mensis.
Hæc ubi dicta, dapes jubet et sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili;
Præcipuumque toro et villosi pelle leonis
Accipit Æneam, solioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas simul et Trojana juventus
Perpetui tergo bovis, et lustralibus extis.
Postquam exemta fames, et amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc solennia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana superstitio veterumque ignara Deorum
Imposuit. Sævis, hospes Trojane, periclis
Servati facimus, meritosque novamus honores.
Jam primum saxis suspensam hanc aspice rupem;
Disjectæ procul ut moles, desertaque montis
Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit vasto submota recessu
Semihominis Caci, facies quam dira tenebat
Solis inaccessam radiis; semperque recenti

Cæde

Cæde tepebat humus, foribuſque affixa ſuperbis
Ora virum triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Vulcanus erat pater: illius atro
Ore vomens ignes magna ſe mole ferebat.
Attulit et nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium adventumque Dei. Nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonæ ſpoliiſque ſuperbus,
Alcides aderat, tauroſque hac victor agebat
Ingentes; vallemque boves amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inauſum
Aut intractatum ſceleriſve dolive fuiſſet,
Quatuor a ſtabulis præſtanti corpore tauros
Avertit, totidem forma ſuperante juvencas:
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Cauda in ſpeluncam tractos, verſiſque viarum
Indiciis raptos, ſaxo occultabat opaco.
Quærenti nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea, cum jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, et colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, et Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodiſque gravatum
Robur, et aerii curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre timentem,
Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
Ut ſeſe incluſit, ruptiſque immane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod et arte paterna
Pendebat, fultoſque emuniit objice poſtes;
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Acceſſum luſtrans huc ora ferebat et illuc,

Dentibus

Dentibus infrendens. Ter totum fervidus ira
Luſtrat Aventini montem: ter ſaxea tentat
Limina nequidquam: ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ilex, præciſis undique ſaxis
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu;
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, et imis
Avulſam ſolvit radicibus: inde repente
Impulit. Impulſu quo maximus inſonat æther,
Diſſultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus et Caci detecta apparuit ingens
Regia, et umbroſæ penitus patuere cavernæ.
Non ſecus, ac ſi qua penitus vi terra dehiſcens
Infernas referet ſedes, et regna recludat
Pallida, Dis inviſa; ſuperque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immiſſo lumine Manes.
Ergo inſperata deprenſum in luce repente,
Incluſumque cavo ſaxo, atque inſueta rudentem
Deſuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, et ramis vaſtiſque molaribus inſtat.
Ille autem (neque enim fuga jam ſuper ulla pericli)
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Evomit, involvitque domum caligine cæca,
Proſpectum eripiens oculis; glomeratque ſub antro
Fumiferam noctem commiſtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, ſeque ipſe per ignem
Præcipiti injecit ſaltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens ſpecus æſtuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit in nodum complexus, et angit inhærens
Eliſos oculos et ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulſis;
Abſtractæque boves abjuratæque rapinæ

Cœlo

Cœlo oſtenduntur, pedibuſque informe cadaver
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villoſaque ſetis
Pectora ſemiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem; primuſque Potitius auctor,
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri
Hanc aram luco ſtatuit, quæ Maxima ſemper
Dicetur nobis, et erit quæ maxima ſemper.
Quare agite, O juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris,
Communemque vocate Deum, et date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor cum populus umbra
Velavitque comas, foliiſque innexa pependit;
Et ſacer implevit dextram ſcyphus. Ocius omnes
In menſam læti libant, Divoſque precantur.
Devexo interea propior fit Veſper Olympo;
Jamque ſacerdotes primuſque Potitius ibant
Pellibus in morem cincti, flammaſque ferebant.
Inſtaurant epulas, et menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circum,
Populeis adſunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille ſenum, qui carmine laudes
Herculeas et facta ferant; ut prima novercæ
Monſtra manu geminoſque premens eliſerit angues;
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojamque OEchaliamque; ut duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres
Hylæumque Pholumque manu, tu Creſſia mactas
Prodigia, et vaſtum Nemeæ ſub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento.

Nec

Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhoeus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumstetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite Divis:
Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.
Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex obsitus ævo,
Et comitem Ænean juxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
Miratur, facilesque oculos fert omnia circum
Æneas, capiturque locis; et singula lætus
Exquiritque auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Evandrus Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Gensque virum truncis et duro robore nata,
Queis neque mos, neque cultus erat; nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo
Arma Jovis fugiens, et regnis exul ademtis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aurea, quæ perhibent, illo sub rege fuerunt
Secula; sic placida populos in pace regebat:
Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, et amor successit habendi.
Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanæ;
Sæpius et nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperque immani corpore Tybris,
A quo post Itali fluvium cognomine Tybrim

Diximus:

Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
His posuere locis; matrisque egere tremenda
Carmentis Nymphæ monita, et Deus auctor Apollo.
Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat et aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam;
Quam memorant Nymphæ priscum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ, cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, et nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
Nec non et sacri monstrat nemus Argileti,
Testaturque locum, et letum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem, et Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci: jam tum silvam saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem
(Quis Deus, incertum est) habitat Deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, cum sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextra, nimbosque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Evandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad sedes: Hæc, inquit, limina victor
Alcides subiit: hæc illum regia cepit.
Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum
Finge Deo, rebusque veni non asper egenis.

Dixit,

Dixit, et angusti subter fastigia tecti
Ingentem Æneam duxit, stratisque locavit
Effultum foliis et pelle Libystidis ursæ.
Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,
Laurentumque minis et duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit, et dictis divinum aspirat amorem:
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita, casuraque inimicis ignibus arces;
Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis opisque tuæ; nec te, carissime conjux,
Incassumve tuos volui exercere labores:
Quamvis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem.
Nunc Jovis imperiis Rutulorum constitit oris.
Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen
Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere conjux.
Aspice, qui coeant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.
Dixerat, et niveis hinc atque hinc Diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet. Ille repente
Accepit solitam flammam; notusque medullas
Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit.
Non secus atque olim, tonitru cum rupta coruscо
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis et formæ conscia conjux.
Tum patèr æterno fatur devinctus amore:
Quid causas petis ex alto? fiducia cessit
Quo tibi, Diva, mei? Similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset.
Nec pater omnipotens Trojam nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum supereſſe per annos.

Et

Et nunc ſi bellare paras, atque hæc tibi mens eſt;
Quidquid in arte mea poſſum promittere curæ,
Quod fieri ferro liquidove poteſt electro,
Quantum ignes animæque valent; abſiſte precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat ſomnum, cum femina primum,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
Impoſitum, cinerem et ſopitos ſuſcitat ignes,
Noctem addens operi, famulaſque ad lumina longo
Exercet penſo; caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, et poſſit parvos educere natos.
Haud ſecus ignipotens, nec tempore ſegnior illo
Mollibus e ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.
Inſula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis:
Quam ſubter ſpecus et Cyclopum exeſa caminis
Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, ſtriduntque cavernis
Stricturæ Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
Vulcani domus, et Vulcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens cœlo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Bronteſque, Steropeſque, et nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras; pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti radios, tres nubis aquoſæ
Addiderant; rutuli tres ignis et alitis Auſtri.
Fulgores nunc horrificos, ſonitumque metumque
Miſcebant operi, flammiſque ſequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotaſque volucres
Inſtabant,

Inſtabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes;
Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquamis ſerpentum auroque polibant,
Connexoſque angues, ipſamque in pectore Divæ
Gorgona defecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, inquit, cœptoſque auferte labores,
Ætnæi Cyclopes, et huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro. Nunc viribus uſus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtra.
Præcipitate moras. Nec plura effatus. At illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti. Fluit æs rivis, aurique metallum;
Vulnificuſque chalybs vaſta fornace liqueſcit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum, ſeptenoſque orbibus orbes
Impediunt. Alii ventoſis follibus auras
Accipiunt redduntque; alii ſtridentia tingunt
Æra lacu. Gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.
Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeæum ſubligat enſem,
Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non et gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt, greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem et ſecreta petebat
Sermonum memor et promiſſi muneris heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras, mediiſque reſidunt

Ædibus, et licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo ſoſpite nunquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires. Hinc Tuſco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, et murum circumſonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis
Jungere caſtra paro; quam Fors inopina ſalutem
Oſtentat. Fatis huc te poſcentibus affers.
Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes; ubi Lydia quondam
Gens, bello præclara, jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo
Imperio et ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes, quid facta tyranni
Effera? Di capiti ipſius generique reſervent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibuſque manus atque oribus ora,
(Tormenti genus) et ſanie taboque fluentes
Complexu in miſero longa ſic morte necabat.
At ſeſſi tandem cives infanda furentem
Armati circumſiſtunt ipſumque domumque:
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapſus in agros
Confugere, et Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis:
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condenſæ litore puppes,
Signaque ferre jubent. Retinet longævus haruſpex,
Fata canens: O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtuſque virum, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, et merita accendit Mezentius ira;

Nulli

Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita Divum.
Ipſe oratores ad me regnique coronam
Cum ſceptro miſit, mandatque inſignia Tarchon,
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu ſecliſque effœta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni miſtus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus et annis
Et generi fata indulgent, quem numina poſcunt,
Ingredere, O Teucrum atque Italum fortiſſime ductor.
Hunc tibi præterea, ſpes et ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam. Sub te tolerare magiſtro
Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat, primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant
Æneas Anchiſiades et fidus Achates,
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant;
Ni ſignum cœlo Cytherea dediſſet aperto.
Namque improviſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, et ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt: iterum atque iterum fragor increpat ingens.
Arma inter nubem cœli in regione ſerena
Per ſudum rutilare vident, et pulſa tonare.
Obſtupuere animis alii; ſed Troius heros
Agnovit ſonitum, et Divæ promiſſa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hoſpes, ne quære profecto,
Quem caſum portenta ferant: ego poſcor Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram Diva creatrix,
Si bellum ingrueret; Vulcaniaque arma per auras

Laturam auxilio.
Heu, quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa ſub undas
Scuta virum, galeaſque, et fortia corpora volves,
Tybri pater! Poſcant acies, et fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto;
Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat, heſternumque Larem, parvoſque Penates
Lætus adit. Mactant lectas de more bidentes
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Poſt hinc ad naves graditur, ſocioſque reviſit;
Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit: pars cætera prona
Fertur aqua, ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuntia ventura Aſcanio rerumque patriſque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exſortem Æneæ; quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam ſubito vulgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiuſque periclo
It timor, et major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret inexpletum lacrimans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat ſi Jupiter annos!
Qualis eram, cum primam aciem Præneſte ſub ipſa
Stravi, ſcutorumque incendi victor acervos,
Et regem hac Herilum dextra ſub Tartara miſi;
Naſcenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda:
Ter leto ſternendus erat: cui tunc tamen omnes
Abſtulit hæc animas dextra, et totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer uſquam,
Nate, tuo; neque finitimo Mezentius unquam

Huic

Huic capiti insultans tot ferro sæva dedisset
Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
At vos, O superi, et Divum tu maxime rector
Jupiter, Arcadii quæso miserescite regis,
Et patrias audite preces. Si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,
Si visurus eum vivo, et venturus in unum,
Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris;
Nunc O nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri,
Dum te, care puer, mea sera et sola voluptas,
Complexu teneo; gravior ne nuntius aures
Vulneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.
Jamque adeo exierat portis equitatus apertis,
Æneas inter primos et fidus Achates;
Inde alii Trojæ proceres. Ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis.
Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
Pulveream nubem, et fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, et agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum late sacer: undique colles
Inclusere cavi, et nigra nemus abiete cingunt.
Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque Deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant

Caſtra locis, celſoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, et latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas et bello lecta juventus
Succedunt, feſſique et equos et corpora curant.
At Venus æthereos inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
Ut procul egelido ſecretum flumine vidit,
Talibus affata eſt dictis, ſeque obtulit ultro:
En perfecta mei promiſſa conjugis arte
Munera; ne mox aut Laurentes, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in prœlia poſcere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petivit:
Arma ſub adverſa poſuit radiantia quercu.
Ille Deæ donis et tanto lætus honore
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit,
Miraturque, interque manus et brachia verſat
Terribilem criſtis galeam flammaſque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem; qualis, cum cærula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget.
Tum leves ocreas electro auroque recocto,
Haſtamque, et clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inſcius ævi,
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam; geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, et lambere matrem
Impavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, et raptas ſine more Sabinas
Conſeſſu caveæ, magnis Circenſibus actis,
Addiderat; ſubitoque novum conſurgere bellum
Romulidis,

Romulidis, Tatioque ſeni, Curibuſque ſeveris.
Poſt idem inter ſe poſito certamine reges
Armati Jovis ante aram, pateraſque tenentes
Stabant, et cæſa jungebant fœdera porca.
Haud procul inde citæ Metium in diverſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis, Albane, maneres)
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus
Per ſilvam, et ſparſi rorabant ſanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porſenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obſidione premebat:
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Aſpiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, et Capitolia celſa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant
Defenſi tenebris et dono noctis opacæ.
Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis:
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur. Duo quiſque Alpina coruſcant
Gæſa manu, ſcutis protecti corpora longis.
Hic exultantes Salios, nudoſque Lupercos,
Lanigeroſque apices, et lapſa ancilia cœlo
Extuderat: caſtæ ducebant ſacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis;
Et ſcelerum pœnas, et te, Catilina, minaci
Pendentem ſcopulo, Furiarumque ora trementem;
Secretoſque pios: his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi late maris ibat imago

Aurea, ſed fluctu ſpumabant cærula cano;
Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æſtumque ſecabant.
In medio claſſes æratas Actia bella
Cernere erat; totumque inſtructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italos in prœlia Cæſar
Cum patribus populoque, Penatibus et magnis Dis,
Stans celſa in puppi; geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.
Parte alia ventis et Dis Agrippa ſecundis
Arduus agmen agens; cui belli inſigne ſuperbum
Tempora navali fulgent roſtrata corona.
Hinc ope barbarica variiſque Antonius armis
Victor ab Auroræ populis et litore rubro
Ægyptum, vireſque Orientis, et ultima ſecum
Bactra vehit; ſequiturque (nefas) Ægyptia conjux.
Una omnes ruere, ac totum ſpumare reductis
Convulſum remis roſtriſque tridentibus æquor.
Alta petunt. Pelago credas innare revulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.
Stupea flamma manu, telique volatile ferrum
Spargitur. Arva nova Neptunia cæde rubeſcunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro;
Necdum etiam geminos a tergo reſpicit angues.
Omnigenumque Deum monſtra, et latrator Anubis,
Contra Neptunum et Venerem, contraque Minervam
Tela tenent. Sævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, triſteſque ex æthere Diræ;
Et ſciſſa gaudens vadit Diſcordia palla,
Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Deſuper: omnis eo terrore Ægyptus, et Indi,

Omnis

Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos jam jamque immittere funes.
Illam inter cædes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri:
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentemque ſinus, ac tota veſte vocantem
Cæruleum in gremium latebroſaque flumina victos.
At Cæſar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, Dis Italis, votum immortale, ſacrabat
Maxima ter centum totam delubra per urbem.
Lætitia ludiſque viæ plauſuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæſi ſtravere juvenci.
Ipſe, ſedens niveo candentis limine Phœbi,
Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quam variæ linguis, habitu tam veſtis et armis.
Hic Nomadum genus, et diſcinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Caraſque, ſagittiferoſque Gelonos
Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
Extremique hominum Morini, Rhenuſque bicornis;
Indomitique Dahæ, et pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque et fata nepotum.

ÆNEIDOS LIB. IX.

ATQUE ea diverſa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus ſacrata valle ſedebat.

Ad

Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore locuta eſt:
Turne, quod optanti Divum promittere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit ultro.
Æneas, urbe et ſociis et claſſe relicta,
Sceptra Palatini ſedemque petit Evandri.
Nec ſatis. Extremas Corythi penetravit ad urbes,
Lydorumque manum collectos armat agreſtes.
Quid dubitas? Nunc tempus equos, nunc poſcere currus.
Rumpe moras omnes, et turbata arripe caſtra.
Dixit, et in cœlum paribus ſe ſuſtulit alis,
Ingentemque fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, dupliceſque ad ſidera palmas
Suſtulit, ac tali fugientem eſt voce ſecutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempeſtas? Medium video diſcedere cœlum,
Palanteſque polo ſtellas. Sequor omina tanta,
Quiſquis in arma vocas. Et ſic effatus ad undam
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas,
Multa Deos orans; oneravitque æthera votis.
Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equum, dives pictai veſtis et auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coercent
Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus.
[Vertitur arma tenens, et toto vertice ſupra eſt.]
Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges; aut pingui flumine Nilus,
Cum refluit campis, et jam ſe condidit alveo.
Hic ſubitam nigro glomerari pulvere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab adverſa conclamat mole Caicus:
Quis globus, O cives, caligine volvitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, et ſcandite muros.
Hoſtis adeſt, eia. Ingenti clamore per omnes

Condunt

Condunt se Teucri portas, et mœnia complent.
Namque ita discedens præceperat optimus armis
Æneas: Si qua interea Fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo;
Castra modo, ac tutos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
Objiciunt portas tamen, et præcepta facessunt,
Armatique cavis expectant turribus hostem.
Turnus, ut ante volans tardum præcesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus et urbi
Improvisus adest; maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, juvenes, qui primus in hostem?
En, ait. Et jaculum attorquens emittit in auras
Principium pugnæ, et campo se arduus infert.
Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
Horrisono. Teucrum mirantur inertia corda;
Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere. Huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili
Cum fremit ad caulas, ventos perpessus et imbres,
Nocte super media, tuti sub matribus agni
Balatum exercent; ille asper et improbus ira
Sævit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et siccæ sanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros et castra tuenti,
Ignescunt iræ: duris dolor ossibus ardet,
Qua tentet ratione aditus, et quæ via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus septam circum et fluvialibus undis
Invadit, sociosque incendia poscit ovantes;
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.

Tum

Tum vero incumbunt; urget præsentia Turni;
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, et commistam Vulcanus ad astra favillam.
Quis Deus, O Musæ, tam æva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas classem, et pelagi petere alta parabat;
Ipsa Deum fertur genetrix Berecyntia magnum
Vocibus his affata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
Pinea silva mihi, multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
Nigranti picea trabibusque obscurus acernis.
Has ego Dardanio juveni, cum classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius angit.
Solve metus, atque hoc precibus fine posse parentem;
Neu cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur. Prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
Mortaline manu factæ immortale carinæ
Fas habeant? certusque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta Deo permissa potestas?
Immo, ubi defunctæ finem portusque tenebunt
Ausonios, olim quæcunque evaserit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse Deas; qualis Nereia Doto
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat; idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Annuit, ac totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo

Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcæ
Debita complerant, cum Turni injuria matrem
Admonuit ratibus sacris depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis offulsit, et ingens
Visus ab Aurora cœlum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, et Troum Rutulorumque agmina complet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutæ,
Ite, Deæ pelagi; Genetrix jubet. Et sua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis æquora rostris
Ima petunt. Hinc virgineæ, mirabile monstrum,
[Quot prius æratæ steterant ad litora proræ]
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.
Obstupuere animi Rutulis; conterritus ipse
Turbatis Messapus equis; cunctatur et amnis
Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno;
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monstra petunt: his Jupiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela, neque ignes
Expectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,
Nec spes ulla fugæ: rerum pars altera ademta est:
Terra autem in nostris manibus, tot millia gentes
Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ se jactant responsa Deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
Fertilis Ausoniæ Troes. Sunt et mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,
Conjuge prærepta; nec solos tangit Atridas
Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est. Peccare fuisset

Ante

Ante ſatis, penitus modo non genus omne peroſos
Femineum; quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſarumque moræ, leti diſcrimina parva,
Dant animos. At non viderunt mœnia Trojæ
Neptuni fabricata manu conſidere in ignes?
Sed vos, O lecti, ferro quis ſcindere vallum
Apparat, et mecum invadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Eſt opus in Teucros. Addant ſe protinus omnes
Etruſci ſocios: tenebras, et inertia furta
Palladii, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Ne timeant. Nec equi cæca condemur in alvo:
Luce palam certum eſt igni circumdare muros.
Haud ſibi cum Danais rem faxo et pube Pelaſga
Eſſe putent, decimum quos diſtulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod ſupereſt, læti bene geſtis corpora rebus
Procurate, viri; et pugnam ſperate parari.
Interea vigilum excubiis obſidere portas
Cura datur Meſſapo, et mœnia cingere flammis.
Bis ſeptem, Rutulo muros qui milite ſervent,
Delecti: aſt illos centeni quemque ſequuntur
Purpurei criſtis juvenes, auroque coruſci.
Diſcurrunt, variantque vices, fuſique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras ahenos.
Colluceut ignes: noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.
Hæc ſuper e vallo proſpectant Troes, et armis
Alta tenent; nec non trepidi formidine portas
Explorant, ponteſque et propugnacula jungunt:
Tela gerunt. Inſtant Mneſtheus acerque Sereſtus;
Quos pater Æneas, ſi quando adverſa vocarent,
Rectores juvenum et rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio, ſortita periclum,

Excubat,

Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum eſt.
Niſus erat portæ cuſtos, acerrimus armis,
Hyrtacides; comitem Æneæ quem miſerat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibuſque ſagittis:
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma;
Ora puer prima ſignans intonſa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tum quoque communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait: Dine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an ſua cuique Deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete eſt.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant: ſomno vinoque ſepulti
Procubuere: ſilent late loca. Percipe porro,
Quid dubitem, et quæ nunc animo ſententia ſurgat.
Æneam acciri omnes, populuſque patreſque,
Expoſcunt; mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ poſco, promittunt (nam mihi facti
Fama ſat eſt) tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros et mœnia Pallantea.
Obſtupuit magno laudum percuſſus amore
Euryalus; ſimul his ardentem affatur amicum:
Mene igitur ſocium ſummis adjungere rebus,
Niſe, fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis aſſuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit; nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Æneam et fata extrema ſecutus.
Eſt hic, eſt animus lucis contemtor, et iſtum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Niſus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar;
Nec fas. Non. Ita me referat tibi magnus ovantem

Jupiter,

Jupiter, aut quicunque oculis hæc aſpicit æquis.
Sed ſi quis (quæ multa vides diſcrimine tali)
Si quis in adverſum rapiat, caſuſve, Deuſve,
Te ſupereſſe velim: tua vita dignior ætas.
Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemtum
Mandet humo ſolita; aut, ſi qua id Fortuna vetabit,
Abſenti ferat inferias, decoretque ſepulcro:
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſa doloris;
Quæ te ſola, puer, multis e matribus auſa
Perſequitur, magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem: Cauſas nequidquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco ſententia cedit:
Acceleremus, ait. Vigiles ſimul excitat. Illi
Succedunt, ſervantque vices. Statione relicta
Ipſe comes Niſo graditur, regemque requirunt.
Cætera per terras omnes animalia ſomno
Laxabant curas, et corda oblita laborum.
Ductores Teucrum primi, delecta juventus,
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quiſve Æneæ jam nuntius eſſet:
Stant longis adnixi haſtis, et ſcuta tenentes,
Caſtrorum et campi medio. Tum Niſus et una
Euryalus confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iulus
Accepit trepidos, ac Niſum dicere juſſit.
Tum ſic Hyrtacides: Audite O mentibus æquis,
Æneadæ; neve hæc noſtris ſpectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli ſomno vinoque ſoluti
Procubuere. Locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, aterque ad ſidera fumus
Erigitur. Si fortuna permittitis uti;
Quæſitum Æneam ad mœnia Pallantea,
Mox hic cum ſpoliis, ingenti cæde peracta,

Aſſore

Affore cernetis: nec nos via fallit euntes.
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus urbem
Venatu aſſiduo, ac totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
Di patrii, quorum ſemper ſub numine Troja eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos juvenum, et tam certa tuliſtis
Pectora. Sic memorans, humeros dextraſque tenebat
Amborum, et vultum lacrimis atque ora rigabat:
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus iſtis
Præmia poſſe rear ſolvi? Pulcherrima primum
Di moreſque dabunt veſtri; tum cætera reddet
Actutum pius Æneas, atque integer ævi
Aſcanius, meriti tanti non immemor unquam.
Immo ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto,
Excipit Aſcanius, per magnos, Niſe, Penates,
Aſſaracique Larem, et canæ penetralia Veſtæ,
Obteſtor. Quæcunque mihi fortuna fideſque eſt,
In veſtris pono gremiis. Revocate parentem:
Reddite conſpectum. Nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis
Pocula, devicta genitor quæ cepit Arisba;
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, ſceptriſque potiri
Contigerit victori, et prædæ ducere ſortem;
Vidiſti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipſum illum clypeum criſtaſque rubentes
Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe.
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora captivoſque dabit, ſuaque omnibus arma:
Inſuper his, campi quod rex habet ipſe Latinus.
Te vero, mea quem ſpatiis propioribus ætas
Inſequitur, venerande puer, jam pectore toto

Accipio, et comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus:
Seu pacem, seu bella geram, tibi maxima rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit; tantum fortuna secunda,
Haud adversa cadat. Sed te super omnia dona
Unum oro. Genetrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ.
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcunque pericli est,
Inque salutatam linquo: nox et tua testis
Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, et succurre relictæ.
Hanc sine me spem ferre tui; audentior ibo
In casus omnes. Percussa mente dederunt
Dardanidæ lacrimas: ante omnes pulcher Iulus;
Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creusæ
Solum defuerit; nec partum gratia talem
Parva manet, casus factum quicunque sequentur.
Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat;
Quæ tibi polliceor reduci rebusque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
Sic ait illacrimans: humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Cnossius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
Exuvias: galeam fidus permutat Aletes.
Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumque senumque
Prosequitur votis. Nec non et pulcher Iulus,

Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata; ſed auræ
Omnia diſcerpunt, et nubibus irrita donant.
Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per umbram
Caſtra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Paſſim ſomno vinoque per herbam
Corpora fuſa vident, arrectos litore currus,
Inter lora rotaſque viros; ſimul arma jacere,
Vina ſimul. Prior Hyrtacides ſic ore locutus:
Euryale, audendum dextra. Nunc ipſa vocat res.
Hac iter eſt. Tu, ne qua manus ſe attollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, et conſule longe.
Hæc ego vaſta dabo, et lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit: ſimul enſe ſuperbum
Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
Exſtructus toto proflabat pectore ſomnum;
Rex idem, et regi Turno gratiſſimus augur:
Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tres juxta famulos temere inter tela jacentes,
Armigerumque Remi premit, aurigamque ſub ipſis
Nactus equis; ferroque ſecat pendentia colla.
Tum caput ipſi aufert domino, truncumque reliquit
Sanguine ſingultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamumque,
Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte
Luſerat inſignis facie, multoque jacebat
Membra Deo victus: felix, ſi protinus illum
Æquaſſet nocti ludum, in lucemque tuliſſet.
Impaſtus ceu plena leo per ovilia turbans
(Suadet enim veſana fames) manditque trahitque
Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes. Incenſus et ipſe
Perfurit, ac multam in medio ſine nomine plebem
Fadumque Hebeſumque ſubit Rhœtumque Abarimque
Ignaros;

Ignaros; Rhœtum vigilantem, et cuncta videntem;
Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
Pectore in adverso totum cui comminus ensem
Condidit assurgenti, et multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, et cum sanguine mista
Vina refert moriens. Hic furto fervidus instat.
Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, et religatos rite videbat
Carpere gramen equos; breviter cum talia Nisus,
(Sensit enim nimia cæde atque cupidine ferri)
Absistamus, ait; nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhaustum satis est: via facta per hostes.
Multa virum solido argento perfecta relinquunt
Armaque crateraque simul, pulchroque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, et aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio cum jungeret absens,
Cædicus: ille suo moriens dat habere nepoti.
Post mortem bello Rutuli prædaque potiti.
Hæc rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem crista que decoram
Induit. Excedunt castris, et tuta capessunt.
Interea præmissi equites ex urbe Latina,
Cætera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, et Turno regi responsa ferebant,
Ter centum, scutati omnes, Volscente magistro.
Jamque propinquabant castris, murosque subibant,
Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt;
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens:
State, viri. Quæ causa viæ? quive estis in armis?
Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra;
Sed celerare fugam in silvas, et fidere nocti.

Objiciunt

Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnemque abitum cuſtode coronant.
Silva fuit, late dumis atque ilice nigra
Horrida, quam denſi complerant undique ſentes:
Rara per occultos lucebat ſemita calles.
Euryalum tenebræ ramorum oneroſaque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Niſus abit; jamque imprudens evaſerat hoſtes,
Atque lacus, qui poſt Albæ de nomine dicti
Albani: tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, et fruſtra abſentem reſpexit amicum:
Euryale, infelix qua te regione reliqui?
Quave ſequar? Rurſus perplexum iter omne revolvens
Fallacis ſilvæ, ſimul et veſtigia retro
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat;
Audit equos, audit ſtrepitus et ſigna ſequentum.
Nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryalum; quem jam manus omnis
Fraude loci et noctis, ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum rapit, et conantem plurima fruſtra.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in enſes
Inferat, et pulchram properet per vulnera mortem?
Ocius adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam lunam, ſic voce precatur:
Tu, Dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, et nemorum Latonia cuſtos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi;
Hunc ſine me turbare globum, et rege tela per auras.
Dixerat, ac toto connixus corpore ferrum
Conjicit. Haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit adverſi in tergum Sulmonis, ibique

Frangitur, ac fiſſo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, et longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt. Hoc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure,
Dum trepidant. Iit haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens, nec teli conſpicit uſquam
Auctorem, nec quo ſe ardens immittere poſſit.
Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit: ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
Conclamat Niſus, nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me (adſum qui feci) in me convertite ferrum,
O Rutuli. Mea fraus omnis: nihil iſte nec auſus,
Nec potuit; cœlum hoc et conſcia ſidera teſtor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat; ſed viribus enſis adactus
Tranſabiit coſtas, et candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit.
Purpureus veluti cum flos ſucciſus aratro
Langueſcit moriens; laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnes
Volſcentem petit: in ſolo Volſcente moratur.
Quem circum glomerati hoſtes hinc comminus atque hinc
Proturbant. Inſtat non ſecius, ac rotat enſem
Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverſo, et moriens animam abſtulit hoſti.
Tum ſuper exanimem ſeſe projecit amicum
Confoſſus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! Si quid mea carmina poſſunt,

Nulla

Nulla dies unquam memori vos eximet ævo;
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli spoliisque potiti
Volscentem exanimem flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, et primis una tot cæde peremtis,
Sarranoque Numaque. Ingens concursus ad ipsa
Corpora, femineceſque viros, tepidaque recentem
Cæde locum, et plenos spumanti sanguine rivos.
Agnoscunt spolia inter se galeamque nitentem
Messapi, et multo phaleras sudore receptas.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam sole infuso, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat, æratasque acies in prœlia cogit;
Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa arrectis, visu miserabile, in hastis
Præfigunt capita, et multo clamore sequuntur,
Euryali et Nisi.
Æneadæ duri murorum in parte sinistra
Opposuere aciem (nam dextera cingitur amni)
Ingentesque tenent fossas, ac turribus altis
Stant mœsti: simul ora virum præfixa movebant,
Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matrisque allabitur aures
Euryali. At subitus miseræ calor ossa reliquit.
Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
Evolat infelix, et femineo ululatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
Prima petit. Non illa virum, non illa pericli
Telorumque memor: cœlum dehinc questibus implet:

Hunc ego te, Euryale, aſpicio? tune illa ſenectæ
Sera meæ requies potuiſti linquere ſolam,
Crudelis? nec te, ſub tanta pericula miſſum,
Affari extremum miſeræ data copia matri?
Heu, terra ignota canibus date præda Latinis
Alitibuſque jaces! nec te tua funera mater
Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens; tibi quam noctes feſtina dieſque
Urgebam, ac tela curas ſolabar aniles.
Quo ſequar? aut quæ nunc artus avulſaque membra
Et funus lacerum tellus habet? Hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc ſum terraque marique ſecuta?
Figite me, ſi qua eſt pietas; in me omnia tela
Conjicite, O Rutuli. Me primam abſumite ferro.
Aut tu, magne pater Divum, miſerere, tuoque
Inviſum hoc detrude caput ſub Tartara telo;
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concuſſi animi, mœſtuſque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prœlia vires.
Illam incendentem luctus Idæus et Actor,
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
Corripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit. Sequitur clamor, cœlumque remugit.
Accelerant acta pariter teſtudine Volſci,
Et foſſas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, et ſcalis aſcendere muros;
Qua rara eſt acies, interlucetque corona
Non tam ſpiſſa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Aſſueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infeſto volvebant pondere, ſi qua
Poſſent tectam aciem perrumpere; cum tamen omnes
Ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus.

Nec

Nec jam ſufficiunt. Nam, qua globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntque ruuntque;
Quæ ſtravit Rutulos late, armorumque reſolvit
Tegmina. Nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte alia horrendus viſu quaſſabat Etruſcam
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignes.
At Meſſapus equum domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, et ſcalas in mœnia poſcit.
Vos, O Calliope, precor aſpirate canenti,
Quas ibi tunc ferro ſtrages, quæ funera Turnus
Ediderit; quem quiſque virum demiſerit Orco:
Et mecum ingentes oras evolvite belli.
Et meminiſtis enim, Divæ, et memorare poteſtis.
Turris erat vaſto ſuſpectu et pontibus altis,
Opportuna loco; ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali, ſummaque evertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere ſaxis,
Perque cavas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri; quæ plurima vento
Corripuit tabulas, et poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam. Dum ſe glomerant, retroque reſidunt
In partem quæ peſte caret; tum pondere turris
Procubuit ſubito, et cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole ſecuta,
Confixique ſuis telis, et pectora duro
Transfoſſi ligno veniunt. Vix unus Helenor
Et Lycus elapſi; quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem ſerva Licymnia furtim
Suſtulerat, vetitiſque ad Trojam miſerat armis,
Enſe levis nudo, parmaque inglorius alba.

Iſque ubi ſe Turni media inter millia vidit,
Hinc acies atque hinc acies adſtare Latinas;
Ut fera, quæ denſa venantum ſepta corona
Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia morti
Injicit, et ſaltu ſupra venabula fertur:
Haud aliter juvenis medios moriturus in hoſtes
Irruit, et, qua tela videt denſiſſima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus inter et hoſtes,
Inter et arma, fuga muros tenet; altaque certat
Prendere tecta manu, ſociumque attingere dextras.
Quem Turnus, pariter curſu teloque ſecutus,
Increpat his victor: Noſtraſne evadere, demens,
Speraſti te poſſe manus? Simul arripit ipſum
Pendentem, et magna muri cum parte revellit.
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
Suſtulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis;
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a ſtabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur. Invadunt, et foſſas aggere complent.
Ardentes tædas alii ad faſtigia jactant.
Ilioneus ſaxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium, portæ ſubeuntem, igneſque ferentem;
Emathiona Liger, Corynæum ſternit Aſylas:
Hic jaculo bonus, hic longe fallente ſagitta.
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus;
Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,
Et Sagarim, et ſummis ſtantem pro turribus Idan;
Privernum Capys. Hunc primo levis haſta Temillæ
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit. Ergo alis allapſa ſagitta,
Et lævo affixa eſt lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ letali vulnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Ibera,

Inſignis

Insignis facie; genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Symæthia circum
Flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius hastis
Ipse ter adducta circum caput egit habena;
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius; fortemque manu fudisse Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo præcordia regno
Ibat, et ingentem sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et morti prætendere muros?
En, qui nostra sibi bello connubia poscunt!
Quis Deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulysses.
Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, sævoque gelu duramus et undis.
Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant:
Flectere ludus equos, et spicula tendere cornu.
At patiens operum parvoque assueta juventus
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, versaque juvencum
Terga fatigamus hasta; nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus; semperque recentes
Comportare juvat prædas, et vivere rapto.
Vobis picta croco et fulgenti murice vestis,
Desidiæ cordi; juvat indulgere choreis:
Et tunicæ manicas, et habent redimicula mitræ.

O vere Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxusque vocant Berecyntia matris
Idææ. Sinite arma viris, et cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
Intendit telum, diversaque brachia ducens
Constitit, ante Jovem supplex per vota precatus:
Jupiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat et pedibus qui spargat arenam.
Audiit, et cœli genitor de parte serena
Intonuit lævum: sonat una satifer arcus.
Effugit horrendum stridens adducta sagitta;
Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem illude superbis.
Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt.
Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
Lætitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
Ætherea tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemque videbat
Nube sedens, atque his victorem affatur Iulum:
Macte nova virtute, puer. Sic itur ad astra,
Dis genite, et geniture Deos. Jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura residunt:
Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere se mittit, spirantes dimovet auras,
Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchisæ
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos:
Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longævo similis, vocemque coloremque,

Et

Et crines albos, et fæva ſonoribus arma;
Atque his ardentem dictis affatur Iulum:
Sit ſatis, Æneide, telis impune Numanum
Oppetiiſſe tuis. Primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non invidet armis.
Cætera parce, puer, bello. Sic orſus Apollo
Mortales medio aſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere Deum proceres divinaque tela
Dardanidæ, pharetramque fuga ſenſere ſonantem.
Ergo avidum pugnæ, dictis ac numine Phœbi,
Aſcanium prohibent: ipſi in certamina rurſus
Succedunt, animaſque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris.
Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne ſolum telis; tum ſcuta cavæque
Dant ſonitum flictu galeæ: pugna aſpera ſurgit.
Quantus ab occaſu veniens pluvialibus Hœdis
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada præcipitant, cum Jupiter horridus Auſtris
Torquet aquoſam hiemem, et cœlo cava nubila rumpit.
Pandarus et Bitias Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco ſilveſtris Hiera
Abietibus juvenes patriis in montibus æquos,
Portam, quæ ducis imperio commiſſa, recludunt
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hoſtem.
Ipſi intus dextra ac læva pro turribus adſtant
Armati ferro, et criſtis capita alta coruſci.
Quales aeriæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Atheſim ſeu propter amœnum,
Conſurgunt geminæ quercus, intonſaque cœlo
Attollunt capita, et ſublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.
Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,

Et

Et præceps animi Tmarus, et Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut verſi terga dedere,
Aut ipſo portæ poſuere in limine vitam.
Tum magis increſcunt animis diſcordibus iræ;
Et jam collecti Troes glomerantur eodem,
Et conferre manum, et procurrere longius audent.
Ductori Turno, diverſa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hoſtem
Fervere cæde nova, et portas præbere patentes.
Deſerit inceptum, atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratreſque ſuperbos;
Et primum Antiphaten (is enim ſe primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti
Conjecto ſternit jaculo. Volat Itala cornus
Aera per tenerum, ſtomachoque infixa ſub altum
Pectus abit: reddit ſpecus atri vulneris undam
Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tum Meropem atque Erymantha manu, tum ſternit Aphidnum:
Tum Bitian ardentem oculis, animiſque frementem,
Non jaculo; neque enim jaculo vitam ille dediſſet:
Sed magnum ſtridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo; quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquama lorica fidelis et auro
Suſtinuit: collapſa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, et clypeum ſuper intonat ingens.
Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Conſtructam ponto jaciunt; ſic illa ruinam
Prona trahit, penituſque vadis illiſa recumbit.
Miſcent ſe maria, et nigræ attolluntur arenæ.
Tum ſonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Jovis imperiis impoſta Typhoeo.
Hic Mars armipotens animum vireſque Latinis
Addidit, et ſtimulos acres ſub pectore vertit;

Immiſitque

Immiſitque fugam Teucris, atrumque timorem.
Undique conveniunt; quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animos Deus incidit.
Pandarus, ut fuſo germanum corpore cernit,
Et quo ſit Fortuna loco, qui caſus agat res,
Portam vi multa converſo cardine torquet
Obnixus latis humeris, multoſque ſuorum
Mœnibus excluſos duro in certamine linquit,
Aſt alios ſecum includit recipitque ruentes:
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluſerit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis offulſit, et arma
Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulmina mittunt.
Agnoſcunt faciem inviſam atque immania membra
Turbati ſubito Æneadæ. Tum Pandarus ingens
Emicat, et mortis fraternæ fervidus ira
Effatur: Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Caſtra inimica vides: nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus:
Incipe, ſi qua animo virtus, et conſere dextram:
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
Intorquet ſummis adnixus viribus haſtam.
Excepere auræ vulnus (Saturnia Juno
Detorſit veniens) portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies; neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, et ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubeſque immani vulnere malas.
Fit ſonus: ingenti concuſſa eſt pondere tellus.

Collapſos

Collapſos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens; atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt verſi trepida formidine Troes.
Et ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu, ſocioſque immittere portis;
Ultimus ille dies bello gentique fuiſſet.
Sed furor ardentem cædiſque inſana cupido
Egit in adverſos.
Principio Phalerim, et ſucciſo poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergus. Juno vires animumque miniſtrat.
Addit Halyn comitem, et confixa Phegea parma;
Ignaros deinde in muris Martemque cientes
Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanimque,
Lyncea tendentem contra, ſocioſque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic uno dejectum comminus ictu
Cum galea longe jacuit caput. Inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrumque armare veneno,
Et Clytium Æoliden, et amicum Crethea Muſis;
Crethea Muſarum comitem, cui carmina ſemper
Et citharæ cordi, numeroſque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virum, pugnaſque canebat.
Tandem ductores, audita cæde ſuorum,
Conveniunt Teucri, Mneſtheus acerque Sereſtus;
Palanteſque vident ſocios, hoſtemque receptum.
Et Mneſtheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.
Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, et veſtris, O cives, undique ſeptus
Aggeribus, tantas ſtrages impune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriæ veterumque Deorum,

Et

Et magni Æneæ ſegnes miſeretque pudetque?
Talibus accenſi firmantur, et agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem quæ cingitur unda.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. Ceu ſævum turba leonem
Cum telis premit iuſenſis: at territus ille,
Aſper, acerba tuens, retro redit; et neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contra
Ille quidem hoc cupiens potis eſt per tela viroſque.
Haud aliter retro dubius veſtigia Turnus
Improperata refert, et mens exæſtuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaſerat hoſtes:
Bis confuſa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e caſtris propere coit omnis in unum:
Nec contra vires audet Saturnia Juno
Sufficere; aeriam cœlo nam Jupiter Irim
Demiſit, germanæ haud mollia juſſa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo juvenis ſubſiſtere tantum,
Nec dextra valet; injectis ſic undique telis
Obruitur. Strepit aſſiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, et ſaxis ſolida æra fatiſcunt,
Diſcuſſæque jubæ capiti; nec ſufficit umbo
Ictibus: ingeminant haſtis et Troes et ipſe
Fulmineus Mneſtheus. Tum toto corpore ſudor
Liquitur, et piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit: feſſos quatit acer anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluvium dedit. Ille ſuo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis;
Et lætum ſociis abluta cæde remiſit.

ÆNEIDOS LIB. X.

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat Divum pater atque hominum rex
Sideream in sedem; terras unde arduus omnes,
Castraque Dardanidum aspectat, populosque Latinos.
Consident tectis bipatentibus. Incipit ipse:
Cœlicolæ magni, quianam sententia vobis
Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quæ contra vetitum discordia? quis metus aut hos
Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere suasit?
Adveniet justum pugnæ (ne arcessite) tempus,
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
Nunc finite; et placitum læti componite fœdus.
Jupiter hæc paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.
O pater, O hominum Divumque æterna potestas,
(Namque aliud quid sit, quod jam implorare queamus?)
Cernis ut insultent Rutuli; Turnusque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? Non clausa tegunt jam mœnia Teucros:
Quin intra portas atque ipsis prœlia miscent
Aggeribus mœrorum, et inundant sanguine fossas.
Æneas ignarus abest. Nunquamne levari
Obsidione sines? Muris iterum imminet hostis
Nascentis Trojæ, nec non exercitus alter;
Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
Tydides. Equidem, credo, mea vulnera restant;
Et tua progenies mortalia demoror arma.

Si ſine pace tua, atque invito numine, Troes
Italiam petiere; luant peccata: neque illos
Juveris auxilio. Sin tot reſponſa ſecuti,
Quæ Superi Maneſque dabant; cur nunc tua quiſquam
Vertere juſſa poteſt? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in litore claſſes?
Quid tempeſtatum regem, ventoſque furentes
Æolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet; et ſuperis immiſſa repente
Alecto medias Italum bacchata per urbes.
Nil ſuper imperio moveor: ſperavimus iſta,
Dum Fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua conjux
Dura; per everſæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obteſtor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
Æneas ſane ignotis jactetur in undis;
Et, quamcunque viam dederit Fortuna, ſequatur.
Hunc tegere, et diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphos atque Cythera,
Idaliæque domus. Poſitis inglorius armis
Exigat hic ævum. Magna ditione jubeto
Carthago premat Auſoniam. Nihil urbibus inde
Obſtabit Tyriis. Quid peſtem evadere belli
Juvit, et Argolicos medium fugiſſe per ignes,
Totque maris vaſtæque exhauſta pericula terræ,
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quærunt?
Non ſatius cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atque ſolum, quo Troja fuit? Xanthum et Simoenta
Redde, oro, miſeris; iterumque revolvere caſus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
Acta furore gravi: Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, et obductum verbis vulgare dolorem?

Ænean hominum quisquam Divumque subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam fatis petiit auctoribus: esto:
Cassandræ impulsus furiis. Num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros;
Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia nostri
Egit? Ubi hic Juno, demissave nubibus Iris?
Indignum est, Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem, et patria Turnum consistere terra;
Cui Pilumnus avus, cui Diva Venilia mater.
Quid face Trojanos atra vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid soceros legere, et gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Ænean manibus subducere Graium,
Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes,
Et potes in totidem classem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra juvisse, nefandum est.
Æneas ignarus abest: ignarus et absit.
Est Paphos Idaliumque tibi, sunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem et corda aspera tentas?
Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? Nos? an miseros qui Troas Achivis
Objecit? Quæ causa fuit consurgere in arma
Europamque Asiamque, et fœdera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovive cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis.
Haud justis assurgis, et irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno, cunctique fremebant
Cœlicolæ assensu vario. Ceu flamina prima
Cum deprensa fremunt silvis, et cæca volutant

Murmura,

Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui prima poteſtas,
Inſit. Eo dicente Deum domus alta ſileſcit,
Et tremefacta ſolo tellus; ſilet arduus æther:
Tum Zephyri poſuere: premit placida æquora pontus.
Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Auſonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum, nec veſtra capit diſcordia finem;
Quæ cuique eſt Fortuna hodie, quam quiſque ſecat ſpem,
Tros Rutuluſve fuat, nullo diſcrimine habebo;
Seu fatis Italum caſtra obſidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ monitiſque ſiniſtris.
Nec Rutulos ſolvo. Sua cuique exorſa laborem
Fortunamque ferent. Rex Jupiter omnibus idem.
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Annuit, ac totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. Solio tum Jupiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant
Sternere cæde viros, et mœnia cingere flammis.
At legio Æneadum vallis obſeſſa tenetur:
Nec ſpes ulla fugæ. Miſeri ſtant turribus altis
Nequidquam, et rara muros cinxere corona.
Aſius Imbraſides, Hicetaoniuſque Thymœtes,
Aſſaracique duo, et ſenior cum Caſtore Tybris,
Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus et Hæmon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrneſſius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Meneſtheo.
Hi jaculis, illi certant defendere ſaxis,
Molirique ignem, nervoque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios, Veneris juſtiſſima cura,

Dardanius caput ecce puer detectus honestum,
Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus aut capiti; vel quale per artem
Inclusum buxo aut Oricia terebintho
Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crines
Accipit, et molli subnectens circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Ismare, gentes
Vulnera dirigere, et calamos armare veneno,
Mæonia generose domo; ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolusque irrigat auro.
Adfuit et Mnestheus, pulsi quem pristina Turni
Aggere mœrorum sublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant: media Æneas freta nocte secabat.
Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
Quidve petat, quidve ipse ferat, Mezentius arma
Quæ sibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ sit fiducia rebus
Admonet, immiscetque preces. Haud sit mora: Tarchon
Jungit opes, fœdusque ferit. Tum libera fati
Classem conscendit jussis gens Lydia Divum,
Externo commissa duci. Æneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Æneas, secumque volutat
Eventus belli varios; Pallasque siniſtro
Affixus lateri jam quærit sidera, opacæ
Noctis iter, jam quæ passus terraque marique.
Pandite nunc Helicona, Deæ, cantusque movete,
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Æneam, armetque rates, pelagoque vehatur.
Masicus ærata princeps secat æquora Tigri:

Sub

Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Cluſi,
Quique urbem liquere Coſas; queis tela ſagittæ,
Corytique leves humeris, et letifer arcus.
Una torvus Abas. Huic totum inſignibus armis
Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes; aſt Ilva trecentos
Inſula, inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum Divumque interpres Aſylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſidera parent,
Et linguæ volucrum, et præſagi fulminis ignes,
Mille rapit denſos acie atque horrentibus haſtis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Piſæ,
Urbs Etruſca ſolo. Sequitur pulcherrimus Aſtur;
Aſtur equo fidens, et verſicoloribus armis.
Ter centum adjiciunt (mens omnibus una ſequendi)
Qui Cærete domo, qui ſunt Minionis in arvis;
Et Pyrgi veteres, intempeſtæque Graviſcæ.
Non ego te, Ligurum ductor fortiſſime bello,
Tranſierim, Cinyra; et paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ ſurgunt de vertice pennæ.
Crimen amor veſtrum, formæque inſigne paternæ.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaethontis amati,
Populeas inter frondes umbramque ſororum
Dum canit, et mœſtum Muſa ſolatur amorem,
Canentem molli pluma duxiſſe ſenectam;
Linquentem terras, et ſidera voce ſequentem.
Filius, æquales comitatus claſſe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Inſtat aquæ, ſaxumque undis immane minatur
Arduus, et longa ſulcat maria alta carina.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantus et Tuſci filius amnis,
Qui muros matriſque dedit tibi, Mantua, nomen;

Mantua dives avis. Sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni:
Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires.
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infeſta ducebat in æquora pinu.
It gravis Auleſtes, centenaque arbore fluctus
Verberat aſſurgens: ſpumant vada marmore verſo.
Hunc vehit immanis Triton, et cærula concha
Exterrens freta; cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominem præfert, in priſtin deſinit alvus,
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subſidio Trojæ, et campos ſalis ære ſecabant.
Jamque dies cœlo conceſſerat, almaque curru
Noctivago Phœbe medium pulſabat Olympum:
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipſe ſedens clavumque regit, veliſque miniſtrat.
Atque illi medio in ſpatio chorus ecce ſuarum
Occurrit comitum: Nymphæ (quas alma Cybele
Numen habere maris, Nymphaſque e navibus eſſe
Juſſerat) innabant pariter, fluctuſque ſecabant,
Quot prius æratæ ſteterant ad litora proræ.
Agnoſcunt longe regem, luſtrantque choreis.
Quarum, quæ fandi doctiſſima, Cymodocea
Pone ſequens dextra puppim tenet; ipſaque dorſo
Eminet, ac læva tacitis ſubremigat undis.
Tum ſic ignarum alloquitur: Vigilaſne, Deum gens,
Ænea? Vigila, et velis immitte rudentes.
Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ, claſſis tua. Perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammaque premebat;
Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. Hanc genetrix faciem miſerata refecit,

Et

Et dedit esse Deas, ævumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossisque tenetur
Tela inter media atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca jussa tenent forti permistus Etrusco
Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
Surge age, et Aurora socios veniente vocari
Primus in arma jube; et clypeum cape, quem dedit ipse
Invictum ignipotens, atque oras ambiit auro.
Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos.
Dixerat; et dextra discedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas
Ocior et jaculo, et ventos æquante sagitta.
Inde aliæ celerant cursus. Stupet insscius ipse
Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera aspectans convexa precatur:
Alma parens Idæa Deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad fræna leones;
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede, Diva, secundo.
Tantum effatus; et interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.
Principio sociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent se.
Jamque in conspectu Teucros habet et sua castra,
Stans celsa in puppi; clypeum cum deinde siniſtra
Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
Dardanidæ e muris. Spes addita suscitat iras.
Tela manu jaciunt. Quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis; donec versas ad litora puppes

Respiciunt,

Reſpiciunt, totumque allabi claſſibus æquor.
Ardet apex capiti, criſtiſque a vertice flamma
Funditur, et vaſtos umbo vomit aureus ignes.
Non ſecus, ac liquida ſi quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille ſitim morboſque ferens mortalibus ægris
Naſcitur, et lævo contriſtat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Litora præcipere, et venientes pellere terra.
[Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:]
Quod votis optaſtis, adeſt, perfringere dextra:
In manibus Mars ipſe, viri. Nunc conjugis eſto
Quiſque ſuæ tectique memor; nunc magna referto
Facta patrum, laudes. Ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egreſſiſque labant veſtigia prima.
Audentes Fortuna juvat.
Hæc ait; et ſecum verſat, quos ducere contra,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Æneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi ſervare recurſus
Languentis pelagi, et brevibus ſe credere ſaltu;
Per remos alii. Speculatus litora Tarchon,
Qua vada non ſpirant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffenſum creſcenti allabitur æſtu,
Advertit ſubito proras, ſocioſque precatur:
Nunc, O lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates; inimicam findite roſtris
Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo,
Arrepta tellure ſemel. Quæ talia poſtquam
Effatus Tarchon, ſocii conſurgere tonſis,
Spumanteſque rates arvis inferre Latinis;
Donec roſtra tenent ſiccum, et ſedere carinæ
Omnes innocuæ. Sed non puppis tua, Tarchon.

Namque

Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis;
Fragmina remorum quos et fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora; sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in litore sistit.
Signa canunt. Primus turmas invasit agrestes
Æneas, omen pugnæ; stravitque Latinos,
Occiso Therone, virum qui maximus ultro
Ænean petit. Huic gladio perque ærea suta,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lichan ferit, exsectum jam matre peremta,
Et tibi, Phœbe, sacrum; casus evadere ferri
Quod licuit parvo. Nec longe Cissea durum,
Immanemque Gyan, sternentes agmina clava,
Dejecit leto. Nihil illos Herculis arma,
Nec validæ juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, usque graves cum terra labores
Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum clamanti sistit in ore.
Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix nova gaudia, Cydon,
Dardania stratus dextra, securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande, jaceres;
Ni fratrum stipata cohors foret obvia Phorci
Progenies, septem numero, septenaque tela
Conjiciunt. Partim galea clypeoque resultant
Irrita; deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas affatur Achaten:
Suggere tela mihi (non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos) steterunt quæ in corpore Graium
Iliacis campis. Tum magnam corripit hastam,
Et jacit. Illa volans clypei transverberat æra

Mæonis,

Mæonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra: trajecto missa lacerto
Protinus hasta fugit, servatque cruenta tenorem;
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Ænean petiit: sed non et figere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clausus
Advenit, et rigida Dryopen ferit eminus hasta
Sub mentum graviter pressa, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit trajecto gutture: at ille
Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threicios Boreæ de gente suprema,
Et tres, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. Accurrit Halesus,
Auruncæque manus; subit et Neptunia proles,
Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Ausoniæ. Magno discordes æthere venti
Prœlia ceu tollunt, animis et viribus æquis;
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt:
Anceps pugna diu: stant obnixi omnia contra.
Haud aliter Trojanæ acies aciesque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, densusque viro vir.
At parte ex alia, qua saxa rotantia late
Impulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
Arcadas insuetos acies inferre pedestres
Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci,
Aspera queis natura loci dimittere quando
Suasit equos; unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
Quo fugitis, socii? Per vos et fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,

Spemque

Spemque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudi,
Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, qua globus ille virum denſiſſimus urget:
Hac vos et Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animæque manuſque.
Ecce, maris magna claudit nos objice pontus:
Deeſt jam terra fugæ. Pelagus Trojamne petemus?
Hæc ait, et medius denſos prorumpit in hoſtes.
Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus. Hunc, magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium qua ſpina dedit; haſtamque receptat
Oſſibus hærentem. Quem non ſuper occupat Hisbo,
Ille quidem hoc ſperans; nam Pallas ante ruentem,
Dum furit incautum crudeli morte ſodalis,
Excipit, atque enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenelum petit, et Rhœti de gente vetuſta
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in arvis,
Daucia, Laride Thymberque, ſimillima proles,
Indiſcreta ſuis, gratuſque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas.
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abſtulit enſis:
Te deciſa ſuum, Laride, dextera quærit;
Semianimeſque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas accenſos monitu, et præclara tuentes
Facta viri, miſtus dolor et pudor armat in hoſtes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit. Hoc ſpatium, tantumque moræ fuit Ilo.
Ilo namque procul validam direxerat haſtam;
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens fratremque Tyren, curruque volutus
Cædit ſemianimis Rutulorum calcibus arva.

Ac

Ac velut, optato ventis æſtate coortis,
Diſperſa immittit ſilvis incendia paſtor;
Correptis ſubito mediis, extenditur una
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille ſedens victor flammas deſpectat ovantes.
Non aliter ſocium virtus coit omnis in unum,
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Haleſus
Tendit in adverſos, ſeque in ſua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti deripit enſe
Elatam in jugulum: ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſperſit cerebro permiſta cruento.
Fata canens ſilvis genitor celarat Haleſum:
Ut ſenior leto canentia lumina ſolvit;
Injecere manum Parcæ, teliſque ſacrarunt
Evandri. Quem ſic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Tybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Haleſi.
Hæc arma exuviaſque viri tua quercus habebit.
Audiit illa Deus. Dum texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tanta perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina: primus Abantem
Oppoſitum interimit, pugnæ nodumque moramque.
Sternitur Arcadiæ proles; ſternuntur Etruſci;
Et vos, O Graiis imperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt ducibuſque et viribus æquis.
Extremi addenſent acies; nec turba moveri
Tela manuſque ſinit. Hinc Pallas inſtat et urget,
Hinc contra Lauſus (nec multum diſcrepat ætas)
Egregii formæ; ſed queis Fortuna negarat
In patriam reditus. Ipſos concurrere paſſus
Haud tamen inter ſe magni regnator Olympi:
Mox illos ſua fata manent majore ſub hoſte.

Interca

Interea ſoror alma monet ſuccurrere Lauſo
Turnum, qui volucri curru medium ſecat agmen.
Ut vidit ſocios: Tempus deſiſtere pugnæ.
Solus ego in Pallanta feror; ſoli mihi Pallas
Debetur: cuperem ipſe parens ſpectator adeſſet.
Hæc ait; et ſocii ceſſerunt æquore juſſo.
At Rutulum abſceſſu juvenis, tum juſſa ſuperba
Miratus, ſtupet in Turno; corpuſque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia viſu,
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Aut ſpoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut leto inſigni. Sorti pater æquus utrique eſt.
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia ſanguis.
Deſiluit Turnus bijugis: pedes apparat ire
Comminus. Utque leo, ſpecula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem in prœlia taurum,
Advolat; haud alia eſt Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum miſſæ fore credidit haſtæ,
Ire prior Pallas, ſi qua Fors adjuvet auſum
Viribus imparibus, magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hoſpitium, et menſas, quas advena adiſti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adſis:
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque ſub imo
Corde premit gemitum, lacrimaſque effudit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis:
Stat ſua cuique dies. Breve et irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ; ſed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ ſub mœnibus altis
Tot nati cecidere Deum: quin occidit una
Sarpedon, mea progenies. Et jam ſua Turnum
Fata vocant, metaſque dati pervenit ad ævi.

Sic

Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam,
Vaginaque cava fulgentem deripit enſem.
Illa volans, humeri ſurgunt qua tegmina ſumma,
Incidit; atque viam clypei molita per oras
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Aſpice, num mage ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat: at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cum pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuſpis medium tranſverberat ictu,
Loricæque moras et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de vulnere telum:
Una eademque via ſanguis animuſque ſequuntur.
Corruit in vulnus: ſonitum ſuper arma dedere;
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper aſſiſtens:
Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro. Qualem meruit, Pallanta remitto.
Quiſquis honos tumuli, quidquid ſolamen humandi eſt,
Largior. Haud illi ſtabunt Æneia parvo
Hoſpitia. Et lævo preſſit pede, talia fatus,
Exanimem; rapiens immania pondera baltei,
Impreſſumque nefas (una ſub nocte jugali
Cæſa manus juvenum fœde, thalamique cruenti)
Quæ Clonus Eurytides multo cælaverat auro:
Quo nunc Turnus ovat ſpolio gaudetque potitus.
Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ,
Et ſervare modum rebus ſublata ſecundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emtum
Intactum Pallanta, et cum ſpolia iſta diemque
Oderit. At ſocii multo gemitu lacrimiſque
Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes:

O dolor atque decus magnum rediture parenti,
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert;
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos!
Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor
Advolat Æneæ, tenui discrimine leti
Esse suos; tempus versis succurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum
Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis; mensæ, quas advena primas
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes, totidem, quos educat Ufens,
Viventes rapit; inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam contenderat hastam;
Ille astu subit: at tremebunda supervolat hasta:
Et genua amplectens effatur talia supplex:
Per patrios Manes, per spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam serves natoque patrique.
Est domus alta: jacent penitus defossa talenta
Cælati argenti: sunt auri pondera facti
Infectique mihi. Non hic victoria Teucrum
Vertitur; aut anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat. Æneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Natis parce tuis. Belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, jam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchisæ Manes, hoc sentit Iulus.
Sic fatus galeam læva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus applicat ensem.
Nec procul Hæmonides, Phœbi Triviæque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veste atque insignibus armis:
Quem congressus agit campo, lapsumque superstans

Immolat, ingentique umbra tegit. Arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropæum.
Inſtaurant acies, Vulcani ſtirpe creatus
Cæculus, et veniens Marſorum montibus Umbro.
Dardanides contra furit. Anxuris enſe ſiniſtram,
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortaſſe ferebat;
Canitiemque ſibi et longos promiſerat annos.
Tarquitus exultans contra fulgentibus armis,
Silvicolæ Fauno Dryope quem Nympha crearat,
Obvius ardenti ſeſe obtulit. Ille reducta
Loricam clypeique ingens onus impedit haſta.
Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
Dicere, deturbat terræ; truncumque tepentem
Provolvens, ſuper hæc inimico pectore fatur:
Iſtic nunc, metuende, jace. Non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra ſepulcro:
Alitibus linquere feris; aut gurgite merſum
Unda feret, piſceſque impaſti vulnera lambent.
Protinus Antæum et Lucan, prima agmina Turni,
Perſequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
Magnanimo Volſcente ſatum; ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, ac tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribuſque arſiſſe; Jovis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes.
Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,
Ut ſemel intepuit mucro. Quin ecce Niphæi
Quadrijuges in equos adverſaque pectora tendit:
Atque illi, longe gradientem et dira frementem
Ut videre, metu verſi retroque ruentes
Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.

Interea

Interea bijugis infert se Lucagus albis
In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
Flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Irruit, adversaque ingens apparuit hasta.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, nec currus cernis Achillei,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis et ævi
His dabitur terris. Vesano talia late
Dicta volant Ligeri: sed non et Troius heros
Dicta parat contra; jaculum nam torquet in hostem.
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos, projecto dum pede lævo
Aptat se pugnæ; subit oras hasta per imas
Fulgentis clypei, tum lævum perforat inguen.
Excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertere ex hostibus umbræ.
Ipse rotis saliens juga deseris. Hæc ita fatus
Arripuit bijugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapsus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, sine hanc animam, et miserere precantis.
Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum
Dicta dabas. Morere, et fratrem ne desere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt et castra relinquunt
Ascanius puer et nequidquam obsessa juventus.
Junonem interea compellat Jupiter ultro:
O germana mihi atque eadem gratissima conjux,
Ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)

Trojanas ſuſtentat opes: non vivida bello
Dextra viris, animuſque ferox patienſque pericli.
Cui Juno ſubmiſſa: Quid, O pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram, ac tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque eſſe decebat,
Vis in amore foret; non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin et pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti.
Nunc pereat, Teucriſque pio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtra deducit origine nomen,
Pilumnuſque illi quartus pater; et tua larga
Sæpe manu multiſque oneravit limina donis.
Cui rex ætherei breviter ſic fatur Olympi:
Si mora præſentis leti tempuſque caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere ſentis;
Tolle fuga Turnum, atque inſtantibus eripe fatis.
Hactenus indulſiſſe vacat. Sin altior iſtis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
Mutarive putas bellum; ſpes paſcis inanes.
Et Juno allacrimans: Quid ſi, quod voce gravaris,
Mente dares; atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet inſontem gravis exitus; aut ego veri
Vana feror. Quod ut O potius formidine falſa
Ludar, et in melius tua, qui potes, orſa reflectas!
Hæc ubi dicta dedit, cœlo ſe protinus alto
Miſit, agens hiemem nimbo ſuccincta per auras;
Iliacamque aciem et Laurentia caſtra petivit.
Tum Dea nube cava tenuem ſine viribus umbram
In faciem Æneæ, viſu mirabile monſtrum,
Dardaniis ornat telis, clypeumque jubaſque
Divini aſſimulat capitis; dat inania verba,
Dat ſine mente ſonum, greſſuſque effingit euntis.
Morte obita quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.

At primas læta ante acies exultat imago,
Irritatque virum telis, et voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Conjicit: illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum vero Ænean averſum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo ſpem turbidus hauſit inanem:
Quo fugis, Ænea? Thalamos ne deſere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæſita per undas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
Mucronem; nec ferre videt ſua gaudia ventos.
Forte ratis, celſi conjuncta crepidine ſaxi,
Expoſitis ſtabat ſcalis et ponte parato;
Qua rex Cluſinis advectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat;
Exſuperatque moras, et pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat; rumpit Saturnia funem,
Avulſamque rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas abſentem in prœlia poſcit:
Obvia multa virum demittit corpora morti.
Tum levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit atræ;
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, ingratuſque ſalutis,
Et duplices cum voce manus ad ſidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxiſti, ac tales voluiſti expendere pœnas?
Quo feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducet?
Laurenteſne iterum muros aut caſtra videbo?
Quid manus illa virum, qui me meaque arma ſecuti;
Quoſque (neſas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
Accipio. Quid ago? aut quæ jam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? Vos O potius miſereſcite, venti.

In rupes, in ſaxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, ſæviſque vadis immittite Syrtes;
Quo neque me Rutuli, nec conſcia fama ſequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc nunc fluctuat illuc;
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, et crudum per coſtas exigat enſem;
Fluctibus an jaciat mediis, et litora nando
Curva petat, Teucrumque iterum ſe reddat in arma.
Ter conatus utramque viam: ter maxima Juno
Continuit, juvenemque animi miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans fluctuque æſtuque ſecundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucroſque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies; atque omnibus uni,
Uni odiiſque viro teliſque frequentibus inſtant.
Ille (velut rupes, vaſtum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis expoſtaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cœlique mariſque,
Ipſa immota manens) prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem:
Sed Latagum ſaxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque adverſam: poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit; armaque Lauſo
Donat habere humeris, et vertice figere criſtas.
Nec non Evanthen Phrygium, Paridiſque Mimanta
Æqualem comitemque; una quem nocte Theano
In lucem, genitore Amyco, dedit, et face prægnans
Ciſſeis regina Parin. Paris urbe paterna
Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper, multos Veſulus quem piniſer annos
Defendit, multoſque palus Laurentia, ſilva
Paſtus arundinea, poſtquam inter retia ventum eſt,

Subſtitit,

Subſtitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
Nec cuiquam iraſci propiuſve accedere virtus,
Sed jaculis tutiſque procul clamoribus inſtant:
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, ac tergo decutit haſtas.
Haud aliter, juſtæ quibus eſt Mezentius iræ,
Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro:
Miſſilibus longe, et vaſto clamore laceſſunt.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Graius homo, infectos linquens profugus Hymenæos.
Hunc ubi miſcentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis et pactæ conjugis oſtro:
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans,
(Suadet enim veſana fames) ſi forte fugacem
Conſpexit capream, aut ſurgentem in cornua cervum,
Gaudet hians immane, comaſque arrexit, et hæret
Viſceribus ſuper incumbens; lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, et calcibus atram
Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec jacta cæcum dare cuſpide vulnus.
Obvius adverſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit; haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abjectum poſito pede nixus et haſta:
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant ſocii lætum Pæana ſecuti.
Ille autem expirans: Non me, quicunque es, inulto,
Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens miſta Mezentius ira:
Nunc morere. Aſt de me Divum pater atque hominum rex
Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.

Olli dura quies oculos et ferreus urget
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaſpen,
Partheniumque Rapo, et prædurum viribus Orſen:
Meſſapus Cloniumque Lycaoniumque Erichaten;
Illum infrænis equi lapſu tellure jacentem,
Hunc peditem pedes. Et Lycius proceſſerat Agis;
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit: Authronium Salius, Saliumque Nealces,
Inſignis jaculo et longe fallente ſagitta.
Jam gravis æquabat luctus et mutua Mavors
Funera: cædebant pariter, pariterque ruebant
Victores victique; neque his fuga nota, neque illis.
Di Jovis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum, ac tantos mortalibus eſſe labores.
Hinc Venus, hinc contra ſpectat Saturnia Juno:
Pallida Tiſiphone media inter millia ſævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur campo. Quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam ſcindens, humero ſupereminet undas;
Aut ſummis referens annoſam montibus ornum
Ingrediturque ſolo, et caput inter nubila condit:
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas, ſpeculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet impertérritus ille,
Hoſtem magnanimum opperiens, et mole ſua ſtat;
Atque oculis ſpatium emenſus, quantum ſatis haſtæ:
Dextra mihi Deus, ac telum quod miſſile libro,
Nunc adſint. Voveo prædonis corpore raptis
Indutum ſpoliis ipſum te, Lauſe, tropæum
Æneæ. Dixit, ſtridentemque eminus haſtam
Injicit: illa volans clypeo eſt excuſſa, proculque
Egregium Antorem latus inter et ilia figit;

Herculis

Herculis Antorem comitem, qui miſſus ab Argis
Hæſerat Evandro, atque Itala conſederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, cœlumque
Aſpicit, et dulces moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Æneas haſtam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribuſque
Tranſiit intextum tauris opus; imaque ſedit
Inguine, ſed vires haud pertulit. Ocius enſem
Æneas, viſo Tyrrheni ſanguine lætus,
Eripit a femine, ac trepidanti fervidus inſtat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lauſus; lacrimæque per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaque optima facta
(Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas)
Non equidem, nec te, juvenis memorande, filebo.
Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoque inimicum haſtile trahebat.
Prorumpit juvenis, ſeſeque immiſcuit armis.
Jamque aſſurgentis dextra plagamque ferentis
Æneæ ſubiit mucronem, ipſumque morando
Suſtinuit. Socii magno clamore ſequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret;
Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hoſtem
Miſſilibus. Furit Æneas, tectuſque tenet ſe.
Ac velut, effuſa ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola; tuta latet arce viator
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit; in terris ut poſſint, ſole reducto,
Exercere diem: ſic obrutus undique telis
Æneas nubem belli, dum detonet, omnem
Suſtinet, et Lauſum increpitat, Lauſoque minatur:
Quo moriture ruis, majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille

Exultat

Exultat demens. Sævæ jamque altius iræ
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcæ fila legunt; validum namque exigit ensem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Transiit et parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro;
Implevitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit mœsta ad Manes, corpusque reliquit.
At vero ut vultum vidit morientis et ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit;
Et mentem patriæ strinxit pietatis imago:
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua; teque parentum
Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
Æneæ magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantes socios, ac terra sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comtos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis, corpusque levabat
Arboris acclinis trunco. Procul ærea ramis
Dependet galea, et prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam.
Multa super Lauso rogitat, multosque remittit
Qui revocent, mœstique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimem super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longe gemitum præsaga mali mens.
Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
Ad cœlum tendit palmas, et corpore inhæret:
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,

Ut

Ut pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ,
Quem genui? tuane hæc genitor per vulnera ſervor,
Morte tua vivens? Heu, nunc miſero mihi demum
Exilium infelix! nunc alte vulnus adactum!
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulſus ob invidiam ſolio ſceptriſque paternis.
Debueram patriæ pœnas, odiiſque meorum
Omnes per mortes animam ſontem ipſe dediſſem.
Nunc vivo; neque adhuc homines lucemque relinquo:
Sed linquam. Simul hoc dicens attollit in ægrum
Se femur; et, quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud dejectus, equum duci jubet. Hoc decus illi,
Hoc ſolamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus. Alloquitur mœrentem, ac talibus infit:
Rhœbe, diu (res ſi qua diu mortalibus ulla eſt)
Viximus. Aut hodie victor ſpolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes, Lauſique dolorum
Ultor eris mecum; aut, aperit ſi nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortiſſime, credo,
Juſſa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
Dixit, et exceptus tergo conſueta locavit
Membra, manuſque ambas jaculis oneravit acutis;
Ære caput fulgens, criſtaque hirſutus equina.
Sic curſum in medios rapidus dedit. Æſtuat ingens
Imo in corde pudor, miſtoque inſania luctu,
[Et Furiis agitatus amor, et conſcia virtus:]
Atque hic Ænean magna ter voce vocavit.
Æneas agnovit enim, lætuſque precatur:
Sic pater ille Deum faciat, ſic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, et infeſta ſubit obvius haſta.
Ille autem: Quid me erepto, ſæviſſime, nato
Terres? Hæc via ſola fuit, qua perdere poſſes.
Nec mortem horremus, nec Divum parcimus ulli.

Deſine,

Desine. Jam venio moriturus, et hæc tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem:
Inde aliud super atque aliud figitque volutatque
Ingenti gyro; sed sustinet aureus umbo.
Ter circum adstantem lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter secum Troius heros
Immanem ærato circumfert tegmine silvam.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere, et urgetur pugna congressus iniqua;
Multa movens animo jam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troesque Latinique.
Advolat Æneas, vaginaque eripit ensem,
Et super hæc: Ubi nunc Mezentius acer, et illa
Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, ut auras
Suspiciens hausit cœlum, mentemque recepit:
Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas. Nec sic ad prœlia veni,
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro;
Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc, oro, defende furorem,
Et me consortem nati concede sepulcro.
Hæc loquitur; juguloque haud insscius accipit ensem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

ÆNEIDOS LIB. XI.

OCEANUM interea ſurgens Aurora reliquit.
Æneas, quanquam et ſociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt,
Vota Deum primo victor ſolvebat Eoo.
Ingentem quercum deciſis undique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias; tibi, magne, tropæum,
Bellipotens. Aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, et bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis; clypeumque ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios (namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri. Timor omnis abeſto.
Quod ſupereſt, hæc ſunt ſpolia, et de rege ſuperbo
Primitiæ; manibuſque meis Mezentius hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis muroſque Latinos.
Arma parate, animis et ſpe præſumite bellum;
Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere ſigna
Annuerint ſuperi, pubemque educere caſtris,
Impediat; ſegneſque metu ſententia tardet.
Interea ſocios inhumataque corpora terræ
Mandemus; qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, ait; egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus; mœſtamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, et funere merſit acerbo.
Sic ait illacrimans, recipitque ad limina greſſum;
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acœtes
Servabat

Servabat ſenior, qui Parrhaſio Evandro
Armiger ante fuit; ſed non felicibus æque
Tum comes auſpiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulumque manus Trojanaque turba,
Et mœſtum Iliades crinem de more ſolutæ.
Ut vero Æneas foribus ſeſe intulit altis;
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, mœſtoque immugit regia luctu.
Ipſe caput nivei fultum Pallantis et ora
Ut vidit, levique patens in pectore vulnus
Cuſpidis Auſoniæ, lacrimis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miſerande puer, cum læta veniret,
Invidit Fortuna mihi; ne regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam; cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuenſque moneret
Acres eſſe viros, cum dura prœlia gente.
Et nunc ille quidem ſpe multum captus inani
Fors et vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos juvenem exanimum, et nil jam cœleſtibus ullis
Debentem, vano mœſti comitamur honore.
Infelix, nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, expectatique triumphi?
Hæc mea magna fides? At non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulſum aſpicies; nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Præſidium Auſonia, et quantum tu perdis, Iule!
Hæc ubi deflevit, tolli miſerabile corpus
Imperat, ac toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lacrimis; ſolatia luctus
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii crates et molle feretrum

Arbuteis

Arbuteis texunt virgis et vimine querno,
Exſtructoſque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agreſti ſublimem ſtramine ponunt:
Qualem virgineo demeſſum pollice florem
Seu mollis violæ ſeu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, necdum ſua forma receſſit;
Non jam mater alit tellus, vireſque miniſtrat.
Tunc geminas veſtes auroque oſtroque rigentes
Extulit Æneas; quas illi læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, ac tenui telas diſcreverat auro.
Harum unam juveni ſupremum mœſtus honorem
Induit, arſuraſque comas obnubit amictu;
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, et longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos ac tela, quibus ſpoliaverat hoſtem.
Vinxerat et poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammam;
Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix ævo confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora;
Sternitur ac toto projectus corpore terræ.
Ducunt et Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Poſt bellator equus poſitis inſignibus Æthon
It lacrimans, guttiſque humectat grandibus ora.
Haſtam alii galeamque ferunt; nam cætera Turnus
Victor habet. Tum mœſta phalanx Teucrique ſequuntur,
Tyrrhenique duces, et verſis Arcades armis.
Poſtquam omnis longe comitum proceſſerat ordo,
Subſtitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve æternum mihi, maxime Palla;
Æternumque vale. Nec plura effatus ad altos

Tendebat

Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes;
Corpora, per campos ferro quæ fuſa jacebant,
Redderet, ac tumulo fineret ſuccedere terræ:
Nullum cum victis certamen et æthere caſſis:
Parceret hoſpitibus quondam ſocerique vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aſpernanda precantes,
Proſequitur venia, et verbis hæc inſuper addit:
Quænam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis et Martis ſorte peremtis
Oratis? Equidem et vivis concedere vellem.
Nec veni, niſi fata locum ſedemque dediſſent;
Nec bellum cum gente gero. Rex noſtra reliquit
Hoſpitia, ac Turni potius ſe credidit armis.
Æquius huic Turnum fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros
Apparat; his mecum decuit concurrere telis:
Vixet, cui vitam Deus aut ſua dextra dediſſet.
Nunc ite, et miſeris ſupponite civibus ignem.
Dixerat Æneas. Olli obſtupuere ſilentes,
Converſique oculos inter ſe atque ora tenebant.
Tum ſenior ſemperque odiis et crimine Drances
Infenſus juveni Turno ſic ore viciſſim
Orſa refert: O fama ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Juſtitiæne prius mirer belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem;
Et te, ſi qua viam dederit Fortuna, Latino
Jungemus regi. Quærat ſibi fœdera Turnus.
Quin et fatales murorum attollere moles,
Saxaque ſubvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc, unoque omnes eadem ore fremebant.

Bis ſenos pepigere dies; et pace ſequeſtra
Per ſilvas Teucri, miſtique impune Latini,
Erravere jugis. Ferro ſonat icta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad ſidera pinus:
Robora nec cuneis et olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam Fama volans, tanti prænuntia luctus,
Evandrum Evandrique domos et mœnia complet,
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, et de more vetuſto
Funereas rapuere faces. Lucet via longo
Ordine flammarum, et late diſcriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt
Agmina. Quæ poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, mœſtam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis eſt vis ulla tenere;
Sed venit in medios. Feretro Pallanta repoſto
Procumbit ſuper, atque hæret lacrimanſque gemenſque;
Et via vix tandem voci laxata dolore eſt:
Non hæc, O Palla, dederas promiſſa parenti,
Cautius ut ſævo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ juvenis miſeræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, et nulli exaudita Deorum
Vota, preceſque meæ! tuque, O ſanctiſſima conjux,
Felix morte tua, neque in hunc ſervata dolorem!
Contra ego vivendo vici mea fata, ſuperſtes
Reſtarem ut genitor. Troum ſocia arma ſecutum
Obruerent Rutuli telis, animam ipſe dediſſem;
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec quas
Junximus hoſpitio dextras: ſors iſta ſenectæ
Debita erat noſtræ. Quod ſi immatura manebat

Mors natum, cæſis Volſcorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidiſſe juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Æneas, et quam magni Phryges, et quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
Magna tropæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoque nunc ſtares immanis truncus in armis,
Eſſet par ætas, et idem ſi robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, et hæc memores regi mandata referte:
Quod vitam moror inviſam, Pallante peremto,
Dextera cauſa tua eſt; Turnum natoque patrique
Quam debere vides meritis. Vacat hic tibi ſolus
Fortunæque locus. Non vitæ gaudia quæro,
Nec fas; ſed nato Manes perferre ſub imos.
Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in litore Tarchon
Conſtituere pyras. Huc corpora quiſque ſuorum
More tulere patrum; ſubjectiſque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accenſos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos: ter mœſtum funeris ignem
Luſtravere in equis, ululatuſque ore dedere.
Spargitur et tellus lacrimis, ſparguntur et arma.
It cœlo clamorque virum clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia occiſis derepta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, enſeſque decoros,
Frænaque, ferventeſque rotas; pars munera nota,
Ipſorum clypeos, et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti;
Setigeroſque ſues, raptaſque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes. Tum litore toto
Ardentes ſpectant ſocios, ſemuſtaque ſervant
Buſta;

Buſta; neque avelli poſſunt, nox humida donec
Invertit cœlum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minus et miſeri diverſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras, et corpora partim
Multa virum terræ infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
Cætera, confuſæque ingentem cædis acervum,
Nec numero nec honore cremant. Tunc undique vaſti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram:
Mœrentes altum cinerem et confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, et longi pars maxima luctus.
Hic matres, miſeræque nurus, hic cara ſororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi
Dirum execrantur bellum, Turnique Hymenæos:
Ipſum armis, ipſumque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ et primos ſibi poſcat honores.
Ingravat hæc ſævus Drances; ſolumque vocari
Teſtatur, ſolum poſci in certamina Turnum.
Multa ſimul contra variis ſententia dictis
Pro Turno, et magnum reginæ nomen obumbrat:
Multa virum meritis ſuſtentat fama tropæis.
Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce ſuper mœſti magna Diomedis ab urbe
Legati reſponſa ferunt: Nihil omnibus actum
Tantorum impenſis operum: nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuiſſe preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendam.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus.
Fatalem Æneam manifeſto numine ferri,
Admonet ira Deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primoſque ſuorum

Imperio accitos, alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. Sedet in mediis et maximus ævo,
Et primus sceptris, haud læta fronte Latinus.
Atque hic legatos Ætola ex urbe remissos,
Quæ referant, fari jubet, et responsa reposcit
Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
Vidimus, O cives, Diomeden Argivaque castra,
Atque iter emensi casus superavimus omnes;
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi;
Munera præferimus, nomen patriamque docemus,
Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quæ vos Fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
Quicunque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, et scelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus. Scit triste Minervæ
Sidus, et Euboicæ cautes, ultorque Caphereus.
Militia ex illa diversum ad litus adacti,
Atrides Protei Menelaus ad usque columnas
Exulat, Ætnæos vidit Cyclopas Ulysses.
Regna Neoptolemi referam, versosque Penates
Idomenei? Libycone habitantes litore Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivum
Conjugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetiit: devictam Asiam subsedit adulter.

Invidisse

Invidiſſe Deos, patriis ut redditus oris
Conjugium optatum et pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur;
Et ſocii amiſſi petierunt æthera pennis,
Fluminibuſque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia!) et ſcopulos lacrimoſis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam ſperanda fuerunt
Tempore, cum ferro cœleſtia corpora demens
Appetii, et Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum poſt eruta bellum
Pergama, nec veterum memini lætorve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Æneam. Stetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus. Experto credite, quantus
In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros; ultro Inachias veniſſet ad urbes
Dardanus, et verſis lugeret Græcia fatis.
Quidquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Trojæ;
Hectoris Æneæque manu victoria Graium
Hæſit, et in decimum veſtigia retulit annum.
Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis:
Hic pietate prior. Coeant in fœdera dextræ,
Qua datur: aſt, armis concurrant arma, cavete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint, rex optime, regis
Audiſti, et quæ ſit magno ſententia bello.
Vix ea legati; variuſque per ora cucurrit
Auſonidum turbata fremor: ceu, ſaxa morantur
Cum rapidos amnes, fit clauſo gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, ac trepida ora quierunt;
Præfatus Divos ſolio rex inſit ab alto:
Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe, Latini,

Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros assidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum gente Deorum
Invictisque viris gerimus; quos nulla fatigant
Prœlia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem, si quam adscitis Ætolum habuistis in armis,
Ponite: spes sibi quisque. Sed hæc, quam angusta, videtis.
Cætera qua rerum jaceant perculsa ruina,
Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
Nec quemquam incuso. Potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit. Toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo, quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus ager, Tusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super usque Sicanos:
Aurunci Rutulique serunt, et vomere duros
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio, et celsi plaga pinea montis,
Cedat amicitiæ Teucrorum; et fœderis æquas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus.
Considant, si tantus amor, et mœnia condant.
Sin alios fines aliamque capessere gentem
Est animus, possuntque solo decedere nostro;
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent. Jacet omnis ad undam
Materies: ipsi numerumque modumque carinis
Præcipiant; nos æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, et fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere ramos;
Munera portantes aurique eborisque talenta,
Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
Consulite in medium, et rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni

Obliqua

Obliqua invidia ſtimuliſque agitabat amaris,
Largus opum, et lingua melior, ſed frigida bello
Dextera, conſiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna ſuperbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, et his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obſcuram, noſtræ nec vocis egentem,
Conſulis, O bone rex. Cuncti ſe ſcire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; ſed dicere muſſant.
Det libertatem fandi, flatuſque remittat,
Cujus ob auſpicium infauſtum moreſque ſiniſtros
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidiſſe ducum, totamque videmus
Conſediſſe urbem luctu; dum Troia tentat
Caſtra fugæ fidens, et cœlum territat armis.
Unum etiam donis iſtis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero digniſque Hymenæis
Des pater, et pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quod ſi tantus habet mentes et pectora terror,
Ipſum obteſtemur, veniamque oremus ab ipſo;
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.
Quid miſeros toties in aperta pericula cives
Projicis, O Latio caput horum et cauſa malorum?
Nulla ſalus bello: pacem te poſcimus omnes,
Turne, ſimul pacis ſolum inviolabile pignus.
Primus ego (inviſum quem tu tibi fingis, et eſſe
Nil moror) en ſupplex venio. Miſerere tuorum:
Pone animos, et pulſus abi. Sat funera fuſi
Vidimus, ingentes et deſolavimus agros.
Aut, ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis, et ſi adeo dotalis regia cordi eſt;
Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem.

Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et jam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,
Qui vocat.
Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi,
Tum cum bella manus poscunt; patribusque vocatis
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger mœrorum, nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio, solitum tibi, meque timoris
Argue tu, Drance; quando tot stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropæis
Insignis agros. Possit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longe scilicet hostes
Quærendi nobis: circumstant undique muros.
Imus in adversos: quid cessas? An tibi Mavors
Ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis
Semper erit?
Pulsus ego? aut quisquam merito, fœdissime, pulsum
Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Tybrim
Sanguine, et Evandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris hostilique aggere septus.
Nulla salus bello. Capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ; contra premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt,
Nunc et Tydides, et Lariss̃æus Achilles;

Amnis

Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cum se pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis scelus, et formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextra hac (absiste moveri)
Amittes: habitet tecum, et sit pectore in isto.
Nunc ad te et tua magna, pater, consulta revertor.
Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;
Si tam deserti sumus, et semel agmine verso
Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum;
Oremus pacem, et dextras tendamus inertes.
Quanquam O, si solitæ quidquam virtutis adesset,
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ populique supersunt;
Sin et Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine, sunt illis sua funera, parque per omnes
Tempestas; cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variusque labor mutabilis ævi
Retulit in melius: multos alterna revisens
Lusit, et in solido rursus Fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, et Arpi.
At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
Tot populi misere duces. Nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentes ære catervas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obsto;
Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
Ut tanta quidquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra; vel magnum præstet Achillem,

Factaque

Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc soceroque Latino
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
Devovi. Solum Æneas vocat. Et vocet, oro.
Nec Drances potius, sive est hæc ira Deorum,
Morte luat; sive est virtus et gloria, tollat.
Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant
Certantes; castra Æneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:
Instructos acie Tiberino a flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
Pectora, et arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt: fremit arma juventus.
Flent mœsti mussantque patres. Hic undique clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras.
Haud secus, atque alto in luco cum forte catervæ
Consedere avium, piscosove amne Padusæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Immo, ait, O cives, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, et pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Corripuit sese, ac tectis citus extulit altis.
Tu, Volusе, armari Volscorum edice maniplis;
Duc, ait, et Rutulos. Equitem Messapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessant:
Cætera, qua jusso, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur urbe.
Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt;
Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Æneam, generumque adsciverit urbi.

Præfodiunt

Præfodiunt alii portas, aut ſaxa ſudeſque
Subvectant: bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina. Tum muros varia cinxere corona
Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum ſummaſque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum regina caterva,
Dona ferens; juxtaque comes Lavinia virgo,
Cauſa mali tanti, oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, ac templum ture vaporant,
Et mœſtas alto fundunt de limine voces:
Armipotens belli præſes, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, et ipſum
Pronum ſterne ſolo, portiſque effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furens certatim in prœlia Turnus.
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat ſquamis, ſuraſque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique accinxerat enſem,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce,
Exultatque animis, et ſpe jam præcipit hoſtem.
Qualis, ubi abruptis fugit præſepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto;
Aut ille in paſtus armentaque tendit equarum,
Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectiſque fremit cervicibus alte
Luxurians, luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portiſque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit: quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. Tum talia fatur:
Turne, ſui merito ſi qua eſt fiducia forti,
Audeo, et Æneadum promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, et mœnia ſerva.

Turnus

Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
Qualve referre parem? Sed nunc, eſt omnia quando
Iſte animus ſupra, mecum partire laborem.
Æneas, ut Fama fidem miſſique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Præmiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo ſuperans adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite ſilvæ,
Ut bivias armato obſidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis.
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ,
Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Meſſapum in prœlia dictis
Hortatur, ſocioſque duces; et pergit in hoſtem.
Eſt curvo anfractu valles, accommoda fraudi
Armorumque dolis; quam denſis frondibus atrum
Urget utrinque latus; tenuis quo ſemita ducit,
Anguſtæque ferunt fauces adituſque maligni.
Hanc ſuper in ſpeculis ſummoque in vertice montis
Planities ignota jacet, tutique receptus;
Seu dextra lævaque velis occurrere pugnæ,
Sive inſtare jugis, et grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum;
Arripuitque locum, et ſilvis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſociis ſacraque caterva,
Compellabat, et has triſti Latonia voces
Ore dabat: Gradiĸur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, et noſtris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias. Neque enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitaque animum dulcedine movit.
Pulſus ob invidiam regno vireſque ſuperbas
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,

Infantem,

Infantem, fugiens media inter prœlia belli,
Suſtulit exilio comitem, matriſque vocavit
Nomine Caſmillæ, mutata parte, Camillam.
Ipſe, ſinu præ ſe portans, juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique ſæva premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce fugæ medio ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis; tantus ſe nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia ſecum
Verſanti ſubito vix hæc ſententia ſedit.
Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis et robore cocto;
Huic natam, libro et ſilveſtri ſubere clauſam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat haſtæ:
Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipſe pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit. Accipe, teſtor,
Diva tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, et adducto contortum haſtile lacerto
Immittit: ſonuere undæ. Rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in jaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat ſeſe fluvio; atque haſtam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de ceſpite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere, nequè ipſe manus feritate dediſſet:
Paſtorum et ſolis exegit montibus ævum.
Hic natam, in dumis interque horrentia luſtra,
Armentalis equæ mammis et lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, jaculo palmas oneravit acuto;

Spiculaque

Spiculaque ex humero parvæ ſuſpendit et arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorſum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torſit,
Et fundam tereti circum caput egit habena;
Strymoniamque gruem aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum. Sola contenta Diana
Æternum telorum et virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud correpta fuiſſet
Militia tali, conata laceſſere Teucros:
Cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, fineſque inviſe Latinos,
Triſtis ubi infauſto committitur omine pugna.
Hæc cape, et ultricem pharetra deprome ſagittam:
Hac, quicunque ſacrum violarit vulnere corpus,
Tros Italuſve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Poſt ego nube cava miſerandæ corpus et arma
Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves cœli delapſa per auras
Inſonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruſcique duces, equitumque exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas. Fremit æquore toto
Inſultans ſonipes, et preſſis pugnat habenis
Huc obverſus et huc: tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Nec non Meſſapus contra, celereſque Latini,
Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillæ,
Adverſi campo apparent, haſtaſque reductis
Protendunt longe dextris, et ſpicula vibrant;
Adventuſque virum fremituſque ardeſcit equorum.
Jamque intra jactum teli progreſſus uterque

Subſtiterat.

Subſtiterat. Subito erumpunt clamore, frementeſque
Exhortantur equos: fundunt ſimul undique tela
Crebra nivis ritu, cœlumque obtexitur umbra.
Continuo adverſis Tyrrhenus et acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis, primique ruinam
Dant ſonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excuſſus Aconteus,
Fulminis in morem aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, et vitam diſpergit in auras.
Extemplo turbatæ acies, verſique Latini
Rejiciunt parmas, et equos ad mœnia vertunt.
Troes agunt: princeps turmas inducit Aſylas.
Jamque propinquabant portis, rurſuſque Latini
Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penituſque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, ſcopuloſque ſuperjacit undam
Spumeus, extremamque ſinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque æſtu revoluta reſorbens
Saxa fugit, lituſque vado labente relinquit.
Bis Tuſci Rutulos egere ad mœnia verſos:
Bis rejecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in prœlia, totaſque
Implicuere inter ſe acies, legitque virum vir;
Tum vero et gemitus morientum, et ſanguine in alto
Armaque, corporaque, et permiſti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna aſpera ſurgit.
Orſilochus Remuli, quando ipſum horrebat adire,
Haſtam intorſit equo, ferrumque ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaque jactat
Vulneris impatiens arrecto pectore crura.
Volvitur ille excuſſus humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
Dejicit Herminium; nudo cui vertice fulva

Cæſaries,

Cæſaries, nudique humeri. Nec vulnera terrent;
Tantus in arma patet. Latos huic haſta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes exultat Amazon,
Unum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſet,
Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, et arma Dianæ.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,
Spicula converſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, et æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides; quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, paciſque bonas bellique miniſtras.
Quales Threiciæ cum flumina Thermodontis
Pulſant, et pictis bellantur Amazones armis;
Seu circum Hippolyten, ſeu cum ſe Martia curru
Penthefilea refert, magnoque ululante tumultu
Feminea exultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem poſtremum, aſpera virgo,
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunæum Clytio primum patre; cujus apertum
Adverſi longa tranſverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, morienſque ſuo ſe in vulnere verſat.
Tum Lirim Pagaſumque ſuper; quorum alter habenas
Suffoſſo revolutus equo dum colligit, alter
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inermem,
Præcipites pariterque ruunt. His addit Amaſtrum
Hippotaden; ſequiturque incumbens eminus haſta
Tereaque Harpalycumque, et Demophoonta Chromimque:
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo,

Tot

Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis et equo venator Iapyge fertur,
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi cum dentibus albis,
Agreſtiſque manus armat ſparus. Ipſe catervis
Vertitur in mediis, ac toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verſo)
Trajicit, et ſuper hæc inimico pectore fatur:
Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Advenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redarguerit. Nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.
Protinus Orſilochum et Buten, duo maxima Teucrum
Corpora; ſed Buten averſum cuſpide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla ſedentis
Lucent, et lævo dependet parma lacerto:
Orſilochum fugiens, magnumque agitata per orbem,
Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem.
Tum validam perque arma viro perque oſſa ſecurim,
Altior exſurgens, oranti et multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, ſubitoque aſpectu territus hæſit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
Iſque ubi ſe nullo jam curſu evadere pugnæ
Poſſe, neque inſtantem reginam avertere cernit;
Conſilio verſare dolos ingreſſus et aſtu,
Incipit hæc: Quid tam egregium, ſi femina forti
Fidis equo? Dimitte fugam, et te comminus æquo
Mecum crede ſolo, pugnæque accinge pedeſtri:
Jam noſces, ventoſa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acrique accenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribuſque reſiſtit in armis,

Enſe pedes nudo puraque interrita parma.
At juvenis, viciſſe dolo ratus, avolat ipſe
(Haud mora) converſiſque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequidquam patrias tentaſti lubricus artes;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo; et pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu, frænisque adverſa prehenſis
Congreditur, pœnasque inimico ex ſanguine ſumit.
Quam facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,
Comprenſamque tenet, pedibuſque eviſcerat uncis:
Tum cruor, et vulſæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc nullis hominum fator atque Deorum
Obſervans oculis ſummo ſedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchonem in prœlia fæva
Suſcitat, et ſtimulis haud mollibus injicit iras.
Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variisque inſtigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans; reficitque in prœlia pulſos.
Quis metus, O nunquam dolituri, O ſemper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Femina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quo ferrum, quidve hæc gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes nocturnaque bella;
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes et plenæ pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium; dum ſacra ſecundus haruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios moriturus et ipſe
Concitat, et Venulo adverſum ſe turbidus infert;
Dereptumque ab equo dextra complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert.

Tollitur

Tollitur in cœlum clamor; cunctique Latini
Convertere oculos. Volat igneus æquore Tarchon,
Arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, et partes rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat. Contra ille repugnans
Sustinet a jugulo dextram, et vim viribus exit.
Utque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæsit;
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisque horret squamis, et sibilat ore
Arduus insurgens: illa haud minus urget obunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans. Ducis exemplum eventumque secuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Aruns
Velocem jaculo et multa prior arte Camillam
Circuit, et, quæ sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns subit, ac tacitus vestigia lustrat:
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum; et certam quatit improbus hastam.
Forte sacer Cybelæ Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis;
Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu.
Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati
Cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantes
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, sive ut templis præfigeret arma

Troia, captivo ſive ut ſe ferret in auro,
Venatrix unum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur, totumque incauta per agmen
Femineo prædæ et ſpoliorum ardebat amore;
Telum ex inſidiis cum tandem tempore capto
Concitat, et ſuperos Aruns ſic voce precatur:
Summe Deum, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Paſcitur, et medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus veſtigia pruna;
Da, pater, hoc noſtris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. Non exuvias pulſæve tropæum
Virginis, aut ſpolia ulla peto. Mihi cætera laudem
Facta ferent. Hæc dira meo dum vulnere peſtis
Pulſa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
Audiit, et voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit; partem volucres diſperſit in auras.
Sterneret ut ſubita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque Notos vocem vertere procellæ.
Ergo, ut miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras,
Convertere animos acres, oculoſque tulere
Cuncti ad reginam Volſci. Nihil ipſa neque auræ,
Nec ſonitus memor, aut venientis ab æthere teli;
Haſta ſub exertam donec perlata papillam
Hæſit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suſcipiunt. Fugit ante omnes exterritus Aruns
Lætitia miſtoque metu; nec jam amplius haſtæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica ſequantur,
Continuo in montes ſeſe avius abdidit altos
Occiſo paſtore lupus magnove juvenco,
Conſcius audacis facti, caudamque remulcens

Subjecit

Subjecit pavitantem utero, ſilvaſque petivit:
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Aruns,
Contentuſque fuga mediis ſe immiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit; oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exſanguis: labuntur frigida leto
Lumina. Purpureus quondam color ora reliquit.
Tum ſic expirans Accam ex æqualibus unam
Alloquitur; fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Quicum partiri curas; atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca ſoror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, ac tenebris nigreſcunt omnia circum.
Effuge, et hæc Turno mandata noviſſima perfer:
Succedat pugnæ, Trojanoſque arceat urbe.
Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens. Tum frigida toto
Paulatim exſolvit ſe corpore, lentaque colla
Et captum leto poſuit caput, arma relinquens;
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum vero immenſus ſurgens ferit aurea clamor
Sidera: dejecta crudeſcit pugna Camilla.
Incurrunt denſi ſimul omnis copia Teucrum,
Tyrrhenumque duces, Evandrique Arcades alæ.
At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectatque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentum
Proſpexit triſti multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium, virgo, nimium crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello!
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero geſſiſſe pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extrema jam in morte; neque hoc ſine nomine letum

Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicunque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.
Hic Dea ſe primum rapido pulcherrima niſu
Siſtit, et Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
Cur, inquit, diverſus abis? Huc dirige greſſum,
Huc periture veni; capias ut digna Camillæ
Præmia. Tune etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, et aurata volucrem Threiſſa ſagittam
Depromſit pharetra, cornuque infenſa tetendit
Et duxit longe; donec curvata coirent
Inter ſe capita, et manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli ſtridorem auraſque ſonantes
Audiit una Aruns, hæſitque in corpore ferrum.
Illum expirantem ſocii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amiſſa, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli: fugit acer Atinas:
Disjectique duces deſolatique manipli
Tuta petunt, et equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtantes Teucros letumque ferentes
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra;
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedumque putrem curſu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis; et e ſpeculis percuſſæ pectora matres
Femineum clamorem ad cœli ſidera tollunt.
Qui curſu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica ſuper miſto premit agmine turba:

Nec

Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi exspirant animas. Pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes; oriturque miserrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi ante oculos lacrimantumque ora parentum
Pars in præcipites fossas, urgente ruina,
Volvitur; immissis pars cæca et concita frænis
Arietat in portas, et duros objice postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres,
(Monstrat amor verus patriæ) ut videre Camillam,
Tela manu trepidæ jaciunt; ac robore duro
Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in silvis sævissimus implet
Nuntius, et juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam;
Ingruere infensos hostes, et Marte secundo
Omnia corripuisse; metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (et sæva Jovis sic numina poscunt)
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat, campumque tenebat;
Cum pater Æneas, saltus ingressus apertos,
Exsuperatque jugum, silvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
Ac simul Æneas fumantes pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
Et sævum Ænean agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatusque audivit equorum:
Continuoque ineant pugnas, et prœlia tentent;
Ni roseus sessos jam gurgite Phœbus Hibero

Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Conſidunt caſtris ante urbem, et mœnia vallant.

ÆNEIDOS LIB. XII.

TURNUS ut infractos adverſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.
Tum ſic affatur regem, atque ita turbidus inſit:
Nulla mora in Turno: nihil eſt quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recuſent.
Congredior. Fer ſacra, pater, et concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittam
Deſertorem Aſiæ (ſedeant ſpectentque Latini)
Et ſolus ferro crimen commune refellam;
Aut habeat victos, cedat Lavinia conjux.
Olli ſedato reſpondit corde Latinus:
O præſtans animi juvenis, quantum ipſe feroci
Virtute exſuperas, tanto me impenſius æquum eſt
Conſulere, atque omnes metuentem expendere caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta
Multa manu; nec non aurumque animuſque Latino eſt.
Sunt aliæ innuptæ Latio et Laurentibus agris;
Nec genus indecores. Sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis: ſimul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat, idque omnes Divique hominesque canebant.

Victus

Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Conjugis et mœstæ lacrimis, vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero: arma impia sumsi.
Ex illo qui me casus, quæ, Turne, sequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem insania mutat?
Si Turno extincto socios sum adscire paratus;
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia; ad mortem si te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam et connubia nostra petentem?
Respice res bello varias: miserere parentis
Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longe
Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magis ægrescitque medendo.
Ut primum fari potuit, sic institit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longe illi Dea mater erit, quæ nube fugacem
Feminea tegat, et vanis sese occulat umbris.
At regina, nova pugnæ conterrita sorte,
Flebat; et ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrimas, per si quis Amatæ
Tangit honos animum, (spes tu nunc una, senectæ
Tu requies miseræ: decus imperiumque Latini
Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro: desiste manum commitere Teucris.
Qui te cunque manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent. Simul hæc invisa relinquam
Lumina,

Lumina, nec generum Ænean captiva videbo.
Accepit vocem lacrimis Lavinia matris
Flagrantes perfusa genas; cui plurimus ignem
Subjecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, aut mista rubent ubi lilia multa
Alba rosa; tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus:
Ardet in arma magis, paucisque affatur Amatam:
Ne, quæso, ne me lacrimis, neve omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: Cum primum crastina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrum arma quiescant,
Et Rutulum. Nostro dirimamus sanguine bellum.
Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit;
Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigæ, manibusque laccssunt
Pectora plausa cavis, et colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
Circumdat loricam humeris; simul aptat habendo
Ensemque clypeumque, et rubræ cornua cristæ:
Ensem, quem Dauno ignipotens Deus ipse parenti
Fecerat, et Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quæ mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus adstabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium, quassatque trementem,
Vociferans: Nunc, O nunquam frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,

Te

Te Turni nunc dextra gerit. Da ſternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revulſam
Semiviri Phrygis, et fœdare in pulvere crines
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes.
His agitur Furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in prœlia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit
Ictibus, et ſparſa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis ſævus in armis
Æneas acuit Martem, et ſe ſuſcitat ira;
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios mœſtique metum ſolatur Iuli,
Fata docens; regique jubet reſponſa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.
Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine montes
Orta dies, cum primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen magnæ ſub mœnibus urbis
Dimenſi Rutulique viri Teucrique parabant;
In medioque focos, et Dis communibus aras
Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,
Velati lino, et verbena tempora vincti.
Procedit legio Auſonidum, pilataque plenis
Agmina ſe fundunt portis. Hinc Troius omnis,
Tyrrhenuſque ruit variis exercitus armis;
Haud ſecus inſtructi ferro, quam ſi aſpera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipſi
Ductores auro volitant oſtroque decori,
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, et fortis Aſylas,
Et Meſſapus equum domitor, Neptunia proles.
Utque dato ſigno ſpatia in ſua quiſque receſſit,
Defigunt tellure haſtas, et ſcuta reclinant.

Tum ſtudio effuſæ matres, et vulgus inermum,
Invalidique ſenes, turres ac tecta domorum
Obſedere: alii portis ſublimibus adſtant.
At Juno e ſummo, qui nunc Albanus habetur,
(Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti)
Proſpiciens tumulo campum aſpectabat, et ambas
Laurentum Troumque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni ſic eſt affata ſororem
Diva Deam, ſtagnis quæ fluminibuſque ſonoris
Præſidet: hunc illi rex ætheris altus honorem
Jupiter erepta pro virginitate ſacravit:
Nympha decus fluviorum, animo gratiſſima noſtro,
Scis, ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum aſcendere cubile,
Prætulerim, cœlique libens in parte locarim:
Diſce tuum, ne me incuſes, Juturna, dolorem.
Qua viſa eſt Fortuna pati, Parcæque ſinebant
Cedere res Latio, Turnum ac tua mœnia texi:
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis;
Parcarumque dies, et vis inimica propinquat.
Non pugnam aſpicere hanc oculis, non fœdera poſſum.
Tu, pro germano ſi quid præſentius audes,
Perge: decet. Forſan miſeros meliora ſequentur.
Vix ea; cum lacrimas oculis Juturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percuſſit honeſtum.
Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Juno:
Accelera, et fratrem (ſi quis modus) eripe morti;
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, ac triſti turbatam vulnere mentis.
Interea reges (ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen: bigis it Turnus in albis,

Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo et cœlestibus armis,
Et juxta Ascanius, magnæ spes altera Romæ)
Procedunt castris; puraque in veste sacerdos
Setigeri fœtum suis intonsamque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conversi lumina solem
Dant fruges manibus salsas, ac tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur:
Esto nunc Sol testis, et hæc mihi terra vocanti,
Quam propter tantos potui perferre labores;
Et pater omnipotens, et tu Saturnia Juno,
Jam melior, jam, Diva, precor; tuque inclyte Mavors,
Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques:
Fontesque, fluviosque voco, quæque ætheris alti
Religio, et quæ cæruleo sunt numina ponto.
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Convenit Evandri victos discedere ad urbem:
Cedet Iulus agris; nec post arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna lacessent.
Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem,
(Ut potius reor, et potius Di numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto. Paribus se legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra Deosque dabo: socer arma Latinus habeto,
Imperium solenne socer: mihi mœnia Teucri
Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas. Sequitur sic deinde Latinus
Suspiciens cœlum, tenditque ad sidera dextram:
Hæc eadem, Æneа, terram, mare, sidera, juro,
Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,

Vimque

Vimque Deum infernam, et duri sacraria Ditis.
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit.
Tango aras; medios ignes et numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet,
Quo res cunque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet; non, si tellurem effundat in undas
Diluvio miscens, cœlumque in Tartara solvat:
Ut sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta neque umbras,
Cum semel in silvis imo de stirpe recisum
Matre caret, posuitque comas et brachia ferro;
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant fœdera dictis
Conspectu in medio procerum. Tum rite sacratas
In flammam jugulant pecudes, et viscera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, et vario misceri pectora motu:
Tum magis, ut propius cernunt non viribus æquis.
Adjuvat incessu tacito progressus, et aram
Suppliciter venerans demisso lumine Turnus,
Tabentesque genæ, et juvenali in corpore pallor.
Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
Sermonem, et vulgi variare labantia corda;
In medias acies, formam assimulata Camerti,
Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis,
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
Non pudet, O Rutuli, pro cunctis talibus unam
Objectare animam? numerone an viribus æqui
Non sumus? En omnes et Troes et Arcades hi sunt,
Fatalisque manus infensa Etruria Turno.

Vix

Vix hoſtem, alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe devovet aris,
Succedet fama, vivuſque per ora feretur:
Nos, patria amiſſa, dominis parere ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus arvis.
Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis,
Jam magis atque magis; ſerpitque per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini.
Qui ſibi jam requiem pugnæ rebuſque ſalutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœduſque precantur
Infectum, ac Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, et alto
Dat ſignum cœlo; quo non præſentius ullum
Turbavit mentes Italas, monſtroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra
Litoreas agitabat aves, turbamque ſonantem
Agminis aligeri; ſubito cum lapſus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali, cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam, mirabile viſu,
Ætheraque obſcurant pennis, hoſtemque per auras
Facta nube premunt; donec vi victus et ipſo
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penituſque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore ſalutant,
Expediuntque manus; primuſque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod ſæpe petivi.
Accipio agnoſcoque Deos. Me, me duce ferrum
Corripite, O miſeri, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves, et litora veſtra
Vi populat. Petet ille fugam, penituſque profundo
Vela dabit. Vos unanimi denſete catervas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, et adverſos telum contorſit in hoſtes

Procurrens:

Procurrens: ſonitum dat ſtridula cornus, et auras
Certa ſecat. Simul hoc, ſimul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Haſta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gilippo;
Horum unum ad medium, teritur qua ſutilis alvo
Balteus, et laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem et fulgentibus armis,
Tranſadigit coſtas, fulvaque effundit arena.
At fratres, animoſa phalanx accenſaque luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt. Quos agmina contra
Procurrunt Laurentum. Hinc denſi rurſus inundant
Troes, Agyllinique, et pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber;
Crateraſque focoſque ferunt. Fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens infecto fœdere Divos.
Infrænant alii currus, aut corpora ſaltu
Subjiciunt in equos, et ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem, regiſque inſigne gerentem
Tyrrhenum Auleſten, avidus confundere fœdus,
Adverſo proterret equo: ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis a tergo involvitur aris
In caput, inque humeros. At fervidus advolat haſta
Meſſapus, teloque orantem multa trabali
Deſuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet: hæc melior magnis data victima Divis.
Concurrunt Itali, ſpoliantque calentia membra.
Obvius ambuſtum torrem Corynæus ab ara
Corripit, et venienti Ebuſo plagamque ferenti
Occupat os flammis. Olli ingens barba reluxit,

Nidoremque

Nidoremque ambuſta dedit. Super ipſe ſecutus
Cæſariem læva turbati corripit hoſtis,
Impreſſoque genu nitens terræ applicat ipſum;
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem, primaque acie per tela ruentem,
Enſe ſequens nudo ſuperimminet: ille ſecuri
Adverſi frontem mediam mentumque reducta
Disjicit, et ſparſo late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos et ferreus urget
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque ſuos clamore vocabat:
Quo ruitis? quæve iſta repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras! Ictum jam fœdus, et omnes
Compoſitæ leges: mihi jus concurrere ſoli:
Me ſinite, atque auferte metus. Ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce viro ſtridens alis allapſa ſagitta eſt,
Incertum qua pulſa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, caſuſne, Deuſne,
Attulerit. Preſſa eſt inſignis gloria facti;
Nec ſeſe Æneæ jactavit vulnere quiſquam.
Turnus, ut Ænean cedentem ex agmine vidit,
Turbatoſque duces, ſubita ſpe fervidus ardet;
Poſcit equos atque arma ſimul, ſaltuque ſuperbus
Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
Multa virum volitans dat fortia corpora leto:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes
Bella movens immittit equos; illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant: gemit ultima pulſu

Thraca pedum, circumque atræ Formidinis ora,
Iræque, Insidiæque, Dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prœlia Turnus
Fumantes sudore quatit, miserabile cæsis
Hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mistaque cruor calcatur arena.
Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pholumque,
Hunc congressus et hunc; illum eminus: eminus ambo
Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis,
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia media Eumedes in prœlia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo manibusque parentem;
Qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus.
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Affecit pretio: nec equis aspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
Ante levi jaculo longum per inane secutus,
Sistit equos bijuges, et curru desilit, atque
Semianimi lapsoque supervenit; et, pede collo
Impresso, dextræ mucronem extorquet, et alto
Fulgentem tingit jugulo, atque hæc insuper addit:
En, agros, et, quam bello, Trojane, petisti,
Hesperiam metire jacens: hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt: sic mœnia condunt.
Huic comitem Asbuten conjecta cuspide mittit;
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therstlochumque,
Et sternacis equi lapsum cervice Thymœten.
Ac velut, Edoni Boreæ cum spiritus alto
Insonat Ægæo, sequiturque ad litora fluctus,
Qua venti incubuere, fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno, quacunque viam secat, agmina cedunt,
Conversæque

Converſæque ruunt acies: fert impetus ipſum,
Et criſtam adverſo curru quatit aura volantem.
Non tulit inſtantem Phegeus animiſque frementem:
Objecit ſeſe ad currum, et ſpumantia frænis
Ora citatorum dextra detorſit equorum.
Dum trahitur pendetque jugis, hunc lata retectum
Lancea conſequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, et ſummum deguſtat vulnere corpus.
Ille tamen clypeo objecto converſus in hoſtem
Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:
Cum rota præcipitem et procurſu concitus axis
Impulit, effuditque ſolo; Turnuſque ſecutus,
Imam inter galeam ſummi thoracis et oras,
Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arenæ.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Ænean Mneſtheus et fidus Achates
Aſcaniuſque comes caſtris ſtatuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuſpide greſſus.
Sævit, et infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poſcit;
Enſe ſecent lato vulnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeque in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapyx
Iaſides; acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes, ſua munera, lætus Apollo
Augurium, citharamque dabat, celereſque ſagittas.
Ille, ut depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum uſumque medendi
Maluit, et mutas agitare inglorius artes.
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in haſtam
Æneas, magno juvenum et mœrentis Iuli
Concurſu, lacrimis immobilis. Ille, retorto
Pæonium in morem ſenior ſuccinctus amictu,
Multa manu medica Phœbique potentibus herbis

Nequidquam trepidat; nequidquam ſpicula dextræ
Sollicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit: nihil auctor Apollo
Subvenit: et ſævus campis magis ac magis horror
Crebreſcit, propiuſque malum eſt. Jam pulvere cœlum
Stare vident: ſubeunt equites, et ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis. It triſtis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, et duro ſub Marte cadentum.
Hic Venus, indigno nati concuſſa dolore,
Dictamnum genetrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis et flore comantem
Purpureo. Non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæſere ſagittæ.
Hoc Venus, obſcuro faciem circumdata nimbo,
Detulit: hoc fuſum labris ſplendentibus amnem
Inficit, occulte medicans; ſpargitque ſalubres
Ambroſiæ ſuccos, et odoriferam panaceam.
Fovit ea vulnus lympha longævus Iapyx
Ignorans; ſubitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis ſtetit imo vulnere ſanguis.
Jamque ſecuta manum, nullo cogente, ſagitta
Excidit, atque novæ rediere in priſtina vires.
Arma citi properate viro: quid ſtatis? Iapyx
Conclamat, primuſque animos accendit in hoſtem.
Non hæc humanis opibus, non arte magiſtra
Proveniunt; neque te, Ænea, mea dextera ſervat:
Major agit Deus, atque opera ad majora remittit.
Ille avidus pugnæ ſuras incluſerat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, haſtamque coruſcat.
Poſtquam habilis lateri clypeus loricaque tergo eſt,
Aſcanium fuſis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oſcula fatur:
Diſce, puer, virtutem ex me verumque laborem;
Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello

Defenſum dabit, et magna inter præmia ducet.
Tu facito, mox cum matura adoleverit ætas,
Sis memor; et te animo repetentem exempla tuorum
Et pater Æneas, et avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis ſeſe extulit ingens,
Telum immane manu quatiens: ſimul agmine denſo
Antheuſque Mneſtheuſque ruunt, omniſque relictis
Turba fluit caſtris. Tum cæco pulvere campus
Miſcetur, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverſo venientes aggere Turnus,
Videre Auſonii; gelidusque per ima cucurrit
Oſſa tremor. Prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit, agnovitque ſonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium, miſeris, heu! præſcia longe
Horreſcunt corda agricolis; dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemque ſatis; ruet omnia late:
Ante volant, ſonitumque ferunt ad litora venti.
Talis in adverſos ductor Rhœteius hoſtes
Agmen agit: denſi cuneis ſe quiſque coactis
Agglomerant. Ferit enſe gravem Thymbræus Oſirim,
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,
Uſentemque Gyas. Cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in adverſos telum qui torſerat hoſtes.
Tollitur in cœlum clamor, verſique viciſſim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque adverſos dignatur ſternere morti;
Nec pede congreſſos æquo, nec tela ferentes
Inſequitur: ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Juturna virago
Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit, et longe lapſum temone relinquit.

Ipſa ſubit, manibuſque undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque, et corpus, et arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cum divitis ædes
Pervolat, et pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parva legens nidiſque loquacibus eſcas;
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna ſonat: ſimilis medios Juturna per hoſtes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru;
Jamque hic germanum jamque hic oſtentat ovantem,
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Æneas tortos legit obvius orbes,
Veſtigatque virum, et disjecta per agmina longa
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hoſtem,
Alipedumque fugam curſu tentavit equorum;
Averſos toties currus Juturna retorſit.
Heu, quid agat? Vario nequidquam fluctuat æſtu;
Diverſæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Meſſapus, uti læva duo forte gerebat
Lenta levis curſu præfixa haſtilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Æneas, et ſe collegit in arma
Poplite ſubſidens; apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummaſque excuſſit vertice criſtas.
Tum vero aſſurgunt iræ, inſidiiſque ſubactus,
Diverſos ubi ſenſit equos currumque referri,
Multa Jovem et læſi teſtatus fœderis aras,
Jam tandem invadit medios, et, Marte ſecundo
Terribilis, ſævam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat; irarumque omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes
Diverſas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit nunc Troius heros,
Expediat? Tanton' placuit concurrere motu,
Jupiter, æterna gentes in pace futuras?

Æneas

Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco ſtatuit Teucros) haud multa moratus
Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
Tranſadigit coſtas et crates pectoris enſem.
Turnus equo dejectum Amycum fratremque Diorem
Congreſſus pedes, hunc venientem cuſpide longa,
Hunc mucrone ferit; curruque abſciſſa duorum
Suſpendit capita, et rorantia ſanguine portat.
Ille Talon Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Tres uno congreſſu, et mœſtum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matriſque genus Peridiæ.
Hic fratres Lycia miſſos et Apollinis agris,
Et juvenem exoſum nequidquam bella Menœten
Arcada; piſcoſæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina: conductaque pater tellure ſerebat.
Ac velut immiſſi diverſis partibus ignes
Arentem in ſilvam, et virgulta ſonantia lauro;
Aut ubi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, et in æquora currunt,
Quiſque ſuum populatus iter: non ſegnius ambo
Æneas Turnuſque ruunt per prœlia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur neſcia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
Murrhanum hic, atavos et avorum antiqua ſonantem
Nomina, per regeſque actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo atque ingentis turbine ſaxi
Excutit, effunditque ſolo. Hunc lora et juga ſubter
Provolvere rotæ: crebro ſuper ungula pulſu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllo animiſque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Graium fortiſſime Creteu,

Eripuit Turno: nec Di texere Cupencum,
Ænea veniente, sui. Dedit obvia ferro
Pectora; nec misero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, et late terram consternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ: domus alta sub Ida;
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
Totæ adeo conversæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus equum domitor, et fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcadis alæ,
Pro se quisque viri summa nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt.
Hic mentem Æneæ genetrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocius, et subita turbaret clade Latinos.
Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum
Huc atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuo pugnæ accendit majoris imago:
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum
Ductores, tumulumque capit; quo cætera Teucrum
Concurrit legio, nec scuta aut spicula densi
Deponunt. Celso medius stans aggere fatur:
Ne qua meis esto dictis mora. Jupiter hac stat.
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Urbem hodie causam belli, regna ipsa Latini,
Ni frænum accipere, et victi parere fatentur,
Eruam, et æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno
Nostra pati, rursusque velit concurrere victus?
Hoc caput, O cives, hæc belli summa nefandi.

Ferte

Ferte faces propere, fœduſque repoſcite flammis.
Dixerat; atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, denſaque ad muros mole feruntur.
Scalæ improviſo, ſubituſque apparuit ignis.
Diſcurrunt alii ad portas, primoſque trucidant;
Ferrum alii torquent, et obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnaque incuſat voce Latinum;
Teſtaturque Deos, iterum ſe ad prœlia cogi,
Bis jam Italos hoſtes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia cives:
Urbem alii reſerare jubent, et pandere portas
Dardanidis; ipſumque trahunt in mœnia regem:
Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros.
Incluſas ut cum latebroſo in pumice paſtor
Veſtigavit apes, fumoque implevit amaro;
Illæ intus trepidæ rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſque acuunt ſtridoribus iras.
Volvitur ater odor tectis; tum murmure cæco
Intus ſaxa ſonant: vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc feſſis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concuſſit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem proſpicit hoſtem,
Inceſſi muros, ignes ad tecta volare,
Nuſquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni;
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum, et, ſubito mentem turbata dolore,
Se cauſam clamat crimenque caputque malorum;
Multaque per mœſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum infornis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miſeræ poſtquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flavos Lavinia crines
Et roſeas laniata genas; tum cætera circum

Turba

Turba furit: reſonant latæ plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem:
Demittunt mentes: it ſciſſa veſte Latinus,
Conjugis attonitus fatis urbiſque ruina,
Canitiem immundo perfuſam pulvere turpans:
[Multaque ſe incuſat, qui non acceperit ante
Dardanium Ænean, generumque adſciverit ultro.]
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes ſequitur paucos, jam ſegnior, atque
Jam minus atque minus ſucceſſu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commiſtum clamorem; arrectaſque impulit aures
Confuſæ ſonus urbis, et illætabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quiſve ruit tantus diverſa clamor ab urbe?
Sic ait, adductiſque amens ſubſiſtit habenis.
Atque huic, in faciem ſoror ut converſa Metiſci
Aurigæ currumque et equos et lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, ſequamur
Trojugenas, qua prima viam victoria pandit:
Sunt alii, qui tecta manu defendere poſſint.
Ingruit Æneas Italis, et prœlia miſcet:
Et nos ſæva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior, pugnæ nec honore recedes.
Turnus ad hæc:
O ſoror, et dudum agnovi, cum prima per artem
Fœdera turbaſti, teque hæc in bella dediſti;
Et nunc nequidquam fallis Dea. Sed quis Olympo
Demiſſam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miſeri letum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam ſpondet Fortuna ſalutem?
Vidi oculos ante ipſe meos me voce vocantem
Murrhanum, quo non ſuperat mihi carior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.

Occidit

Occidit infelix, ne noſtrum dedecus Uſens
Aſpiceret. Teucri potiuntur corpore et armis.
Exſcindine domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar; dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? ac Turnum fugientem hæc terra videbit?
Uſque adeone mori miſerum eſt? Vos O mihi Manes
Eſte boni; quoniam ſuperis averſa voluntas.
Sancta ad vos anima atque iſtius inſcia culpæ
Deſcendam, magnorum haud unquam indignus avorum.
Vix ea fatus erat; medios volat ecce per hoſtes
Vectus equo ſpumante Saces, adverſa ſagitta
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
Turne, in te ſuprema ſalus: miſerere tuorum.
Fulminat Æneas armis, ſummaſque minatur
Dejecturum arces Italum, excidioque daturum:
Jamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos referunt: muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea regina, tui fidiſſima, dextra
Occidit ipſa ſua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus et acer Atinas
Suſtentant aciem. Circum hos utrinque phalanges
Stant denſæ, ſtrictiſque ſeges mucronibus horret
Ferrea; tu currum deſerto in gramine verſas.
Obſtupuit varia confuſus imagine rerum
Turnus, et obtutu tacito ſtetit. Æſtuat ingens
Imo in corde pudor, miſtoque inſania luctu,
Et Furiis agitatus amor, et conſcia virtus.
Ut primum diſcuſſæ umbræ, et lux reddita menti;
Ardentes oculorum orbes ad mœnia torſit
Turbidus, eque rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat:
Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipſe,

Subdideratque

Subdideratque rotas, ponteſque inſtraverat altos.
Jam jam fata, ſoror, ſuperant; abſiſte morari:
Quo Deus, et quo dura vocat Fortuna, ſequamur.
Stat conferre manum Æneæ: ſtat, quidquid acerbi eſt,
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
Amplius. Hunc, oro, ſine me furere ante furorem.
Dixit, et e curru ſaltum dedit ocius arvis;
Perque hoſtes, per tela ruit, mœſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Cum ruit avulſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublapſa vetuſtas,
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatque ſolo, ſilvas, armenta, viroſque
Involvens ſecum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtriduntque haſtilibus auræ;
Significatque manu, et magno ſimul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini.
Quæcunque eſt fortuna, mea eſt: me verius unum
Pro vobis fœdus luere, et decernere ferro.
Diſceſſere omnes medii, ſpatiumque dedere.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deſerit et muros, et ſummas deſerit arces;
Præcipitatque moras omnes, opera omnia rumpit,
Lætitia exultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe coruſcis
Cum fremit ilicibus quantus, gaudetque nivali
Vertice ſe attollens pater Apenninus ad auras.
Jam vero et Rutuli certatim, et Troes, et omnes
Convertere oculos Itali; quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulſabant ariete muros;
Armaque depoſuere humeris. Stupet ipſe Latinus,
Ingentes, genitos diverſis partibus orbis,

Inter

Inter ſe coiiſſe viros, et cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido, conjectis eminus haſtis,
Invadunt Martem clypeis atque ære ſonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros enſibus ictus
Congeminant. Fors et virtus miſcentur in unum.
Ac velut, ingenti Sila ſummove Taburno
Cum duo converſis inimica in prœlia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſere magiſtri;
Stat pecus omne metu mutum, muſſantque juvencæ,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta ſequantur:
Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt, et ſanguine largo
Colla armoſque lavant: gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Æneas et Daunius heros
Concurrunt clypeis. Ingens fragor æthera complet.
Jupiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet, et fata imponit diverſa duorum;
Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
Emicat hic, impune putans, et corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit. Exclamant Troes trepidique Latini,
Arrectæque amborum acies. At perfidus enſis
Frangitur, in medioque ardentem deſerit ictu;
Ni fuga ſubſidio ſubeat. Fugit ocior Euro,
Ut capulum ignotum dextramque aſpexit inermem.
Fama eſt, præcipitem, cum prima in prœlia junctos
Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci:
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit. Poſtquam arma Dei ad Vulcania ventum,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diffiluit: fulva reſplendent fragmina arena.
Ergo amens diverſa fuga petit æquora Turnus;

Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undique enim denſa Teucri incluſere corona;
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas, quanquam tardata ſagitta
Interdum genua impediunt, curſumque recuſant,
Inſequitur, trepidique pedem pede fervidus urget.
Incluſum veluti ſi quando flumine nactus
Cervum, aut puniceæ ſeptum formidine pennæ,
Venator curſu canis et latratibus inſtat;
Ille autem, inſidiis et ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Hæret hians, jam jamque tenet, ſimiliſque tenenti
Increpuit malis, morſuque eluſus inani eſt.
Tum vero exoritur clamor; ripæque lacuſque
Reſponſant circa, et cœlum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnes,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat enſem.
Æneas mortem contra præſenſque minatur
Exitium, ſi quiſquam adeat; terretque trementes,
Exciſurum urbem minitans, et ſaucius inſtat.
Quinque orbes explent curſu, totidemque retexunt
Huc illuc. Neque enim levia aut ludicra petuntur
Præmia; ſed Turni de vita et ſanguine certant.
Forte ſacer Fauno foliis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim venerabile lignum;
Servati ex undis ubi figere dona ſolebant
Laurenti Divo, et votas ſuſpendere veſtes:
Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum
Suſtulerant, puro ut poſſent concurrere campo.
Hic haſta Æneæ ſtabat; huc impetus illam
Detulerat fixam, et lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides; teloque ſequi, quem prendere curſu
Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,

Faune,

Faune, precor, miserere, inquit; tuque optima ferrum
Terra tene, colui vestros si semper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit, opemque Dei non cassa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Æneas. Dum nititur acer et instat,
Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem Dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Accessit, telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes armis, animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
Assistunt contra certamina Martis anheli.
Junonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem:
Quæ jam finis erit, conjux? quid denique restat?
Indigetem Ænean scis ipsa, et scire fateris,
Deberi cœlo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere Divum?
Aut ensem (quid enim sine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris;
Nec te tantus edat tacitam dolor; et mihi curæ
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est. Terris agitare vel undis
Trojanos potuisti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, et luctu miscere Hymenæos.
Ulterius tentare veto. Sic Jupiter orsus;
Sic Dea submisso contra Saturnia vultu:
Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Jupiter, et Turnum et terras invita reliqui.
Nec tu me aeria solam nunc sede videres

Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsam
Starem aciem, traheremque inimica in prœlia Teucros.
Juturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, et pro vita majora audere probavi;
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una superstitio superis quæ reddita Divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum:
Cum jam connubiis pacem felicibus (esto)
Component, cum jam leges et fœdera jungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari,
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium: sint Albani per secula reges:
Sit Romana potens Itala virtute propago:
Occidit, occideritque sinas cum nomine Troja.
Olli subridens hominum rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verum age, et inceptum frustra submitte furorem.
Do, quod vis; et me victusque volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt;
Utque est, nomen erit: commisti corpore tanto
Subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum
Adjiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mistum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire Deos pietate videbis;
Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Annuit his Juno, et mentem lætata retorsit.
Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.
His actis, aliud genitor secum ipse volutat;
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.

Dicuntur

Dicuntur geminæ peſtes, cognomine Diræ;
Quas et Tartaream Nox intempeſta Megæram
Uno eodemque tulit partu, paribuſque revinxit
Serpentum ſpiris, ventoſaſque addidit alas.
Hæ Jovis ad ſolium ſævique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris;
Si quando letum horrificum morboſque Deum rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demiſit ab æthere ſummo
Jupiter, inque omen Juturnæ occurrere juſſit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non ſecus ac nervo per nubem impulſa ſagitta,
Armatam ſævi Parthus quam felle veneni,
Parthus, ſive Cydon, telum immedicabile torſit;
Stridens et celeres incognita tranſilit umbras.
Talis ſe ſata Nocte tulit, terraſque petivit.
Poſtquam acies videt Iliacas atque agmina Turni;
Alitis in parvæ ſubitam collecta figuram,
Quæ, quondam in buſtis aut culminibus deſertis
Nocte ſedens, ſerum canit importuna per umbras;
Hanc verſa in faciem, Turni ſe peſtis ad ora
Fertque refertque ſonans, clypeumque everberat alis.
Illi membra novus ſolvit formidine torpor;
Arrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæſit.
At, procul ut Diræ ſtridorem agnovit et alas,
Infelix crines ſcindit Juturna ſolutos,
Unguibus ora ſoror fœdans, et pectora pugnis:
Quid nunc te tua, Turne, poteſt germana juvare?
Aut quid jam duræ ſuperat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' poſſum me opponere monſtro?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obſcœnæ volucres: alarum verbera noſco,
Letalemque ſonum. Nec fallunt juſſa ſuperba

Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit?
Quo vitam dedit æternam? cur mortis ademta eſt
Conditio? Poſſem tantos finire dolores
Nunc certe, et miſero fratri comes ire per umbras.
Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
Te ſine, frater, erit? O quæ fatis alta dehiſcat
Terra mihi, Maneſque Deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu
Multa gemens, et ſe fluvio Dea condidit alto.
Æneas inſtat contra, telumque coruſcat
Ingens arboreum, et ſævo ſic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora eſt? aut quid jam, Turne, retractas?
Non curſu, ſævis certandum eſt comminus armis.
Verte omnes tete in facies, et contrahe quidquid
Sive animis, ſive arte vales: opta ardua pennis
Aſtra ſequi, claufumque cava te condere terra.
Ille caput quaſſans: Non me tua fervida terrent
Dicta, ferox. Di me terrent, et Jupiter hoſtis.
Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens;
Saxum antiquum, ingens, campo quod forte jacebat
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis.
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem
Altior inſurgens, et curſu concitus heros.
Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentemve manu, ſaxumque immane moventem.
Genua labant: gelidus concrevit frigore ſanguis.
Tum lapis ipſe viri, vacuum per inane volutus,
Nec ſpatium evaſit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in ſomnis, oculos ubi languida preſſit
Nocte quies, nequidquam avidos extendere curſus
Velle videmur, et in mediis conatibus ægri
Succidimus;

Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox aut verba ſequuntur:
Sic Turno, quacunque viam virtute petivit,
Succeſſum Dea Dira negat. Tum pectore ſenſus
Vertuntur varii. Rutulos aſpectat et urbem,
Cunctaturque metu, telumque inſtare tremiſcit;
Nec quo ſe eripiat, nec qua vi tendat in hoſtem,
Nec currus uſquam videt, aurigamve ſororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruſcat,
Sortitus fortunam oculis; et corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita nunquam
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec fulmine tanti
Diſſultant crepitus. Volat atri turbinis inſtar
Exitium dirum haſta ferens, oraſque recludit
Loricæ, et clypei extremos ſeptemplicis orbes:
Per medium ſtridens tranſit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totuſque remugit
Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis ſupplexque, oculos dextramque precantem
Protendens: Equidem merui, nec deprecor, inquit:
Utere ſorte tua. Miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt, oro (fuit et tibi talis
Anchiſes genitor) Dauni miſerere ſenectæ;
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mavis,
Redde meis. Viciſti, et victum tendere palmas
Auſonii videre: tua eſt Lavinia conjux.
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repreſſit.
Et jam jamque magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat, infelix humero cum apparuit alto
Balteus, et notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri; victum quem vulnere Turnus

Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille oculis postquam sævi monumenta doloris
Exuviasque hausit, furiis accensus, et ira
Terribilis: Tune hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, et pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus. Ast illi solvuntur frigore membra;
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

FINIS.